

CSALÁDI ÉS KÖZÖSSÉGI NÉPSZOKÁSOK VIZSGÁLATA
EGY TOLNA MEGYEI KÖZSÉGBEN /NAGYKÖNYIBAN/

Bölcsészdoktori értekezés

Dr. Szabó Józsefné Bozóki Margit

Szeged
1984

I. B e v e z e t ős

"Az emberi lét, családi élet három nagy szüksége a születés, házasság, halál. A vallás, költészet, tudomány folyton megújuló forrása, oka és célja a létnek e hármas titka, amely a népnél még nem csupán családi esemény, nem anyakönyvi tény, nem orvosi, illetőleg jogi művelet, mint általában a modern városlakó embereknél. Sokkal több ennél: közösségi ünnep, amely ősi kultikus színezetéből még egyre szürkülő napjainkban is sokat őriz."
Bálint Sándor: A szügedi nemzet Szeged, 1980.21./

A néprajzi és nyelvjárástani szakirodalomban gyakran olvashatunk arról, hogy a felszabadulás után -- különösen az 50-es évek végétől napjainkig -- olyan jelentős társadalmi és gazdasági változások mentek végbe hazánkban, amelyek a magyar falu egész arculatát, szokásrendszerét, tájszólását stb. nagymértékben átalakították.

A néprajzi és nyelvjárási anyaggyűjtés sürgősségét és fontosságát nem ok nélkül hangostatták sokan és sokszor nemcsak az utóbbi évtizedekben, hanem már a múlt század végétől, mégpedig a két tudományszak /a néprajz és a dialektológia/ szempontjainak összeegyeztetését szem előtt tartva. /pl.

Hunfalvy Pál, Ethnographia I, 7; Cs. Sebestyén Károly, Ethnographia LXIV, 345-8; Nyíri Antal, Alföldi Tudományos Gyűjtemény II, 194-5; Végh József: Általános Nyelvészeti Tanulmányok VIII, 229-48; stb./ Az anyaggyűjtés talán soha nem volt annyira sürgős feladat, mint napjainkban még akkor is, ha egy-egy falu szokásanyagának össze gyűjtése és feldolgozása csak egy csüpp a tengerben.

A fentiekből következően dolgozatom egyik fontos céljának a leletmentést tekintem. Az össze gyűjtött anyagot első sorban néprajzi szempontok szerint dolgoztam föl, ezenkívül azonban gyűjtésemet -- az értékesítésben előforduló tájszavak

jelentőségének megadásával és a magnetofonnal felvett nyelvjárási szövegek fonetikailag hű közzétételével -- nyelvészeti szempontból is hasznosítani igyekeztem.

Munkám középpontjában a Tolna megyei Nagykónyi község családi és közösségi szokásainak vizsgálata áll, mégpedig elsősorban az emberi élet sorsfordulóinak /a születés, a házasság és a halál/ leírása, a hozzájuk kapcsolódó szokások elemzése. A jeles napokhoz fűződő hagyományok feldolgozását nem tekintettem feladatommak, ugyanis az már egy másik dolgozat tárgya lehetne, s újabb, részletesebb vizsgálatot igényelne.

Az értekezésben szereplő szokások, adatok főképpen a századfordulóra és az azt követő évtizedekre jellemzőek, de a leírásban természetesen figyelembe vettem az utóbbi évtizedben bekövetkezett változásokat is, hiszen a népiélet, a népszokások bármelyik területének bemutatása változásvizsgálat nélkül elképzelhetetlen.

A község szokásrendszere és az ezekhez fűződő hiedelmek rendkívüli gazdasága egyrészt a helyi közösség hagyományörző szerepéről tanúskodik, másrészt azzal is összefügghet, hogy Nagykónyi, ez a kb. 1500 lakosú község régi magyar település /vö. Névtani Értesítő Bp., 1981. V, 6-9/.

Munkámat az 1960-as évek végén a lakodalmi szokások össze-
gyűjtésével kezdtem, és ebből szakaszoldozatot készítettem. A későbbiekben pedig a születéshez kapcsolódó hagyományok és a temetési szokások feljegyzésével és fényképek felkutatásával foglalkoztam /a fényképanyagot l. a Függelékben/. Az anyaggyűjtésben a passzív megfigyelés módszerét, az aktív, kérdőíves leletmentést, a spontán beszélgetéseket és a magnetofonnal történt szövegfelvételek készítését egyaránt hasznosítottam. Gyűjtő-
munkámat nagyban megkönnyítette az a körülmény, hogy

főleg nyári szünetekben - - sokat tartózkodhattam Nagykőnyiban, és így lényegében folyamatosan gyűjthettem, több szokást megfigyelhettem, nemegyszer oly módon is, hogy részt vettem benne.

Köszönettel tartozom dr. Ferenczi Imre egyetemi docensnek, aki dolgozatom elkészítését figyelemmel kísérte, és tanácsaival segítette. Itt mondok köszönetet minden adatküzlőnek, akik munkájuk közben is készséggel szakítottak időt számomra.

II. S z ö l e s

1. Gyermekeklődés

A nagykőnyi ember életében is rendkívül fontos mozzanat a családalapítás, hiszen általa nyer értelmet a jobb megélhetésért folytatott kemény küzdelem, a családi értékek gyarapításának véget nem érő folyamata. A házasság harmóniája a gyermekeklődéssel válik teljessé, mert gyermekében a parasztember is saját életének folytatódását, nevének, gazdaságának fenntartóját, öregkori gyámolítóját látta.

Az egybekelt fiatalok termékenységét már a lakodalom különböző mozzanataiban igyekeztek elérni, mégpedig titokzatos, ősi szertartásokra emlékeztető vagy éppen játékos tréfás módon / 1. később, a lakodalom feldolgozásánál /

A meddséget Isten büntetésének vélték, és többnyire jellemző volt az, hogy a gyereketleny házaspárt kissé lenézték a faluban. Különösen akkor szólták meg őket, ha nagyon póhókák /fukarok/ voltak, vagy erőn felül is vállaltak munkát. Azt tartották, hogy aki nem nevel gyereket, annak nincs miért gőrcölnie, mert halálával kárba vész egész életének eredménye.

A múlt századra még érvényes ez a szemlélet, mert Nagykönyiben is tartja magát az „egyke divatja”. Az egyke az irodalomban és a szaktudományban használatos műszó, amely egész életformát jelöl, annak gazdasági-társadalmi háttérével együtt. A magyar paraszti társadalomban már a 19. sz. közepén elkezdődött a tudatos születésszabályozás, amely igen gyorsan az egyetlen utóddal rendelkező család társadalmilag is elfogadott formájához vezetett. Egyik legnevezetesebb egykés terület a D-Dunántúl volt /Baranya, Somogy, Tolna m./ Az egyke a paraszti életfeltételek és az ezekkel együtt járó életforma, értékrendszer, erkölcs megváltozásában gyökeresik. A földtulajdon megnövekedett értéke, a munkaszervezeti formák és módok változása, az öröklési rend megszilárdulása, az igényesebb élet utáni vágy, valamint a paraszti rétegek új, a vagyon nagysága szerinti újraértékelése mind az egyke rendszer kialakulását támogatták. Miután az egyke mint családforma társadalmilag elfogadott lett, divatba jött a végül erkölcsi normává merevedett; megvetették, lenézték, erkölcstelennek tekintették azokat a családokat, ahol több gyermek született.”

/Magyar Néprajzi Lexikon I. köt. 646./ Az idősebb adatközlőim emlékezete szerint háromnál több gyermekes család nem fordult elő a faluban, három gyermekre egy-két példát tudtak felidézni, kétgyermekes család már több volt, de általános vélemény, hogy a második gyerek csak „véletlenül” született ezekben a családokban is. Más megfigyelések szerint, ha az első gyermek lány lett, akkor inkább vállalták a második gyereket is, hátha az fiú lesz, hiszen Nagykönyiben is, miként az ország bármely más vidékén, a fiú gyermek születése különös büszkeséggel töltötte el az ifjú apát. Fiú születésekor

kidította boldogan a bába, hogy gyerek lett, ellenkező esetben csak lány világra jöttéről beszéltek.

As szűke divatjára magyarázatot keresvén, leggyakrabban azt a választ kaptam, hogy nagyon nagy volt a szegénység, elég volt egyetlen gyermeket is becsülöttel fölnevelni, kistestfírungozni, megházasítani, és nem utolsósorban ilyen módon igyekeztek a verejtékkal megszerzett földet egyben tartani. Mások a gyakori gyermekhalandósággal magyarázták, hogy végül is a legtöbb családban csak egy gyermek maradt.

A legösszintébb adatküzlőim hosszas kérdőősködés után eszenármesen megvallották, hogy bizony minden családban sokkal több gyermek született volna, de össinyátatták a bábával vagy más erre vállalkozó asszonnyal. Sok asszony hetekig lázas beteg volt a nyilvánvalóan szakszerűtlen és nem steril beavatkozás után, néhányan bele is haltak az offőle magzatelhajtásba. Nagyon szegény asszonyokkal az is előfordult, hogy ők maguk próbálták - több-kevesebb sikerrel - nem kívánt terhességüket megszakítani. Bizalmas külsősékből sikerült megismernem néhány magzatelhajtási módot. Élt a faluban egy asszony, aki korábban bábaként dolgozott, de éppen magzatelhajtás miatt eltiltották foglalkozásától. Jó pénzért, titokban továbbra is vállalt ilyen beavatkozást. Leggyakrabban cédrusfaággal és ludtollal nyultak föl a méhbe, és próbálták a vérzést megindítani. Ha ez eredménytelen maradt, akkor radikálisabb eszközök² hűz folyomódtak, és prédicsfa /gledicsia; lepényfa/ fiatal hajtásával, amelynek még nem egészen merev, kemény a tűskéje, karcolták meg a méh falát. Erősen hitték abban, hogy a prédicsfa tűskéje olyan mérget tartalmaz, amelytől elhal a magzat. A nagyon szegény asszonyok zugbába³hoz sem fordulhattak segítség-

górt, hanem önmaguk kísérelték meg a magzatelhajtás fent említett módjait. Olyan naív próbálkozásokról is meséltek, hogy a terhes asszonyok szőmekeszel /szalmakeszel/ tetejéről ugrottak le több ízben, hogy megszabaduljanak nem kívánt terhességüktől, vagy előfordult, hogy termésüket raktak a hasukra, ettől várva a magzat elhódását.

Újabb időkben a falusi emberek életszínvonalának javulásával, az egyéni gazdaságok megszűnésével szemléletváltozás történt.

Ezeket az adatokat találta a falu népességének alakulásáról egy 1983-as kimutatásban: 59 családnak van 1 gyermeke

49 családnak van 2 gyermeke

4 családnak van 3 gyermeke

mindössze 1 családnak van 4 gyermeke Nagy-kónyi községben. Önmagukért beszélt és elgondolkoztató adatok ezek. Úgy tűnik, napjainkban is tartja még magát az a hagyomány, amely szerint az egyes lány kelendőbb, az egyes fiúval kötött házasság előnyösebb anyagi szempontból. A fenti adatok ezt is mutatják, hogy azért úrvendétesen növekszik a két gyermekes családok száma. Ez így is van rendjén, hiszen az új élet születése végül is a legnagyobb boldogság a család életében.

A visellő asszonyt mindig nagy tisztelet és megbecsülés vette körül, de a munkákból való kimaradásáról, kikíméléséről szó sem lehetett. Nap mint nap éppen úgy kellett dolgoznia, mint terhessége előtt. Kijárt a földre, és részt vett minden nehéz munkában, pihenni sem szokott gyakrabban, mint a többiek, mert megszólították érte. A faluban mindössze néhány gazdag család engedhette meg magának, hogy a visellő nőneveke helyett a napszámmal dolgoztatott a földön. Az természetesen

gyakori figyelmeztetés volt, hogy a szülőkhöz egy háztartásban élő fiatalasszonyt, amikor már vastag volt, anyja vagy anyósa felmentette a hajlongással vagy cipekedéssel járó munkáktól.

Terhesség idején a várandós asszonynak mindent meg kellett tennie, hogy születendő gyermekét egészségesen hozza világra. Ezért bizonyos tilalmakat is be kellett tartania. A századforduló körül az áldott állapotban lévő asszonynak szerdán és pénteken böjtölnie kellett, hogy gyermeke ne legyen torkos. De ha valamit megkívánt, abból feltétlenül adni kellett neki, mert egyébként gyermekének arcán meglátszana az éhajtott gyümölcs vagy más étel nyoma. Azt tartották, ha úsz-szenőtt, iker gyümölcsöt fogyaszt a kismama, ikrei születnek. Terhes anyának nem szabad tükköt lopni, mert gyermeke kopasz lesz. Tilos volt a tüzet megcsodálnia, mert gyermekének bőre vörös-foltos lesz. Napjainkig tartja magát az a hiedelem is, hogy terhesség idején nem ajánlatos befőttes, uborkát eltenni, mert úgysem állna el. Visellés asszonynak nem szabad szőrös állatot megrágnia, mert gyermeke is szőrösen születik. A nép hite szerint óvakodnia kellett a gyakori szexuális kapcsolattól, és a túl sok alvástól is, hogy jövőre gyermeke egészségesen szülessen. A kismamára vonatkozó sok-sok tilalom mellett a férjre csak egyetlen tiltás vonatkozott: felesége terhessége idején nem szabad mással küldölnie, mert gyermeke néma lesz, ha ezt megeszei.

Igen figyelemre méltó megnyilatkozása a néphitnek, hogy a terhes asszony el tudja háritani villámláskor a veszélyt, ha kötényét feltűri a derekához - mintegy az ég felé mutatja, hogy ő új élet adására készül, s ne érje most csapás. Ha villámláskor nincs kötény a terhes asszony előtt, akkor vágott

száju /nyulajku/ gyereke lesz. A terhesség idejére vonatkozó sokféle tiltásról megállapíthatjuk, hogy nem öncélú tabuk voltak, hanem vagy a terhes anyát védtek a korai elvetéleéstől, vagy a magzat biztonságos, néhen belüli fejlődését kívánták elősegíteni. A férfi viselkedésére vonatkozó tiltás pedig etikai funkciót hordoz, azt az erkölcsi normát hangsúlyozza, hogy a férj hi maradjon feleségéhez a terhesség hónapjaiban is. /A különböző tilalmak szerepéről és típusairól l. részletesebben Magyar Néprajzi Lexikon V, 285-6./

A terhesség ideje alatt különböző jelekből jóslgattak és ma is jóslgatnak a gyermek nemére. Ha az anyának hegyes a hasa, akkor fiu lesz, ha széles, akkor lány lesz. Ha a gyermek a vártnál utóbb születik, akkor fiut remélnek. Ha a kismama nehezen tud menni terhessége alatt, azt tartják, hogy elhal a magzat. A néphit szerint a magzatnak a megmozdulástól kezdve van lelke, ezért ettől kezdve bűnnek számít a megszelhajtás. Ha a várandós asszony szülés előtt meghalt, azt tartották, hogy megsata csak temetőskor, a temető kapujában hal meg.

Ma már kevés szerep jut a hiedelmeknek a rendszeres orvosi ellenőrzés és a helyes életmód az, ami szülés előtt megnyugtatója az asszonyt.

2. Szülés

A gyermekáldás a leendő anya számára nagy megpróbáltatást jelent, a szülést. „Arra kell gondolni, hogy a biológiai folyamat lényegét valaha nem ismerték, ezért a születést az egyik legnagyobb misztériumnak tartották. Amit ősi fokon a tilalmak szabályoztak, azt a kereszténység új és még szigorúbb törvényekkel erősítette meg.” /Perenczi Imre: Népi szokásrend

Szőregén. In: Szőreg és népe Szeged, 1977. 268./ Régen a szülés igen sok veszéllyel járt, hiszen legfőljebb bába segíthetett a magzat világra jövetelénél. Érthető tehát, hogy a könnyű szülést már esküvő előtt és azt is babonás módon próbálták befolyásolni.

Mielőtt a vőlegény a menyasszonyért ment, zacsokból tolat fujattak ki a menyasszonnyal, esküvő alatt nyitva tartották a ládáját. Esküvő után pedig a menyasszony a konyhaajtóból vizsel telt poharat dobott át a feje fölött, hogy könnyű szülése legyen. Néhányan azt a szokást említették, hogy egykor kontyolás előtt a vőlegény meg szokta oldani a gatyamadzagját, hogy feleségének szüléskor csak három fájása legyen. Az esküvő és a lakodalom során szokásos, jövőre gondoló cselekedetek mutatják, hogy az emberi élet egészére vonatkoztak egyes analógias varázselatok. Már a nemszűs előtt éltek vele valószínűleg azért, mert az esküvő és a lakodalom /személyek, viselkedési formák, jellegzetes tárgyak/ a varázscselekményekre alkalmas atmoszférát teremt.

Amikor eljött a szülés ideje, a kismama fájásai megkezdődtek, rögtön üzentek a bábáért, esetleg a fiatalasszony édesanyjáért, közben a család idősebb asszonyai /nagyszülő, anyós/ hozzákészsülődtek a szüléssel kapcsolatos teendők elvégzéséhez: vizet melegítettek, tiszta ágynat huztak, jó tanácsokkal látták el a vajdó asszonyt. A múlt században még képesítéssel nem rendelkező parasztbába, a faluközösség által elismert, hozzáértő asszony segített a szülésnél.

Nagykőnyiban, az adatküzölők emlékezete szerint a századforduló óta négy bábaasszony tevékenykedett. Gergely Józsefné, Belogh Erzsébet tősgyökeres nagykőnyi születésű volt, 1924-ig

segítette világra a gyermekeket. Farkas Sándorné 1924-1942-ig, Juhász Istvánné Szék Giszella 1942-1951-ig, Pankovics Antalné Kiss Julianna 1951-1960-ig tevékenykedett bábaként a faluban. Az első világháború óta van orvosa is a községnek, de nehéz szülésnél is csak baba segítkezett, orvosi beavatkozást nem vettek igénybe.

Emlékeznek olyan esetre is, hogy egy asszony kopálás közben, kint a mezőben szült, és aki legelőszőr arra ment, az segített neki.

A jellemző perese az volt, hogy a baba és a család idősebb asszonyai segítkeztek a szülésnél, és gondosan ügyeltek arra, hogy az újszülöttel kapcsolatban az első teendőket az ősi szokások szerint végezzék. Férfiember a szülésnél nem lehetett jelen, általában a pítarban vagy az udvarban tett-vett, hogy gyorsabban múljon a várakozás ideje. Nehéz szülésakor masszírozták a szülő nő hasát, esetleg a baba kézzel tágitotta is a méhcsáját. Szülés után a magzatburkot és a véres ruhákat el szokták égni.

A megszületés pillanatától, a legnagyobb csoda megvalósulásától kezdve a szertartások egész sorozata követte az újszülött minden részülését. Az olvágott küldözközlőért egy pillanatra a gyermek szájába dugták, hogy ne legyen fejfájás. Az újszülöttet a mondatás, felültetetés után rövid időre az ágy alá vagy a földre tették, hogy ne ártson neki a szemverés, a nézészel való rontás, hogy ne legyen sírás, és jól tudjon aludni. Ha fiú volt az újszülött gyakran ódesapja tiszta füstökűtényőbe csavarták, hogy olyan legyen, mint az apja, a lányt pedig egy kicsi időre a ládába csukták, hogy ne legyen nevesáju.

A nagykönyvi néphit szerint születés után nem szabad asztalra tenni a gyermeket, mert beteges lesz, vagy hamarosan meghal. Előfordult, hogy az újszülött arcát hideg vízben is megmosták, hogy ne legyen fagyoskodó. Mások tejét adták a kezébe, hogy sima legyen az arca, vagy almát, hogy piros legyen.

Az anya első teendői közé tartozott a gyermek jó tulajdonságainak biztosítása, ezért hüvelykujjával háromszor meg szokta érinteni a gyerek száját, hogy csendes legyen.

A legelső fürdetést a bábaasszony végezte, de az első fürdővizet mindig a család kérése szerint készítette el. Leggyakrabban tejet tettek a fürdővízbe, hogy sima bőrű, gumbúlyú legyen a kisbaba. Előfordult, hogy tejet is öntöttek a vízhez, hogy fehér, finom bőrű legyen. Ha fiú volt az újszülött, akkor egy csipetnyi só is dobtek a vízbe, hogy erős férfi váljék belőle.

A fürdetés helyét is régi szokás szabályozta. Nem volt szabad a mestergerenda alatt fürdetni, sőt a fiú gyermeket átvinni sem lehetett fürdetés közben a mestergerenda alatt, mert akkor a néphit szerint sok lányt kell majd megkérnie nászútkor, mire párza talál.

Az első fürdetés után gyakran csüppentettek a csecsemő szájába három csepp bort, hogy könnyen jüjjön majd a foga. Volt olyan édesanya, aki születés után megnyalta a gyermeke szemét, majd az alsó pendelyével megtörülte, hogy jól aludjon. Ezután általánosan szokásként olvasót tettek az újszülött nyakába, hogy ne férjenek hozzá a rossz szellemek, csuklójára pedig némének megfelelő színes selyemszalagot vagy gyöngyöt kötöttek.

E sokféle szertartásos tevékenység elvégzése után mutatták meg a kisbabát az édesapának.

Néhány adatkülső említette, hogy úgy is védekeztek a szemmel verés ellen, hogy keresztelőkig a kisbaba ingecskéjét kifordítva adták rá.

Nagyon érdekes külső, hogy már az újszülött életének első napján gondoltak a gyermek jövőjére, és különböző tárgyak későbbi beavatásával szeretnék volna befolyásolni a gyermek későbbi belgogulását. Hittek abban, hogy a gyermek első napja, az első cselekedetek döntő, egész életre szóló jelentőségűek. Ezen a szertartáson az édesapa is jelen szokott lenni. Először pénzét tették a pici markába, hogy takarékos legyen. A kislánnyal kapcsolatban fogattak, hogy jó munkás váljék belőle vagy kalendáriumot, hogy jól tanuljon majd. A kislányok kezébe általában tűt, cőrnat tettek, hogy ügyesen tudjon felnőtt korában varrni, késimunkázni.

3. As újszülött gondozása

As újszülött és a gyermekágyas asszony gondozása két-három hétig a bábeasszony és a család idősebb nőtagjainak feladata volt. Nagy gonddal és örömmel vállalták ezt a munkát, jó tanácsaikkal segíteni igyekeztek a tapasztalatlan kismamának. Különösen első szülés után volt erre nagy szükség. A bábeasszony tevékenységéért pénzt és terményt egyaránt elfogadott. Két-három hétig minden nap eljárt a kisbabát megfürdetni. A család kérése vagy szokása szerint ez reggel vagy este egyaránt történhetett. Külsőben ellenőrizte a baba a külsőkesonk gyulladását és az anyatej mennyiségét, a szoptatás öröme, fogásaira is ő tanította meg a gyermekágyas asszonyt.

Az újszülött Nagykönyiben három hétig az édesanyja mellett, utána pedig pólyásteleknőben vagy bölcsőben feküdt, gyermekágyat csak az 50-es évektől kezdve használtak. Pólyásteleknőt általában a legszegényebb családok vásároltak a teknővájó cigányoktól ölelemért vagy pénzért. 1945. után már nem használták ezt a tárgyat. A bölcsőt pedig rendszerint a helybeli ácsok vagy ügyes kesű parasztemberok készítették, gyakran virágmotívumokat is festettek rá. A bölcsőt olyan közel helyezték el az édesanya ágyához, hogy felkelés nélkül is elérje gyermekét. Az újszülött bölcsőbe fektetéséhez is fűződik néhány nagyon régi szokás, amelyet ma már csak megmosolyognak, de régen minden családban betartottak. Nevezetesen azt, hogy az egész szobát és a bölcsőt is fektetés előtt szenteltvízzel beszentelték, az ajtót bekenték fokhagymával, és a süprút a sarokban cirkával felfelé fordították, hogy a boszorkány ne tudjon bemenni. Sokan éjszakára még az ajtókilincset is lekötötték gatyamadszaggal vagy böcsőkötővel.

Ha nappal fürdöstötték a kisbaba, akkor az udvar félreeső helyére untották ki a vizet a teknőből, hogy ne léphessen bele senki, nehogy elvigye a gyermek álmát. Ha pedig napnyugtá után fürdették a csecsemőt, akkor a fürdővizet nem untották ki, hanem egész éjjel az ágy alatt tartották.

Minden adatközlő kiemelte, hogy az újszülöttre kilenc napig különös gondnal vigyáztak, egy percre sem hagyták magára, mert a néphit szerint ez idő alatt szokták kicserélni a csecsemőket. Azt tartották a feluben, hogy ha éjjelenként háromszor beszólnak az oblakon, az édesanya nevét mondják, és ha ő valamit is válaszol, akkor kicserélik a gyereket. A kisbaba kicserélését úgy hártották el, hogy kilenc napig hagyták felfelé fordítva a süprút, ezenkívül minden este Benedek-

napl fokhagymával bekenték az ajtót, az ablakot, sokan még a búlcst is. Gyakran a gyermek szalmassékjába is dugtak fokhagymát. Néhányan említették, hogy szoktak sótlan kukoricakását is főzni, amivel a búlcst kenték be. Kilenc napig minden este megszentelt rózsafüzért tettek a csecsemőre oltalomként. Azt is mesélték, hogy volt, aki éjjel az alvó dísznő alól kihúzott egy szál szalmát, és azt tette a gyermek búlcájába. Kilenc nap múltán ennek a rendkívüli elővigyázatosságnak vége szakadt, mert megkeresztelték a kisbabát, és utána már a rontás kevésbé érthetett neki. Amikor a gyermekágyas asszony kissé megerősödött, általában a szülés után három héttel, a bábeasszony segítségével elvitte gyermekét a templomba és áldást kért a paptól mindkettőjükre. Ezt a szokást Nagykönyiben nem nevezték avatásnak, mint egyéb vidékeken. /Vö. Ferenczi Imre im. 272-3; Bálint Sándor: A szügedi nemzet III. 36./

Ezt a sok óvintóskedőst kilenc napig mindenki betartotta, mégis él a nép tudatában olyan történet, hogy az újszülöttet kicserélték. Az ilyen kicserélt gyermeket a községben vátott gyerekeknek hívták. Szabó Istvánné mesélt egy érdekes történetet arról, hogy ő fiatalasszony korában látott ilyen vátott gyereket.

Egyszer a karon ülő kislányával meglátogatta bucsukor a Sütvényben élő testvérét. Elfáradván az úton betért a nagynénjéékhez megpihenni. „Nagy vót a hűség. Hát ekkor beméntem hozzájuk. Megemert a nénén. Az mongya, majd ő esegőlli vinni a kislánt. Annak az anyósa egy öregasszony vót. És ottan vót egy nagyon csunya, nagyon csunya lány. Uan tizenhat óf körül vót, de kínását legaláp hetfen évesnek. Hát

nagyon megnősztem azt a lánt, hát hogy ilyen is létézik a világon. Nagyon csunya vót! Akkor mikor a nénék esegéte vinni a lánt, kislányomat, akkor kérdésem tulle, hoty hát már ilyen ez a lány, hány éves. Assongya: tizenhat éves. Hát mondom: Búcsi nénék, há hogyan létézik ilyen a világon? Ugy Margitkám -- assongya --, hogy a napam elmeséte, hogy mikor gyermekágyba fekütt, máskor a gyermekágyas asszont kilenc napig nem hatták magára. És a féslikötőre mindig tekertek óvasót. Asszontán kilenc napik ki se mohetett a naplőment előtt, még naplőment után nem mohetet ki a gyermekágyas asszony, még magára se hatták, mer assz monták, hogy kisserélik a gyereket. Hát ez az asszony ugy járt, hogy éccör bekopoktak neki az ablakon -- azt meséte --, asszontán elvitték a gyereket tulle. Hát még aru is tudok, hogy monták, hoty hogyan lehetne visszaváltani azt a gyereket. De máské tutta visszaváltani. Monták, hoty fűesse el a kemencét, mer nagyon csunyat kapott. Nem ez vót az ő gyereke, azt mongya. Nagyon csunyat kapott. Akkor asszontán hotyha öfűtötte vóna a kemencét, miha be akarta vóna ötteni azt a csunyat, akkor vittóg vóna neki vissza a rendész gyerekit. És azt a nénék meséte, hoty tényleg az a, az a lány... az assz monta az anyja is uty híjte, hogy váltott /gyerek." /MlyTK. 163. ss. 129/.

A váltott gyereket a szülők természetesen igyekeztek visszacserezélni. Ennek módja a néphit szerint a következő volt. Süprűvel kellett befűteni a kemencét, a váltott gyereket a sütlőlapátra ültették, és ugy tettek, mintha be akarnák lökni a forró kemencébe. A kemenceajtó előtt a bevetés pillanatában visszaváltozik a váltott gyerek az igazira.

A hiedelem szerint nemcsak az újszülöttet vitték el, cserezélték ki, vagy rontották meg a bossorkányok, hanem előfordult

az is, hogy elapasztották az anyatejet. Azt tartották, ha a gyermekágyas asszony ágyára ráül egy idegen, a családhoz nem tartozó asszony, és keresztben benyúl a gyermekért úgy, hogy közben a könyöke érinti az anya mellét, akkor az elvisszi az anyatejet. A gyermekre ezzel óhséget hoz, elrontja az étvágyát, és ettől kezdve a kisbaba sokat sír majd. Ezért nem üdvözöltek újszülöttes háznál a kíváncsiságú, szurkos szemű üreggebb asszonyok látogatásának. A felukóság minden tagja tudta ezt, és óvakodott a kellemetlenségektől.

Az anyatej megőrzése később is fontos feladata maradt a kismamának, úgy kellett táplálkosnia, hogy elősegítse a tejképződést. A rántott levelet tartották különösen jó hatásúnak a célra. Úgy vélték, hogy nem jó a kúszásban ültetve szoptatni, mert elapadhat a tej, mesén pedig tilos volt barázdába ültetve táplálni a kisbabát.

A kisgyermek kimosott ruhája, polenkája, ágyneműje naplemente után nem száríthatott a pitarben, a faváittón vagy az udvaron, mert megrontják a gyermeket, vagy elapasztják az anyatejet.

Az évit anyatejet úgy lehetett varázslattal visszaszerzeni, hogy a gyermek fürdővizébe pónst tettek, az anya vánkosa /párnája/ alá gatyamadzagot és kést dugtak, és ha megjelent a háznál ismét a rontó asszony, nem tudott onnan elmenni, amíg fül nem oldotta a rontást.

Előfordult a községben, hogy bármennyire vigyázott is a várandós asszony a terhesség idején mindenre, mégsem egészséges, hanem torzszülött gyermek jött a világra. Az ilyen csecsemő a hagyomány szerint áránytalanul kicsi, és nincs benne lélek. Fülét és lábait patkányra emlékeztetnek. Árthe-

tősen magyarázatot keresett a falusi nép a torzszülött jelen-
ségeire, és a hagyomány szerint a következő okokat találta:
az anya vigellőse korában a parasszat vízzel üntötte le, vagy
nagyon erősen megbámult valamilyen állatot vagy szellemi fo-
gyatékos embert.

Vannak olyan gyermekek, akiket a néphit szülöttségüktől
fogva szerencsés embereknek tart, mert burokban születtek.
Bár Hagykönyiben nem fordult elő, de a hetediknek született
gyermek hitük szerint gyógyítóra képes, keze érintésétől
meggyógyul a fájdós testrész.

Külön hagyományt őriz a néphit a foggal született gyer-
mekre, mégpedig azt, hogy a hátán is szőr nő, és tátos /tál-
tos/ lesz. Hét év után kerül csak vissza a szülői házhoz csi-
kó kópében. Háromszor végig kell rajta húzni a fűtőkötenyt
/kék színű vászonkötény/, és akkor visszaváltozik gyermeknek.
Szabó Istvánné emlékezetében a következő történet él a tál-
tosról. „Anyim meséte -- mikor kislányog vótak --, hogy e
szoktak menni a Kanálira fürönni, az árokra. Asztán gyütt
őty naty fülhő, fekete fülhő, Utyhogy nem iss vót fülhő, csak
uan hirtelen gyütt. Egy gyerek évesét küsülük. Roték Miska
vót a neve. Ass szokták mondani, hogy az évesét küsülük. So-
ha nem iss gyütt meg. Nagyon siratták az apya, anyya. Asztá
akkor szokta anyi meséni, hoty kéccör ^{vaty} háromszor megje-
lent az a gyerek othun a kapuba. Csikó kópibe nyertéd be,
mer assonták, hogy a tátoss vitte je vagy a sárkány, mer on-
nak híjták. Amikor fülhő, fülhő kópibe megjelent, asztán csak
elvitte.” /MHYTK. 163. sz. 129-30/.

Hagy ritkán előfordult, hogy valakinek ikrei születtek, ilyenkor azt suttozták a háta mögött, hogy kezdetben biztos letagadta a terhességét, azért adott neki az Isten kettőt.

Szomorú, de sajnos gyakori eset volt a régi időkben, hogy néhány napos korában meghalt az újszülött. Az ilyen kereszteletlenül meghalt gyermeket rongyba csavarták, majd dobozba tették, és úgy vitte el valamelyik családtag a temetőbe. Temetési szertartás nélkül, titokban ásták el késő este a gyepűbe /a temető füves, félre eső szélé/. A kis halott szájába kétfillőrest szektak tenni. Azt tartották róla, hogy lelke a tisztítótűzbe kerül majd. Hogy lelke a mennyben megnyugodhasson keresztelés nélkül is, a bábaszenny szokta elnevezni a halott kislányokat Ádámnak, a kislányokat pedig Évának.

4. Keresztelés

Nagykőnyiban a keresztelésnek, akárcsak a lakodalomnak vagy más családi ünnepekⁿ, szertartásos menete, és a hagyományokat őrző szokásvilága volt. Pompája, gazdagsága a család és a rokonság vagyoni helyzetétől függően változott, az utóbbi évtizedekben néhány mozzanattal kibővült, keretei kitágultak, nagyobb családi közösség ünnepévé vált.

A keresztaszülőket már a gyermek megszületése előtt egy hónappal kiválasztották, felkérték a megtisztelő feladat vállalására. Leggyakrabban a családból, a rokonságból szektak keresztaszülőt választani, de lehetett családon kívül álló jóbarát, ismerős is. Az sem volt kikötés, hogy csak házaspárt lehet hívni erre a tisztségre, előfordult, hogy legényembert vagy az édesanya lánypajtását kérték fel

komának. A gyermek körbaptáknak, körbaptáknak szólítja keresztszüleit, sőt a keresztszülők testvéreit és azok házastársait, valamint a keresztszülők még élő, felmenő rokonait is, pl. Üreskörbaptáknak, Üreskörbaptáknak megkülönböztető jelszóval tisztelték meg Nagykönyiben, miként az oroszág más tájain is. /1. erről részletesebben: Magyar Néprajzi Lexikon. III, 162/. A komaságot mindenkor illet elvállani, bár bizonyos kötelezettséget is jelentett ez egészen a gyermek családalapításáig. Nagykönyiben a keresztülők elkötelezettsége nem a keresztnevet átadására vonatkozott, mint más vidéken /vö. Magyar Néprajzi Lexikon III, 275-6./, ugyanis a század első harmadában semmilyen ajándékot nem adtak a keresztülők keresztelőkör, később általánossá vált a selyempaplan ajándékozása a kisbabának, legújabbán pedig babakocsit, garnitúrákat, kislányoknak aranyláncot, fülbevalót visznek ajándékba. De meg kell említenem azt a régen és ma egyaránt élő szokást, hogy a keresztülők minden húsvétkor vittek ajándékot keresztgyermeküknek, sőt első éldosáskor, bérnálásakor, /újabbán ballagáskor is/ ajándékkal kedveskednek. Nem változott az idők folyamán az a szokás sem, hogy házasságkötéskor a keresztülőknek kell a legértékesebb ajándékot vagy a legnagyobb pénzösszeget adni.

Keresztelést pénteki napon sohasem tartottak, mert szerencsétlenséget hozott volna a gyermekekre. Általános az volt, ha veszárnap kereszteltek.

A keresztelőn való részvétel és a keresztelőre készülődés néhány dologban megváltozott az idők folyamán. A század elején általában kilenc napos kora körül vitték körbap-

viagra a kisbabát, később két-három hetes korában.

Vasárnap délelőtt a felkért keresztanya és keresztapa a legszebb ünnepi ruhájukba öltözve elmentek a kisbabáért. Régen ajándékot nem szoktak vinni, legfeljebb egy üveg pálinkát és egy tányér süteményt. A házál már várták őket, ott volt a bábaszony is. Az újszülöttet is szépen felöltöltették. Természetesen ez nem azonosítható mai elképzeléseinkkel, ismereteinkkel. A kisbaba „ruháira” régen meg lehetőségen szegényes volt, mindössze néhány ruhadarabból állt. Egy ünneplős ángöcskéből, amelyet fehér színi puha vászonból varrattak. Hátral nyitott volt, nyakánál pertli fogta kesze, és csipke, fodor vagy slingált gallér /slingelt/ díszítette. Két-három darab kőznapi ingot vettek egy újszülöttnak, amelyek puha fehér vagy színes anyagból is készülhettek, ezeken díszítés, csakozás nem volt. Három-négy fejkötőt varrattak vagy vásároltak a kisbabának, ezek közül egy szintén díszesebb volt, fodor, csipke vagy hímzés tette ünnepi. Gazdagabb családok nemcsak puha, finom vászonból, hanem selyemből is varrattak babaruhát. Különböztetetlen kellék volt még a pelenka, amelyet régen vásott vászon gatyából és vászon pántlikából szabdaltak ki. Végül a csöcsenőt vánkosba /kisdunna/ tették, és jó szorosan átkötötték pólyakötővel, ami hétköznapi széles fehér pertli volt, ünnepi alkalmakkor pedig a gyermek nemének megfelelően kék vagy rózsaszíni selyemszalag.

Keresztelőkor mindenből a legszebbet adták a kisgyermekre, és úgy igyekeztek, hogy a tiszórák nagymise végére érjenek a templomba. A század elején az anya nem ment el a keresztelőre csak a baba és a keresztanyák. Miso után a pap elvégezte a szertartást, amiért régebben az apa, újab-

ben a keresztapa pénzzel fizet neki. A nagymisén jelen lévő rokonoknak, ismerősöknek illetl megvárni a keresztelési szertartás végét, és utána a templomajtóban meg szokták nézni a kisbabát.

A keresztelőről hazatérve, a keresztanya magasba emelte a kisbabát és azt mondta: „Isten hosta az újszülöttet!” Adatkülsőim emlékezete szerint szegény családoknál a keresztelés után vendéglátás vagy családi ünnepség nem volt. A tehetősebb családok ünnepi ebédet tartottak a legszűkebb rokonság részvételével, de ebéd után nem maradtak sokáig az újszülött és édesanyja iránti tapintatból. Szabó Józsefné visszaemlékezése a keresztelésre: „Mire az én időmbe meg született a kisbaba, akkorra má meg vót híjval a keresztanyya még a keresztaptya. Előtte való hónapba mékhijták. Mikor két hete vót a kicsi, akkor vitték a keresztvize / vasárnap napon lehetőleg. Akkor mikor tíz óra vót, akkor szoktak indynyi a templomba. Akkor ment a keresztanyya még a keresztaptya a kisbabájókhó. Akkor vittég velük egy üjeg pálinkát még éty tányér sütemént. Akkor mékkinátták őket, ücssekeszülöttek, akkor od vót a bábaszony. Akkor mire emnt a mise, addigra szoktak odaérnyi. Akkor vittég be a keresztvize. Akkor a rokonyok, gyerekek, lányok fiatalok mék szokták várnyi még meg vót a kisbaba keresztáve. Templom elő várták még kinn, asztán megnéozták a kisbabát. Akkor hazavitték, akkor megvót az ebéd. A keresztanyya vitte a kisbabát. Ha nehéz vót, akkor segitet neki a bábaszony. De nem mentek ujan sokan, mind amennyien máma mennek sokan, de abba a szűdőbe csak a bábaszony ment. Akkor megvót az ebéd. Az ebéd se ugy vót, nim most, most naty

körösetüllő van. Vannak sokan. De akkor csak a küserű ro-
konyog vótak. Kicsinek az édesaptyának a testférégyeit, meg
az édesannyáját szokták meghijnya. Akkor délután mire éte-
tész vót, addigra ömentek haza." /MKyTK. 163. sz. 119/.

A felszabadulást követő évtizedekben jelentősen módosult a keresztelő körüli szokásrend. A jobb életkörülmények lehetővé tették a gazdagabb, díszesebb külsőségeket a vendéglátásban és a szertartásban egyaránt. Bizonyítéskul álljon itt Bakarecs Jánosné közlése: „Egyeste együtttek, meghijtag bennünket komának, el is fogattuk. Aztán lett kizsaba, mi lettünk a körösetannya, körösetaptya. A szokás ugy van, ömentünk délelőt tíz órára hozzájuk. Ot mek-
kintak édes pálinkává, süteménnyé. Közbe nagyon szép pap-
lant vittünk, ki van himesve. Akkor elindutunk a köröset-
tüllőre körösetaptya, körösetannya még a szülők még a sok
rokonság a templomba. Akkor ott a harangok alatt áll a pap,
ot várja két kis minisztérrel, aztá akkor ot kezdi el a
beszédét. Akkor ráaggya a körösetét a homlokára. Akkor el-
indunek, szól az orgona, ara előre a körösetkutho, aztá
akkor ott | négen fojtattya a pap a beszédét. Akkor györ-
tyát ad az apuka kezibe, aztá azt kél meggyujtani, ak-
kor újra körösetét vet, ráönti a vizet a kizsagyerek fejé-
re. Akkor vége van a templomi körösetellőnek, ekkor be kél
menni a papó. Az a szokás, ot fuzetni küll a körösettüllő-
ér száz forintot. Akkor lefénykópezi a rokonságot, szülő-
ket, mindenkit. Akkor ömegyünk vissza, ot nagy ebéd van.
Van rántot hus, pörkütt, jó leves, sok torta, sütemény, sör,
bor, édes pálinka. Sikáig ebességettünk, este mentünk haza.
Sok csomagot annak vissza, nagy batyut, ben van mindenféle,

egy nagy egész tortát, pörköt tortát is még másikat is. Asztá
így sajtot lő a köröztüllő. /Szabó József: A mondat szerkesz-
tés nyelvészeti vizsgálata a nagykovácsi nyelvjárásban.
Bp., 1983. 252-3/.

Nagykovácsi község névadására az volt nagy általánosságban
jellemző, hogy az első született gyermekek a keresztneveket ne-
vét kapták, kimutatva ezzel a komaság iránti megbecsülést és
tisztelőt. Előfordult természetesen különféle okokból más
névadás is, de arra nagyon ügyeltek, hogy bármilyen nevet kap
a gyermek, legyen védőszentje. Bálint Sándor véleményét idéz-
ve: „A névválasztásnak, keresztnevének mindig voltak és
vannak olyan mozzanatai is, amelyek a szakrális folklór tala-
jában gyökereznek és céljuk szerint a gyermek különleges bol-
dogulására szolgáltak. Valósággal névmágiáról beszélhetünk: a
gyermeket névadó szentje oltalmazza, szinte köteles oltalmaz-
nia.” /A szűgyei nemzet III. rész 32./

Régen a fiúgyermeket leggyakrabban a Ferenc, István,
József, János, Károly, László, Mihály nevekre keresztelték, a
lányoknak pedig az Anna, Erzsébet, Ilona, Katalin, Mária, Te-
rész neveket adták. Elhunyt kisgyermek nevére sohasem kereszt-
elték a később született testvérét.

Napjainkban nagy változás történt a nagykovácsi névadásban
is. Ma már, a városi divat mintájára, minél különlegesebb, mi-
nél ritkábban előforduló keresztnev adására törekcszenek a szü-
lők, és e téren egyre kevesebb követik a régi szép hagyományo-
kat. Érdekes módosulás az is, hogy a templomi keresztelőkkel
párhuzamosan a tanácsnál névadó ünnepeéseket is rendeznek.

5. A passita

A gyermekágyat fekvő, gyakran erősen legyengült asszony
segítését, kényelmét szolgáló szép szokás Nagykovácsiban a

passzahordás. Még akkor is nagyon hasznos volt ez a család-
nak, ha a fiatalok közül hástartásban éltek valamelyik fél
szülőivel, mert az anyós vagy édesanya megtalálta dolgát a
kisbaba és a fiatalasszony körül, és természetesen a minden-
kori házi munkát is végeznie kellett. Rendkívül sokat ért,
hogy a főzés gondját a rokonság út-hat hétig is levette vál-
láról. A passitát az újszülött keresztanyjának illett először
vinni. Gyakran már a keresztelést követő nap vitte a komasszony
a passitát. Mindenki igyekezett nagyon kitenni magát, és
anyagi lehetőségeihez mérten sokféle étellel, itallal, süte-
ménnyel, kaláccsal ellátni a gyermekágyas asszonyt. A sokféle
finomságot régebben vékákban /fonott, kerek, fúleskosár/ vit-
ték. A tikhelevest ugynevezett liter passitás poharakba mer-
ték, /kifejezetten a célra használatos porcelán edény/, a pük-
küttet és a peccenyét pedig díszes tálakba, tányérokra rakták.
Egy másik vékába 'hámozott fűszerekből készített, kerek a-
laku, díszes kosár' kerültek a kalácsok, rétesek, sütemények és
az italok. Díszesen hímzett konyharuhával takarták le az é-
teleket. Sokan meglesték a faluban a passitevivőket, és a vé-
kák száma és pupozottsága szerint értékelték /dícsérték vagy
megszólták/ a látottakat. Idősebb adatközlők hangsúlyozták,
hogy passitát régen fejen vittek, amely egyébként a népi te-
herhordás jellegzetesen elterjedt módja volt Nagykönyiben.

Nem kis büszkeséggel beszélt Bakarecz Jánosné arról, hogy
hogyan vitt ő passitát a komasszonyának: „Mikor emullik a
kőröstartóló, akkor pár napra a kőröstartanya viszi a passitát.
Nékhiv öt-pár asszont seggíteni. Nekem is od' vót édesanyám,
zanyósom, még egy rokonom, egy másik fiatalasszony. Nagy ru-
hákosárba vittük a passitát, teljesen puposva vót. Jó hus-

levest főstünk, pörküttet, rántot húst, pörköt mellé rizza vót, rántot hus mellé is rizza. Vót fasérozott. A fasérozot közepibe főt tojás, nagyon szép volt, szeletelve. Éty tötöt tiktot iss vittünk, de az nagyon-nagyon vesszőcsésős. Má különben is előtte nap el köl kezdeni készülni, mer máskép nem is lenne kész dére az ebéd. A tötöt tikké nagyon sok a vesszőcsésős. Léváktuk, tollassem fő köl fujni / biciglipumpává vaty kábéláróttá, akkor ekütytük a nyakát, uty pucujjuk lő a főró vízbe. Nagyon-nagyon szép. Akkor tortanyomóvá nyomjug bele a tötölékét. A tötölégbe van tojás, akkor darát hus, bors, paprika, kis só, zsömlé. Akkor eszt mind üszökeverjük, bele-töttyük a bőre alá. Egy óra hosszái~~k~~ sütytük. Nagyon-nagyon szép, nagyon díszes. Akkor vittünk nagyon szép tortákat: éty pörköt tortát, éty szép fatürsset, isteni szeretét süteményt, pisikótatekeresét, négerkockát, egy liter bort, fő liter édeset. Akkor nagyon-nagyon szép vékaruhává léteritöttük. Alu róssassin selem van, ki van nagyon szépen himézve. Akkor elindulunk, hogy dére lögyön ott az ebéd. Ot még várnak bennünket, ott is nagyon fogannak, mékkinának, nagyon sok szép mindent tessnek ott is az asztara, ott enni köll. Kipakunak, gyönyörkőnnék benne, hogy mennyi mindent hoztak. Aszt akkor égy óra hosszái~~k~~ od vagyunk, beszélgetünk, asztá újra megyünk haza. Akkor hazaérünk, akik e segítették vinni, azok még ott utánna kapnak még csomagot. Ez be van esztva úgy, hogy mindenki, az egész rokonság viszi a passitát, csak éty pár napod várnak, hoty foggyon el az a koszt. Nagyon sokszor / hat hétig is tart, még viszik a passitát. Énhossán is hoztak, két kis fiam született, mind a kéccer nagyon sok passitát kaptan, alig győszük megenni." /Szabó József i.m. 253/.

As elmondottakból is kitűnik, hogy a rokonság nagyon ügyesen megszervezte a gyermekágyas asszony ellátását. Ez a hasznos és szép szokás napjainkban sajnos kihalóban van.

Öt-hat hét elteltével a gyermekágyat fekvő édesanya kicsit megerősödött, és egyre inkább átvette a kisbaba gondozását és a háziasszonyi teendőket is. Ettől kezdve a család élete csendesebbé, nyugalmasabbá vált, ritkultak a rokon- és baráti látogatások, a dolgozós hétköznapok következtek.

6. Gyermekevelés, gyermekjátékok

Rögen természetes és általános volt, hogy az édesanya hosszú hónapokon át szoptatta csecsemőjét, mert ez volt a legegyszerűbb, legolcsóbb táplálási mód. Arra nem is gondoltak, hogy az anyatej megóvja a kisgyermeket sokféle betegségtől. Azért is szoptattak szívesen sokáig az édesanyák, mert azt hitték, hogy amíg szoptatnak addig nem eshetnek ismét teherbe.

Ha a kisbaba nyugtalan volt, az átlagosnál többet sírt, vagy nem akart enni, akkor a családi tanács megpróbálta kitalálni, hogy mi vagy ki okozhatta a bajt. A külsőben emlékezet szerint 1918-20-tól tevékenykedett orvos, mégis a lehető legritkább esetben vették igénybe segítségét, szaktudását. Sok esetben csak olyankor hívtak orvost, amikor már ő sem segíthetett. Nem lehet ezt a tényt egyszerűen a nagy szegénységgel magyarázni, legalább annyi küze van a dologhoz a babonás hiszékenységnél a varázsszörvel rendelkező, „tudós asszonyok” tevékenykedésénél. Mai tudásunkkal úgy találjuk, hogy elképesztő dolgokat műveltek gyógyítás ürügyén.

Sokféle gyermekbetegség esetén - megfelelő magyarázat hiányában - rontásra vagy szemmelverésre gyanakodtak. Ilyen-

kor szoltak a javóasszonynak /javasasszony/, aki elment a házhoz és szenes vizet készített. Három szem issó paraszt dobott egy pohár hideg vízbe, kevés szentelt vizet is tett hozzá, majd megvárták, míg a pohárban leülepedett a szén. A megrontott gyermeknek ebből kellett innia. A pohárban maradt vizet pedig a bölcső vagy a gyermekágy alá öntötték. Addig ismételtgették a szenes víz készítését, amíg a beteg meg nem gyógyult. Mások beteg gyermeküknek a Kanálisból /Koppány patak/ hoztak vizet és abba nyers tojást öntöttek és megfürdették benne a kisgyermeket. Félreeső helyre öntötték ki azután ezt a vizet.

A lázas kisbabát - nem tudni, hogy milyen meggondolás alapján - úgy próbálták gyógyítani, hogy édesapja üműrvit /inget/ leforrásták, majd kicsavarták belőle a vizet, és a még gőzölgő ingbe bugyolálták a kisgyermeket. Arra is emlékeznek még az idősebb asszonyok, hogy a csecsemő szénét, ha erősen váladékos volt, édesanyja háromszor megnyalta, és mindháromszor hát felé köpött. Utána legalsó pendelyével megtörülte a gyermek szénét.

A bölcsőben fekvő gyermeket óvatosságból böcsőkűtével mindig alaposan lekötötték, mégis előfordult, hogy kiesett a bölcsőből. Ilyenkor nem ijedtek meg nagyon, mert erősen hitték, hogy a csecsemő Mária kűtényébe esik, és nem történhet baja.

A nagyon síró kisbabát úgy próbálták vigasztalni, hogy kenyeret és cukrot összerágtak, tiszta, fehér ruhába kötötték, és azt adták a szájába. A cumit akkor még nem ismerték.

A csaperedő kisgyermek hamar kinőtte a bölcsőt és a kiségybe került, nappal pedig egy ülőkéjére fordított hokedli

/konyhaszék/ szolgált állóka helyett. Így a hárs körüli munkáját végző édesanya közelében lehetett a gyermek. Régen a néhány hónapos csecsemőt is magukkal vitték a mezőre, ha nem volt időse asszony a hársban, akire hagyhatták volna. Nagykenőcsbe kútvé, fésűre erősítve szundikálhatott, nézgelődhetett ilyenkor a gyermek. Később pedig édesanyja mellett totyoghatott a barázdában vagy a vetemények között. Hétköznapiakon a kisgyermek nemét a ruházat alapján nemigen lehetett megkülönböztetni 3-4 éves korukig, mert fiúk, lányok egyaránt térdig érő kisinget viseltek, amely egy éves korig hátul nyitott volt, és öv fogta össze.

Később már hátul gomfolódott. A kisgyermek hajat egy éves korukig nem vágták le, később is csak az anya szokta megigazítani az egyenetlenül növő tincseket. Nem volt általános szokás az első hajtincs megőrzése. Számomra érdekes adat, hogy a gyerekek körmét sem szokták egy évig levágni, hanem az anya időnként lerágta. Ma már nem tudják ennek a furcsa szokásnak magyarázatát adni. A kisgyermekkorban gyakori torokfájás elhárítására vizet szoktak régen itatni a gyermekkel. A számköhséget is így gyógyították. Kiütéses, pattanásos gyermekkel pedig néhány napig élesztőt etettek.

Gyakran megesett, hogy a kisgyermek az udvarban, az utcán vagy a mezőben megijedt valamilyen váratlanul felbukkanó állattól, ezért álmatlanná vált, dadogni kezdett, nem akart beszélni vagy ágyba viselt. A szülők ilyenkor elvitték a gyermeket az önvevő asszonyhoz. Érdekes történetet mesélt erről Szabó Józsefné:

„Régen a mi falumba nem volt orvos. Emberek, öregebb asszonyok azog gyógyították a fízetalságot. Ha valaki megijött,

akkor azt vitték az ónyaüntőhő. Vót egy üreg / aszso a faluba, akkor eméntek hozzá. Megmonták, hogy megijett a gyerekek a kutyátu. Akkor vett egy lábast, akkor vijasz vid be, nem gyertyavijaszt, hanem a méhek a vijaszad vitte be. Akkor fűlovasztotta, akkor et tányérba üntőd vizet, akkor a gyerekek fülé, feje fülé tette a vizet. Még az ónya melegegett, akkor ekesdett imátkozni. Akkor ráóvasott. Emendot hat Mintyánkot, Üdvözlöt, még az ónya melegegett. Mikor az ónya melegegett, nagyon tüzezs vót, akkor a gyerekek feje fülé tette ja tányért, akkor beleüntötte az ónyát. Akkor mikor mekhidegett a tányérba az ónya, akkor megfordította, akkor asz mongya, hogy ezen rajt a kutya, az ijedés. Akkor aszobu ja zalakugbu vót le három darabot. Akkor aszat rátette személtlapátra parászra, akkor a gyereket fülőjje tartotta, mekfüstöték, asztá akkor megmonták a homlokád vele, beüntöttek az ágy alá az ónyavizet, akkor asztán / gyereket löfektették, égyet alut rá, akkor áru vót szó, hogy meggyógyull.

Akkor asztá hotyha először nem használt az ónyaüntés, akkor megimótöttek, utyhogy / háromszor is, addig mindig ismötöttek az ónyaüntést, még még nem tisztut a viakes. Akkor mindig hideg vizet tettek a tányérba, foró viaszt / beleüntöttek. Mikor tüpözör má megüntöttek neki, akkor monták, hogy nos má emut, má nincsenek az alakok a viacson, akkor meggyógyut a gyerekek." /MNYTK. 163. sz. 132-3/.

Egy érdekes dramatikus játék is ismeretes a kisgyermekkel alkalmazott népi gyógymódok között. Ha a három év körüli gyermek még gyakran bepisilt, úgy „gyógyították ki” ebből, hogy egy fakanalet odtak a kezébe, és elküldték a szom-

szédbe séért. A szomszédok már tudták, hogy miről van szó. A fakanalat elvették a gyerektől, és avval jól elverték, a lel-
kére kűtve, hogy tűbbet ne pisiljon az ágyba. A hagyomány sze-
rint igen eredményes volt ez az újabb eredetű racionális fo-
gantatású módszer. Nagykönyiben azt tartották, hogy ~~ne~~ sze-
bad két gyermeket üszemérni, vagy süprűvel megverni, mert nem
nő meg. Ugyanezért átlépni is tilos volt a gyermekeket. Ugyen-
akkor hittek abban, hogy a hóban meghempergetett vagy enőve
kitartott gyermek nagyra nő. Egy éven aluli kisgyermeket sosem
vittek tükör elé, mert attól féltek, hogy akkor megszólal. Nem
engedték a nagyobbacska gyermekeket sem tűszel, parászeal, gyu-
fával játszani nehogy bepisiljon éjjel.

A gyermeknevelés emlékezetes állomásai voltak: az anyatej-
től való elválasztás, az első lépés, az első szavak elhangzása,
az iskolába indulás, az első tejfog kihullása, amit a követke-
ző mondóka kíséretében a kemence mögé vagy a tűzbe dobtak a
gyerekek „Egér, egér adj vasfogat, én is adok esontfogat!”

Vallási téren pedig az első áldozás majd a bérnálás volt
jelentős esemény. Az évek észrevétlenül rűppentek el a szűlők
és a gyermekek felett, pedig az egész családnak mindig kemő-
nyen meg kellett dolgoznia a megélhetésért. Ebben a munkában
életkoruknak, erejüknek megfelelően a gyermekek is részt vet-
tek. Állatokat őriztek, etettek, itattak, vizet hordtak, gyom-
láltak. Vasárnaponként eljártak a templomba misére. Részt vet-
tek a jeles napokhoz fűződő ősi, dramatikus játékokban is
/kottyalás, kőrbáncsolás, az új év küszöntése/. Közben termő-
szetesen nagyon sokat játszottak a maiaknál nagyon sokkal sze-
gényesebb játékokkal, de ünfelől boldogsággal.

A gyermekek testi-szellemi, egyéni és közösségi fejlődésében nagy szerepe volt a játékoknak. A játék funkciója kettős volt: szórakozás és előkészület a komoly munkára. Ezzel magyarázható, hogy sok volt - különösen lányoknál - a felnőttek családi életét, munkáját utánzó játék. Fontos szerep jutott a játékok készítésének, hiszen ki-ki ügyessége, leleményessége révén szebb és jobb játékot csinálhatott magának a többiekénél. A század elején pénzért nemigen vásároltak játékot falun még a gazdagabb parasztesaládok sem. A játékok során szerveződtek a gyerekek kisebb-nagyobb csoportokba, amelyek a barátkozás forrásai voltak, és gyakran egész életre szóló élményeket nyújtottak. A közös játékok során fel-felvillantak a későbbi személyiségjegyek csirái. A legismertebb régi gyermekjátékok közül a továbbiakban felidőzsek néhányat: olyanokat, amelyeket fiúk és lányok közösen játszottak, és olyanokat is, amelyeket nemek szerint elkülönülve játszottak.

A lilézás /kergetőzés, fogócska/ gyakori szabadidősi játék volt. Azzal kezdődött, hogy először kiolvasták a lilét /fogót/ az alábbi mondókéval:

Egyedem - bögödem tenger tánc
Hajdu sógor mit kívánsz,
Nem kívánok egyebet,
Csak egy darab kenyere
/Fülszörüm a szemetet/.

Akire az utolsó szótag esett, az lett a lile, és kergetni kezdte a többieket. Drávcs Perencné így elevenítette fel ezt a játékot: „Körbe szoktunk anyi lányokkal, gyerekekkel keverve ott az iskolaudvaron. Akkor körbeátunk, egy még ben vót a közepinn, aztákor szokta mondani: lile, lile ki a házb, moss gyűttem

a kávéházba, aki a háromra ki nem gyűn, al lesz a lile. Mer akkor szájje szektunk futni. Amelliket nek tutta, aki küzépem vót, fogni, utánna az vót a lile." /Szabó József i. m. 245/.

Fidúk és lányok közös időtöltése volt az is, hogy össesgyűltek néhányan egy háznál, és ha volt üres góró /kukorica tároló/ vagy dísznőől, azt szépen kisüpörték, rossz falvédőkkel, fatuskókkal, törött tányérokkal berendezték, és ott játszottak apást-anyást.

A lányok legkedvesebb szórakozása régen is a babáság volt azzal a különbséggel, hogy a babát önállóan vagy édesanyjuk segítségével készítették rongyból, fonalból, ciroksüprűből vagy kukoricafejből. Tóth Gyuláné a következőképpen emlékezett vissza a babáságra: --"A mi kiskorungba bizony nem ijen gyerekjátékok vótek, hogy úrhajós még mindefféle ijen | drága, szánnyócfam nek kótszás forintos autók a gyerekeknek, hanem rongybaba. Rongy... vesszőből, süprűvesszőből csinátuk a kezit még a lábát, asztám még rongybu a fejit, és ára vártunk ijen kis, apró darabogbu. Minden szomszédbu össesesttük a babaruhának valót, és abból vártunk a babának ruhát. Fekete cőrnából csinátunk neki haját, pirosból nek szemit nek szájját. Hát | ijen babájjaing vótek. Még amikor ná el kezdött a kukorica nőni, akkor ára kölléd vigyásmi, hogy | lé né szedégessük a kukoricafejeket | babának. Mer améjjiknek szép hosszú haja vót, az asztán szorút, mer abbu lett a kontyoss baba, még a | hosszú cőrnag befontuk a haját. Asztán améjjiknek piros haja vót, az barna hajú baba vót, améjjiknek sárga haja vót, az vót a fehér hajú baba." /Szabó József: i. m. 247-8/.

Lányokra jellemző közös szabadidősi játékok voltak a békás, stukkozás, falra ütögetés, szobában pedig szívesen órástak

vagy Amerikából jöttünket játszottak. A játékok leírása helyett szóljon Tóth Gyuláné, aki mindent megélte: „Békáztunk (az árogra. Egyik kislány benn át, a másik ugrabugráta körüsstül. Mindig améjjiknek még tuttuk fogni a szoknyáját, az vót utánna a béka. Akkor labdázstunk, stukkóztunk. Az egyik kislány vót mindig a dobó, a másik szalatt. És améjjiket megdobtuk, mindig az ... uty szoktuk mondani, na ná az leűt. Akkor amikor ná az az egy dobó minden kislányt megdobott, akkor újból föl léd vádva | a játék. Akkor mindig másik dobott. Hát igen, igen játékos vótek annak idején. Még falra labdázstunk, falra dobátuk a labdát. És ijennel is ity számokat nyertünk magunknak. Hosszabb vót, anná jobban űztünk. Akkor még vót egy másik játék. Űrástunk: kimént egyik, két kislány mindig kimént, azt űsses^uktak, hogy hány óra van. A másiktól kérdéztük mindig, és amig el nem találták, addig mindig az a kettő kérdözött. Amikor aztán etalálták, akkor | améjjik etalálta, az lét kicseréve. Akkor az kérdéste mindig, hogy hány óra van. Hát ez is egy igen kis gyerekjáték vót. Akkor vót még később, hogy Amerikából jöttünk, két bötüt hozstunk. Szintén igen egy játék vót. Hogyuk azt jobban télen csinátuk, amikor nem lehetett kint lenni, benn a szobába. Akkor mindig egy | kisfiunévet montunk még éty kislánynevet, és akkor a másiko^uknak ki kellett taláni, hogy most miken nevek. Mer csak a kezdőbetűket montuk, a névnek csak a kezdőbetűjeit. És hát ez is egy igen éty szórakozás vót. Hát nem ugy vót, min most, hogy most elménnek a presszóba, még elménnek a kulturbá, és a klubszobába magnóznak, még ehhez hasonló játékok még szórakozásog vannak.” /Szabó József: 1. m. 248-9/.

Tipikusan fiúknak való, erős fitogtató játék volt az adi király katonái. A fiúk egyenes sorban felálltak egymás mellé,

és erősen kezefogtak. Egy fiú velük szemben állt és kiáltotta:

„Aty király katonái!

„Nem adok!

„Ha nem acc, szakítottok!

„Akkor szakíts, ha tudod!”

Ezután az egyedül álló fiú nekiszeledt a pajtásai sorfalának, és megpróbálta átszakítani. Akinél eleskedt a lánc, az helyet cserélt a szakítóval.

A fiúk kedvenc játéka volt a brinckizés. Egy nagy kört rajzoltak. A fiúk két csapatot alkottak egymással szemben. Bicskával kifaragtak egy brinckit két végén kihagyezett fadarab és egy bottal a körben állva ütötték. Részletesen Poespis László beszélt erről a játékról: „Hát ez a játék uty kezdődött, hogy fogattunk, hogy ki lőssz a kezdő. És akkor aki ütötte, megvót... Közébe duktunk egy kavicsot, és akkor ha eltalálta, az volt a kezdő. Ha nem találta el, akkor az a csapad volt a kezdő, akinek a kezibe vót a kavics. És akkor az első ékezte utni. Elütötte, az ellenfél visszadopta. Hogyha nem tudta beledobni a körbe, akkor az ráütött egyet. És akkor utánna üthette, és akkor ezzel az ütővel lémértük. Ha, mennyit acc, vagy nem acc. Ha nem acc annyit, akkor megmértük. Hogyha aki ütötte a brinckit, akkor hogyha nem volt még, amit kért, akkor az becsútt a játékba. És akkor az ellenfél győzött. Utyhogy akkor a másik kezdett jáccani. Az ütőhossz számított. És megállapottunk má előtte, hogy megjik csapatnak lőssz még az az ütőhossz, vagy a hataszás vagy az ezer. Attu függött, hogy mennyien vótunk. És megjik csapatnak előb meglőtt az az ütőhossz, az az ezer vagy az ütőhossz vagy a hataszás, az lett a győztes. Az ütőhossz uty történt, hogyha nem tudtóg beledobni a brinckit

a körbe, akkor a győztes, nem a győztes fél, hanem az aki
ütötte a brinckit, annyiszor ráütött az ütővel, ahányszor min-
dik tovább tulta ütni. De rá is kellett ütni, és utána bele-
ütni. De hetyha az ellenfél el tulta kapni a brinckit, akkor
aki ütötte, az má bense^ut a várba. Utyhogy az má tovább nem jác-
hatott. Má ojan értelemben gondolom, hogy abban a menédben ő
nem kapot semmit. Amit előbre szerzett eredmént, ütőhosszat,
az nem semmis^ut még, csak abban a menédben má nem kapot sem-
mit. Amikor má meguntuk a blinckizést, vagy nem úgy járt, nem
úgy ment a szörénce, ahogyan küllöd, vóna, összevesszett a
két csapat, akkor ékesztünk karikádni." /MNYTK. 163. sz. 136-7/.
Ugyancsak Pospis László elevenítette fel a többi jellegze-
sen fiúknak való játékokat: a karikázást, késezőrt, apacsolást,
kumózást /hunyócska, bájócska/ „Volt ijen karikánk. Futottunk
utána. Mökkerütüg vole majd az egész falut. Amikor abba ki-
fárattunk, utána ékesztünk labdásnyi. Amikor má kifárattunk
a labdázás^uba, blinckizés^uba, karikázás^uba, akkor két-két sző-
mőj összeót kécszni. Mer általába akkor szokot lönni mindenki-
né egy roz szepkés, nem jó szepkés, hanem valamijen kés szőr
vót nálunk. Akkor csinátunk öty kört. Főleg oszt inkább eső
után szoktuk csinálni. Csinátunk öty kört. A kört elfelesztük,
és mindegyikneg vót öty fele. És ahogy lődoptuk a kést, ahogy
lőcsött a kés, abban az irányba hueztuk. Utyhogy az öggyik fél-
nek vessteni kellett, mer addig hueztuk a kést, még öggyik fél
ki nem szorult a körből. És emőjjik kiszorult a körből, a má-
sik fél lett a győztes. Akkor közbe volt mák több gyerekjáték.
Szoktunk apacsolni. Kijelöltünk -- főleg az má rétem volt --,
kijelöltünk öty fát. Vótak a rétem bokrok. Legeltetés közben
kijelöltünk öty fát, hogy volt egy a kumó. Esz hasollitt a

bujócskához. És akit, akit meglátott a bujó, vagyis a kumó, nem a bujó, mer a bujó az, az leleményesebb vót. Mikor látta, hogy jön a kumó, akkor az odesszalatt a fához, megapacsúta a fát. Ez vót az apacsullás. A bujócskánál ot nem ifjen játég volt, hanem akit legelősszür ő tuttak kapni, a bujó vagyis a kumó. Üsszekeverém mindig, mer régen jáccottam. Akit elősszür meglátott a kumó, utánna ő lett a kumó." /MNYTK. 163. sz. 137/. Emilitést érdemel még a nagyobb fiúk játéka, a peckóság /enárosás, pénzjáték/. Ezt úgy játszották, hogy egy vonalat hústak a földre, és egyenként minden játékos ledobott egy pénst. Akié legközelebb esett a vonalhoz, az dobhatta föl elősszür az üsszes pénst. Földobás után amelyik pénz bűtült /írás/ mutatott az az üvé lett. A többi földön maradó pénst, a koronásokat /fej/ az a játékos dobhatta fel, aki második volt a vonaldobásban. Ezt így folytatták tovább. Az utolsó játékosnak már gyakran egy pénz, vagy semmi sem maradt.

A régi gyermekjátékok bemutatásában nem törekedhettem teljességre, de a leggyakoribb és legismertebb játékokat adatküzlőim segítségével sikerült felidőznem.

7. A születés és a hozzá kapcsolódó szokások visszálatának tanulmányai

Az emberi lét, a családi élet első jelentős mozzanata a születés, amelyet Nagykőnyi községben sem csupán anyakönyvi ténynek tekintették, hanem titkokkal teli, és örömet ígérő ^{ny}közösségi, családi eseményként tartottak számon. A családi életet csak gyermekáldással tartották teljesnek, bár a községben egészen az 1960-as évekig erősen tartotta magát az „egyke divatja”, Baranya, Somogy és Tolna megye más községeihez hasonlóan. Ilyen módon próbálták egyben tartani a családi vagyont, és embersegesebb életet teremteni. Az 1970-es évektől kedvező vál-

tozás figyelhető meg, ugyanis növekedett a kétgyermekes családok száma.

Az áldott állapotban lévő asszonyt régen is megkülönböztették figyelem vette körül, ma is megbecsülés, tisztelet övezi. Egykor a mezei munkák alól nem tudták felmenteni, ma törvény is szabályozza a kismamák munkájának megkönnyítését, és a családi élet is megváltozott, könnyebb lett.

Korábban íratlan törvények és tilalmak egész sora szabályozta a terhes asszony és környezete viselkedését, mégpedig elsősorban a születendő gyermek érdekében. Babonás hagyományok szabták meg mindennapi életének számos megnyilvánulását, mert a terhesség minden mozzanatát jelképesnek vélték. A terhes nő magatartásával, cselekedetével kapcsolatban racionális tapasztalatok, hiedelmek és ősrégi mágikus eljárások szorosan össefonódva jelentkeztek. Nagykönyiben is különféle jóslásokat végeztek a gyermek nemére vonatkozóan a várandós asszony külsőjéből.

Rendkívül gazdag hiedelemanyag fűződik a szüléshez és az újszülött gyermek ellátásával kapcsolatos teendőkhez. Valószínűleg azért van ez így, mert Nagykönyi igen régi magyar település, és erős a hagyományőrző jellege. Ezek a régről megőrzött szokások, hiedelmek, varázslatok, mint dolgozatomban már jeleztem - nem öncélúak voltak, hanem az édesanya vagy az újszülött érdekeit, egészséges, zavartalan fejlődését szolgálták, olykor pedig erkölcsi funkciót hordoztak. A szokások és hiedelmek a vizsgált közösségben is a nép lelkében élő, igen mély jelképrendszer szabályszerű megnyilvánulásai, történetünk beszédes emlékei.

Az 1960-as évektől megfigyelhető a hiedelemvilág és a régi

szokásrend homályba merülése, rohamos visszasszorulása. Az iskolázott fiatalok már csak megmosolyogják, nem tisztelik, nemigen tartják be nagyanyáik szokásait.

Az ősi szokásrend és a hiedelem hagyományok háttérbe szorulásával párhuzamosan megfigyelhető, hogy a paraszteszaládok, életformája egyre inkább kifeléforduló, presztizs szempontú lett. A század elején is gondot fordítottak a külsőségekre /lásd. kereszteléskor az újszülött és a keresztoszülők cifra öltöztete; keresztelési ebéd; sok fogásból álló passza/ de a szegénység határt szabott ezeknek a megnyilvánulásoknak. Később a parasztagazdaságok életszínvonalának emelkedésével még díszesebbé, pompásabbá váltak a családi ünnepek, a szűkebb családi kör helyett már a széleskörű rokonság ünnepelt minden adandó alkalomkor. Általánossá vált a néha erőn felüli drága ajándékok vásárlása. Mindenben utánozni próbálják a városi divatot, és ez a törekvés sok-sok régi, néprajzi érték pusztulásához vezet.

Természetesen örülnünk kell, hogy a terhes asszony egészségét Nagykönyiben is ma már orvos és védőnő vigyázza, hogy mindenki kórházban szül megfelelő higiénikus körülmények között, hogy a kisgyermekhez betegség esetén nem tudós asszonyt, hanem orvost hívnak. A kisgyermeket nem kell a mezőre vinni vagy felügyelet nélkül hagyni, még anyjuk dolgozik, hanem óvodában vigyáznak rájuk, nem kényszerülnek 6-7 éves korban munkára, hanem tehetségük, képességeik szerint tanulhatnak alsó, közép- és felsőfokú intézményekben.

III. P o l n ó t t é v á l á s

As 1920-30-es években a fiatalok a négy elemi elvégzése után munkára kényszerültek. Ha saját birtokuk volt, akkor

otthon, a szülőknek segítettek a mindennapi munkában, ha nem volt földjük, akkor pedig a 9-10 éves fiúk szószának álltak. A szószagverekek a gazdától természetesen sokkal kevesebb bért kaptak, mint a felnőttek, de a családnak szüksége volt minden jüvedelemkiegészítő forrásra. Ekkor még nem vették őket legényszámba. Néhány évnek el kellett telnie, amíg munkabírásuk, teljesítményük megközelítette a felnőttekét. Az adatközlők emlékezete szerint a biederék kaszáláskor bizonyíthatták „legénységüket”. Aki az aratás nehéz munkájában becsülettel helyt állt, azt maguk közé fogadták a legények, behívták a kocsmába és általában ettől kezdve dohányozhatott is. A lányoknál ilyen jelképes értékmérő volt, hogy tud-e már főzni, kenyeret sütni és szőni-fenni. Amíg ezeket a tudományokat el nem sajátította, nem is gondolhatott a házasságra. 16-17 éves lányokat már érettnak tartottak a házasságra, legényeknél pedig a katonaság letöltése után sürgette a család a nősülést. A felszabadulás után a tankötelezettség bevezetése és a továbbtanulás lehetősége megváltoztatta a fiatalsággal szemben támasztott követelményeket.

Régen a legénysorba került fiatal emberek és az eladósorban lévő lányok ünnepeken és a közben végzett munkákon /pl. kendernyomás, kukoricafosztás, tollfosztás/ találkozhattak. Ilyen alkalmakkor tréfálkoztak, ismerkedtek egymással, udvarolgattak a legények a lányoknak. A visszaemlékezők szerint a vasárnapi nagymise is jó alkalom volt a fiataloknak, hogy „kinézzék egymást” természetesen tisztes távolságból. Bácsúkor, szüreti mulatságokon, farsangi bálokon szintén együtt szórakozhattak.

Gyáran házakhoz is eljártak táncolni. Tóth Gyuláné így mesélt erről: „Utánna mikor má... a játékból kinéztünk, ak-

kor készünk a bálogba járni. Má nem így vót, hoty kulturház
mék présszóba, hanem házokná. Citerát, a szomszéd bácsi citő-
rázott, mi mék kis fiuk, lányok szép, cifra ruháiba. Közbe
ugye vettek a szüleink / szép bő ruhákat, szép, keményített pón-
tülök, fodros ruhák, fodros réklík mék fodros kűtények. Éty
kislányom még öt-hat pöntő is rajá vót, még a sejmruha, és
abba mentünk táncúni. A házokhó is sokat jártunk. Utánna még
má mikor kicsit nagyobbag vótunk, akkor még a kocsmába." /Sza-
bó József: 1. m. 249./

Minden vasárnap délelőtt a legények és leányok elmentek
a nagymisére. A legények görbe szárú csizmát, fekete ruhát,
fehér inget öltöttek magukra, a lányok pillésen, slingelt al-
sósoknyákban, bársöny bőszoknyában, a legszebb ünneplőjükben
szoktak misére menni. A templomi karzat, ahol a lányok kis kó-
rusa énekelt, igen alkalmas hely volt a fiataloknak arra, hogy
egymás közelében lehessenek, és kinézzék maguknak az esti bál-
ra a táncost.

Néhány évtizeddel ezelőtt ugyanis nemcsak farsangkor és
egyéb ünnepeken rendeztek bált a kocsmában, hanem minden va-
sárnap este. Az eladó sorban levő lányok nemigen mulasztották
el az ilyen ismerkedési alkalmat. Édesanyjuk vagy valamelyik
idősebb nőrokonuk kíséretében illet bálba menni. Szabó István-
né így emlékezik erre az időre: „A bálba nagyon szépen kiő-
tözték a lányok Vót sok slingűt pöntő, bő ruha. Szépög vótak
nagyon a lányok. Réggelük szokott a bál tartani. Annyian szok-
tunk lenni nem ám annyian, min most. Nem fértűng be a kocsmá-
ba, annyi lán szokot lenni. A sok szülő, ő szoktag gyűnni a-
nyánk / velünk. Ékésőrtég bennünket. Nagyon sokan szoktunk len-
ni. Bő ruhába szépög vótak a lányok. Űsse szoktunk a kocma

közepén, az egész kocsmá telti vót lánnya, Üsszekerátunk. Akkor asztán nem gyűttek oda mékhejlani a gyerekek, min most, hoty szabed, hanem messzirü szótak még intettek az ujjuká, hogy mellik lány. Még ugy ize vót, hogy öcsérállódott, nóm az a lány mönt oda, akinék küllött. Hát asztán réggelik tartott a báld. Nem ijon senekar szokott ám lönni, min most. Hermoni-káni szoktak. Még ugy ize vót, hoty citérátak. De nagyon jó lehetett a citérára táncuni. Mék hegedü, ijon vót akkor a senekar." /MNyTK. 163. sz. 116/.

Bizonyára sok szép kapcsolat kezdődött a házaknál tartott esti mulatságokon, a vasárnapi nagymiséken vagy a kocsmái bálokon. Házasságga azonban csak olyan vonzalmak fejlődhettek, ahol a két család vagyoni helyzete, anyagi körülményei is megfelelték az egymással szemben támasztott igényeknek.

IV. H á z a s s á g é s l a k o d a l o m

Bevezető megjegyzések

Minden ember életében fontos lépés, jelentős fordulat a házasság. A népi gondolkodásmód szerint is így van ez. Esért volt és maradt falun nagy esemény a lakodalom nemcsak a mindenkori menyasszony és vőlegény számára, hanem egy kicsit mindig érdekességnek, ünnepnek számított a falu népének is. Aki csak tehetett - különösen az asszonyok - az elment menyasszonyt nézni. Ha az év különböző jeles napjaihoz fűződő szokások napjainkban megkopóban, elszürkülőben vannak is, azt hiszem, a lakodalmi hagyományok alakulnak át legkevésbé, a lakodalom egyes mozzanatait, századok formálta szokásai élnek még legtovább a jövőben is. Úgy vélem, hogy a lakodalmi szokásoknak azok az elemei maradnak változatlanul, vagy alig megváltozott formában, amelyek a legrégebbiek, s egyben a legjellemzőbbek Nagykónyi és - mondhatni - a környék lakodalmi hagyományaira.

A társadalmi élet mindig hatással van a szokáshagyományokra. A lakodalmi szokásokban változások mentek végbe az utóbbi negyven-ötven évben, ezt adatközlőim szerint különösen az ötvenes évektől kezdve figyelhető meg jelentős módosulás. Dolgozatomban ezeket az eltéréseket mindig az adott részmozzanat tárgyalásakor tüntetem föl. Gyűjtőmunkám során Nagykónyi község negyven-ötven évvel ezelőtti lakodalmi szokásait jegyeztem föl. A leíró szempontú földrajzában szem előtt tartottam azonban a változásokat is: ezért az adatközlőktől mindenkor megkérdeztem egyrészt a század elején, másrészt az ötvenes években tapasztalt különbségeket.

A lakodalmi szokások nemzedékről nemzedékre történő áthagyományozásának több százados voltát, a lakodalom jelentőségét mutatja az a tény, hogy a lakodalommal kapcsolatban gazdag hiedelemanyag maradt ránk, másrészt az is, hogy néhány küsmondás,

szólás és szóláshasonlat keletkezett a lakodalom szokásköréből. Hogy mennyire meg kell fontelni a párválasztást, arra figyelmeztet a "Ki milyen virágot eszik, uant eszgul." közmondás.

A lakodalom mindig az öröm, a vidámság, az evés-ivás ideje volt. A lakodalom közeledtével emlegették is, hogy nemcsak a "Nagy kalánnal eszünk." Ritkán fordult elő, hogy a vőlegény nem az apja házához nősült, hanem ő ment vőnek a lányos házhoz. Ezt csak akkor tartották jónak, ha szegényebb legény gazdag lányt vett feleségül. Ha az ilyen házasság jól sikerült, azt mondták a legényre, hogy "Jó háre tette a gatyáját." Ha vidéki volt a menyasszony, akkor a vőlegény és a vőlegényes házhoz tartozó vendégek nászba mentek. Erre az alkalomra a kosikat és a lovakat színes krepp-papírból készített bokrétákkal díszítették, a lovak nyakába pedig csengőt akasztottak. A lovakat természetesen zavarta ez a szokatlan dísz, nagy zenebőna, és az utcahosszat gyakran fölhangzó kurjongatás. Ezzel magyarázható a "Karkodja a fejét, mint a násznóces ló." szóláshasonlat keletkezése.

Nagykőnyi község lakodalmi szokásait 1967-ben kezdtem gyűjteni. Az első adatgyűjtést előre elkészített kérdéssor alapján végeztem. Később többször is bocsólgettem adatküzlő^{ök}mmel saját lakodalmukról. Az adatküzlők kiválasztásában esem előtt tartottam, hogy több nemzedéket képviseljenek. Így megismerhettem a századforduló utáni évek és az ötvenes évek lakodalmának eseményeit is. Két alkalommal magam is részt vettem egy hagyományokat őrző lakodalomban, és passzív megfigyelőként láthattam az elmondásokból már jól ismert mozzanatokat, őreshettem a lakodalom mindenkit magával ragadó, játékos, tréfás légkörét.

1. Ismerkedés

Az 1920-as években a fiú vagy leány élettársának megvá-

lasztásban elsődleges szerepük a szülőknek volt. A fiatalok egymás iránti vonzalma, szerelme gyakran alá volt rendelve az ős diktálta célnak, a vagyon¹ növelésének vagy megtartásának. A szülők és a közeli rokonok, ha elérkezettnek látták a házasság idejét, kiszemelték a megfelelő leány^t vagy vőlegényt. Előfordult, hogy a fiatalok az eljegyzéskor látták egymást először. Adatközlőim olyan kirívó esetre is emlékeznek, hogy a nagyszadák gyermekük születése után hamarosan kiszemelték a kisgyermek jövőendőbelijét, és annak szüleivel egyezséget is kötöttek. Ha valamelyik fél megszegte az egyezséget, annak kárpótlást kellett fizetnie. A szegényebb lányok és legények persze szívük szerint választhattak, hiszen az ő szüleiknek nem volt mit félteni.

Általában jellemző volt az endogám házasság, hogy a legények falubeli lányt vettek feleségül. Ennek kettős oka is volt: egyrészt a falubeliek jól ismerték egymást, másrészt a földbirtok nem aprózódott el messzi vidékre. Előfordult unokatestvérek házassága is a föld egybetartása miatt. Még ma is él a következő közmondás: "Jobb egy falubelit oltatni hét bűnnel, mint egy vidékit egyvel."

A házasság előkészítésében, a leány vagy legény kiválasztásában gyakran nagy szerepe volt a dicső asszonynak, más néven cöndőrásszonynak, aki a közvetítő szerepét vállalta magára. A házasságközvetítő rendszerint idősebb asszony volt. Ha lányt kellett valahová beajánlani, akkor a lány rokona vagy szomszédja töltötte be ezt a szerepet. A közvetítő vagy úgy állított be a kiszemelt lány vagy legény házához, mintha venni akarna valmit, vagy elment fanni segíteni ahhoz a ház-

hoz. Beszélgetés közben dicsérte az eladó lány jó tulajdonságait, dolgoságát, vagyonát, ha legényt ajánlatott, akkor pedig a józsanságát és az erejét. Ha kellett, sokszor elment a kiszemelt házhoz. Ha a közvetítése sikerrel járt, "jó munkájáért" zsírt, húst, lisztet, ruhát kapott ajándékba, különösen akkor, ha szegényebb asszony volt. Szegényeknél és gazdagoknál egyaránt előfordult, hogy közvetítő asszony hozta össze a fiatalokat, és ismerettségük házassággal végződött. Különösen nagy szerep jutott a dicső asszonynak szomszédos felvakban lakó fiatalok összehozásában. Napjainkban természetesen a fiatalok választanak maguknak társat, és a szülőknek ha tetszik, ha nem, bele kell törődniük gyermekük döntésébe.

2. A lánykérés

Ha a lány és a fiú ismerkedés után kölcsönösen megtetszettek egymásnak, megbeszélték a kérés napját, leggyakrabban egy szombati napot. Többnyire az esti órákban mentek kérni, de vidékiek nappal is megjelenhettek a lányos háznál. Kéréskor először a fiú édesanyja és édesapja ment el a kiválasztott lányhoz. Ha a fiatalok összehozásában dicső asszony is segédkezett, őt is magukkal vitték kérni. Amikor a legény és szülei vidékről érkeztek, a lányos háznál nem engedték túl a fiút a neestergerendán, különösen, ha tetszett a legény a lánynak. Ezzel a házasság létrejöttét igyekeztek elérni. Kéréskor a vőlegény egy selenkesszkenyőt /selyemkendőt/ kapott kedvesétől. Ezt beletették egy szép zsebkendőbe, és átkötötték piros pántlikával. A jegykendő átadásakor csókolhatták meg először egymást a fiatalok. Kéréskor a lány szülei nem adtak azonnal választ, hanem néhány hét haladékot kértek. Ez

alatt az idő alatt érdeklődtek a vőlegényjelölt családjáról, vagyoni helyzetéről, rokonságáról. A gondolkodási időt használták föl a leány szülei arra is, hogy elmenjenek a vőlegény nyes hához háztűznésőbe. Ilyen háztűznéső kizárólag akkor fordult elő, ha vidéki volt a leány, hiszen a falubeliek jól ismerték egymást. Háztűznésőbe a leány és a szülei mentek, ha volt közvetítő asszony, ő is velük ment. Érkezésüket általában előre jelezni szokták. Rokonok soha nem kísérték el őket. A háztűznésők célja az volt, hogy szétnézzenek a leány házában, gazdaságában. Az ilyen vendégek nem a vőlegényjelölt házában szálltak meg, hanem egy ismerős családnál. Ide ment el a vőlegény őrük, és elkísérte őket otthonába. Előfordult, hogy a háztűznésők a padlást, pincét is megnézték, sőt számba vették a szekrényekben levő fehérneműt és ruhákat is. Ha nem tetszett meg nekik a háztájók, semmit sem fogadtak el, és hamarosan visszatértek az ismerős hához. Ha pedig megtetszett a gazdaság, akkor ebédre is ott maradtak. Az utóbbi időben ez a szokás kihalt.

3. Egyezés

Az egyezés a házasságkötést megelőző legfontosabb mozzanat, amelyen a házassággal kapcsolatos jogi jellegű kérdéseket rögzítették. Az egyezés mindig szombati napon volt, és a menyasszony házában zajlott le. Az egyezésen jelen voltak mindkét részről a szülők és a násznagyok, vagyis a leány és leány keresztségi és bérnakeresztapja és keresztanyja, valamint a menyasszony és a vőlegény. Erre az alkalomra a vőlegény karikagyűrűt vett a menyasszonynak. Jobbmódu vőlegény gyakran nyakláncot is adott jegyajándékba, sőt előfordult, hogy még egy ültőzet ruhát is vett. Az adatgyűjtők szerint a

menyasszony a századforduló körül redesgatyát adott jegyajándékba a vőlegénynek, később azonban ez a szokás elmaradt. Az idősebbek emlékezete szerint egyezségkor került sor a móringlevél megírására. A móringlevél, amelyet jegyző vagy esetenként parasztember készített, házassági szerződés volt a menyasszony és a vőlegény között. A móring írásának az volt a célja, hogy ha gyerek nem születne a házasságból, és ha valamelyik fél meghalna, az életben maradót némileg támogassa. A móringlevélben megszabott kötelezettségek értéke a házasulandók anyagi helyzetétől függött. A gazdagabbak többet, a szegények kevesebbet íratnak. A szülők a násznagyokkal előre megbeszéltek, hogy mit akarnak íratni, mit bír el az anyagi helyzetük. Az alkudozás pedig már a násznagyok között ment végbe.

A jómódu vőlegények dupla katonaság dukált, ami az alábbiakból állt: 2 db vánkös, 2 db lepedő, 1 db dunyha és 2 db kendő "törülköző".

Ilyen esetben a menyasszonyra egy hold földet íratnak. Szegényebb vőlegénynek csak szimpla katonaság járt, amely a következőkből állt: 1 db törülköző, 1 db lepedő, 1 db vánkös, és 1 db dunyha. A szegényebb vőlegény pedig 200 pengőt íratott a menyasszonyára.

Az egyezés megkötése után a vőlegény gyakran 50-100 pengőt adott a menyasszonynak ajándékba. Az alábbiakban egy móringlevél pontos másolatát küzlöm:

Móringlevél

Egyrésztől Simon Ferenc mint vőlegény, másrésztől Szakály Borbála nagykönyi lakos, mint menyasszony között az alenti feltételekkel kötött:

1. Simon Ferenc kijelenti, hogy leendő neje, Szakály Borbála részére az esetben, ha törvényes örökös nélkül hal el, örökrészből 800 Kor, azaz Nyolcszáz korona kifizettség.
2. Szakály Borbála kötelezi magát, hogy leendő férje Simon Ferenc részére az esetben, ha gyermeke nem születik, az ő elhalálozása esetén egyszerű katonaság tartozékai, a törvényes örökrészből kiadassék.

Jelen egyezés mindkét fél kölcsönös megállapodásán alapszik, s azonnal érvényességét sajátkezű aláírásukkal két tanu előtt hitelesítik.

Nagykőnyi 1919. év január hó 7-én.

Aláírások "

A nőringlevelet nem az egyezségkor írták alá, hanem csak az esküvő napján - - a zászló megvétele után - - a násznagyok, a menyasszony és a vőlegény.

Az egyezésnek ez után a hivatalos része után asztalhoz ültek a vendégek. Az asztal egyik szélén a násznagyok, másik szélén a násznagyokkal szemben a vőlegény és a menyasszony szülei foglaltak helyet. A fiatalok az egyezésen nem ültek asztalhoz. A hivatalos rész alatt a násznagyok előtt álltak az asztalnál, utána pedig ők tálták föl a vacsorát. Gyakran zenészeket is hívtak a vacsora idejére, és reggelig mulattak.

Az utóbbi évtizedekben az egyezés kötése teljesen megszűnt. A lánykérés szokása máig megmaradt, és a mai fiatalok eljegyzésnek nevezik. Ekkor adja át a vőlegény a menyasszonynak a karikagyűrűt, esetleg nyakláncot, a menyasszony pedig cserébe jegykendőt ad a vőlegénynek.

Néha előfordult, hogy egyezés után valamelyik fél megdölgöta a dölgot, és fölböntötte az eljegyzést. Abben az esetben, ha a menyasszony mondott le a házasságról, némelyik legény "példás bosszút" állt. Vasárnap délelőtt, amikor a falu lakossága jött ki a miséről, a templom előtt előgette a jegykendőjét. Ha a vőlegény akarta fölböntani az eljegyzést, akkor egy arra vállakozó asszonnyal, vagy a dícsérőasszonnyal visszaküldte a jegykendőt.

4. A jegyesség ideje

Az egyezé^{se}gen megbeszéltek a házasságkötés napját. Ha hamarosan meg akarták tartani az esküvőt, akkor néhány nappal az egyezés után elmentek a paphoz íratkozni. Az íratkozást követő három vasárnap a nagymiséen kihirdette a házasulandókat a pap. A menyasszonynak és a vőlegénynek mind a három hirdetésre illet elmenoi, hogy boldog legyen a házasságuk. Az idősebbek emlékezete szerint azt tartották a faluban, hogy ha a fiatalok nem mennek el a három kihirdetésre, néma lesz a gyereklük.

A menyasszony és a vőlegény a jegyesség ideje alatt sem járhatott együtt. A vőlegénynek nem illet a menyasszonya házába látogatóba járni. A menyasszony is messzire elkerülte vőlegénye házát, ha pedig nem tudta elkerülni, sietve ment el mindig a ház előtt. A jegyespár a bálba sem együtt ment, és a menyasszony más legényekkel is táncolhatott, csak a vőlegénynek illet legtöbbször fölkérni. A bálból mindig a vőlegény kísérte haza a menyasszonyát, de a lány anyja is ve^{le}lük ment.

Az 50-es években ezek a szigorú köttötségek enyhültek. A vőlegény ünnepnap meglátogathatta menyasszonyát, szülői ki-

séret nélkül együtt mehettek szórakozni, és karonfogva sétálhattak a falu utcáin.

5. Lakodalmi előkészületek

a. Lakodalmi kellékek

A templomi hirdetés alatt megkezdődött a menyasszonyos háznál a lakodalomra való készülődés. A menyasszony édesanyjával, esetleg más közeli nőrokonával a városba utazott, hogy megvásárolja a jegyíngot, a menyasszonyi ruha anyagát, a vőfélyek bokrétáját és a menyasszonyi fejdíszet. A századforduló körül még előfordult, hogy saját szövésű vászonból a faluban varratták, esetleg a menyasszony maga varrta a jegyíngot, amelyet az esküvő előtt 1-2 nappal adtak át a vőlegénynek. A későbbi években 1920-30 körül már mindig fehér selyem vagy brokát anyagot vettek, és a faluban varratták meg kétrészes ruhának. A rendkívül bő szoknya alá 8-10 péntőt /alsószoknyát/ is fölvettek. Újasszony ruhának színes anyagot vásároltak. Ezután került sor a menyasszonyi fejdísz kiválasztására. A fejdísz a 20-as években magas, tornyos, színes virágokkal díszített mirtuszkoszorú volt. Ezt a barátnők gyakran kölcsönadták egymásnak. Az 50-es években már csak tiszta fehér fejdísz volt a divat. A vőfélyek bokrétáját is készen vették, és a lakodalm előtt egy héttel varrták föl a menyasszonyos háznál. Ma már csak a lakodalm előtti napon, a legényestén tűzik föl.

A lakodalm előtti napokban a menyasszony barátnői összejöttek esténként a menyasszonyos háznál, és segítettek föl-díszíteni a rozmarinot és guruszpánt /buzsuz/. Egy-egy szál rozmaringra néhány különböző színű /piros, kék, sárga, rózsaszínű stb./ pántlikát kötöttek. Ezekből a feldíszített roz-

maring- és guruszónaszálakból a véglegény, a vőfélyek és a korszoroslányok kaptak, amikor a véglegény menete esküvő előtt odaért a menyasszonyos házhoz. A menyasszony keresztanyja osztotta szét az említetteknek. A lányok olyan sok rozmarin-got díszítettek, hogy maradjon is a szétesztés után. A megmaradtakat elvitték a templomba, megszenteltették, és az ünnepi vacsorán árulták a vendégek között.

A lakodalmat megelőző estén készítették el a menyasszony és barátjának a lakodalmi zászlót. A zászló egy méter körüli círokszal volt, amelyet körben bevontak zöld krepp-papírral. A círokszal felső végére szép stélázsalipappirt varrtak, ez volt a zászló selyme helyett. A stélázsalipappir két oldalára egy-egy szál rozmarin-got erősítettek, a zászló csúcsára pedig guruszónára tűzött almát tettek. A zászló alsó szélénél egy gomb segítségével felvarrott, díszes zsebkendő lógott. Ezt a zászlót aztán a menyasszony násznagyjai, a kiadónásznagyok az esküvő napján eladták a lakodalmi menettel odaérkező kérésznásznagyoknak, a véglegény násznagyainak.

b. Lakodalmi tisztségviselők

A lakodalom előtt 3-4 nappal az örömszülők és a fiatalok felkérték a közeli rokonokat a különböző lakodalmi tisztségek elvállalására. Nagy körültekintéssel kellett a rokonságból kiválasztani a tisztségviselőket azért, hogy sértődés ne legyen. Legrangosabb személyek a násznagyok és a véglegény vőfélyei voltak. A násznagyok tisztét a véglegény és a menyasszony kereszttségi- és bármakeresztapjai töltötték be. A véglegény násznagyait kérésznásznagyoknak, a menyasszonyt kiadónásznagyoknak nevezték. Ők voltak a polgári és az egyházi esküvő hivatalos tanúi.

Igen rangos tisztségviselők voltak a vőfények. A vőlegénynek két vőfénye volt: az első vőfény, aki a menyasszonyt vezette az esküvőre, és a második vőfény, aki a nyoszolulányt vezette a lakodalmi menetben. Első vőfény általában a vőlegény öccse volt, ha nem volt a vőlegénynek öccse, akkor a menyasszony fiutestvére lett az első vőfény. Gyakran a vőlegény keresztapjának fia töltötte be ezt a szerepet, vagy az unokatestvérek közül valaki, - természetesen megegyezés szerint. Fontos megjegyezni, hogy a vőlegény vőfénye csak leányember lehetett. A vőfények feladata sokrétű volt a lakodalmában, hiszen ők hívták a vendégeket, ők gondoskodtak az egész lakodalom alatt a jó hangulatról. A vőfények mókázó kedve a vendégsereg vidámságát biztosította. A vőfények fáradtságát semmivel sem viszonzták, hiszen rang és megtiszteltetés volt vőfénynek lenni.

A menyasszonynak is volt két híóvőfénye, akik kizárólag idősebb, női emberek lehettek. A menyasszony vőfényeinek feladata a siratóba való hívogatás volt.

A menyasszony közeli rokonságából került ki a nyoszolulány és a nyoszoluasszony. Nyoszolulány a menyasszony keresztanyja lehetett. Ha ilyen nem volt, akkor az unokatestvérek közül választottak. A nyoszoluasszony pedig mindig fiatal menyecske volt, aki menyasszony közeli rokonságába tartozott.

Nagy gond volt a lakodalmi csapos kiválasztása, hiszen olyan emberre volt szükség, aki nem szeret mulatni, szívesen marad egész este és éjjel a hordó mellett. Leggyakrabban a vőlegény idősebb sógora vagy az ódesapja testvére vállalta el ezt a tisztséget. Az ital fülhordását már fiatalabb

unokatestvérek végezték.

c. Vendég hívás

A lakodalom előtt három nappal kezdtek a vőfények a vendég hívást. Ha sok ház volt hivatalos a lakodalomba, az első és második vőfény két segítőtársat is vett maga mellé. A vendég hívók az ünnepi alkalomnak megfelelően ünneplő ruhában, bokrétával feldíszítve indultak utnak. A meghívandó vendégekről pontos jegyzéket készítettek, és e szerint haladtak házról házra. A vendég hívók kezükben kampós botot, vagy nád pálcát vittek. A botjuk szépen fül volt díszítve rozmaringgal és zúrusnácsokkal. A vőfények a vőlegényes háztól indultak hívni kora reggel. Első útjuk a menyasszonyhoz vezetett, ahol a következő hívóverset mondták:

„Dicséertessék a Jézus Krisztus szent neve,
melynek áldásával legyen e ház tele,
ezt kívánja szívünk mindegyike.
Vőlegény urunknak vagyunk mi küldöttje,
ki a megbízást lelünkre küttte,
s általunk kéreti mátkáját fültte,
amint megbeszälték az elmúlt héten,
a szertartás holnapután, csüttüttükön léssen.
Ezért a menyasszonyt szépen arra kérem,
hogy majd idejében legyen készen,
amint jámbor keresztény leánynak illik,
hogy majd elmehessen a szent áldásra,
onnan pedig a szent oltárhoz esküdni.”

Az isten legyen velük, most mi megyünk egy másik házhoz.

A vers elmondása után a menyasszony színes pántlikákat küttt a botjukra, és reggelivel, borral kínálta őket. Rövid

vendégeskedés után tovább indultak a rokonokhoz. Minden, a lakodalomra hivatalos háznál vendégshivót mondtak, amelynek az előbbiakban két változatát közlöm:

„Alázatosan lépünk e hajlódba,
az ég áldása legyen a benne lakókra.
A házigazdától bocsánatot kérünk,
hogy tisztességes házába lépni merészelünk.
Jövetelünk okát elmondom ön bőven,
egy szép ünnepély van nálunk készülében.
Ennek a napnak megüljük a torát,
készített a gazda bőséges vacsorát.

Kiküldött vőfényei vagyunk mi K.I. és Sz.A. eljegyzett nász-
kájának. Általunk szölitják fel önöket, hogy legyenek szí-
vesek megjelenni esütörtökön este egy pár tányér étel meg-
evésére, egy pár pohár megivására, muzsikaszó hallgatására,
reggelig mulatni.”

A második mondóka tréfásabb változat:

„Sánta liba, vak liba
Jöjjenek a lagziba.
Lakodalom tartatik,
mindenki meghívattatik.
Sánta liba, vak liba,
ha jóllaktak, elnehetnek haza.”

Minden háznál megkínálták a vőfényeket itallal, sütemény-
nyel. Amelyik háznál lány lakott, illet a vőfények botjára
szines pántlikát kötni. A hívás végére annyi pántlika össze-
gyűlt, hogy alig látszott ki a botjuk, és a vendégshivók han-
gulata is emelkedett. Rendszerint dalolva, táncolva járták a
falú utcáit.

A vőlegény vőfényeivel egy időben hívtak a menyasszony vőfényei is a síratóba. Ők hosszú szotyolaszárat vittek magukkal, amely guruspánnal és színes pántlikákkal szépen föl volt díszítve. A vendég hívásnak ez a módja a 60-as években /20 évvel ezelőtt/ megszűnt a faluban. Ma már nem vőfénnel hívnak a lakodalomba, hanem meghívókat küldenek szét. A közeli rokonokat azért ma is személyesen meghívja a vőlegény és a menyasszony vagy az örömszülők.

d, Lakodalmi konyha

Két-három nappal a lakodalom előtt a vendég hívással egy időben kezdődött a gazdaasszonyok sütés-főzése. Az átlagos méretű lakodalomban 20-25 gazdaasszony is sürgött-forgott, hogy minden meglegyen a lakodalom napjára. A gazdaasszonyok rokonokból, szomszédokból, ismerősekből kerültek ki. Megtisztelésnek számított, ha valaki gazdaasszony lehetett. Minden meghívott vendég azzal fejezte ki a lakodalomban való részvétele szándékát, hogy a vendég hívást követő nap bizonyos nyersanyagokkal hozzájárult a lakodalmi étkezéshez. Minden meghívott család vitt egy szakajtó lisztet, 10-15 db tojást, diót, mákot, cukrot, vaját és egy tyukot. Ujabban még fűszert is adnak. Ma már tortát nem visznek, hanem azt a vőlegényes háznál sütik. 10-15 évvel ezelőtt még minden fölötűző lány vitt tortát is. a lakodalomba. A vendégek által hozott nyersanyagot fölhasználták a gazdaasszonyok. Ilyenkor még a szomszédokban is gyúrták a tésztát, dagasztották a kenyeret, mert a vőlegényes ház kicsinek bizonyult ennyi szakácsnő számára. A faluban kedvenc lakodalmi levestésza a metélt volt, és máig is az maradt. Egy-egy lakodalomban 20-30 db kenyeret sütöttek, régebben a háznál lévő kemencében, ma pedig a péknél.

A gazdaasszonyok feladata volt a baromfik levágása, felbontása, sőt segédkeztek a férfiak által levágott állatok feldolgozásában, fűlszeletelésében. Régen leginkább birkákat, esetleg egy disznót is vágtak a lakodalmi husszükséglet fedezésére. Ma a birka felhasználása teljesen háttérbe szorult, és helyette több disznót űznek. Esetenként az is előfordult, hogy borjút vágtek.

Rendkívül gondos munkát, ügyes asszonyi kezeket igényelt a lakodalmi kalácsok és sütemények elkészítése. Jellemzően lakodalmokban sütötték a likaskalácsot. Jól kidolgozott kelt tésztából készítették. A tésztát jól kisodorták, elvágták egyenlő darabokra, és az egyes szeletek két végét összesodorták. Így a közepe lyukas maradt. Kemencében sütötték meg. Egy-egy lakodalmban 400-500 darabot is sütöttek belőle. Ezt a likaskalácsot osztogatták a gyerekeknek, a menyasszonynézők hivatalan seregének, és az eküvőre vagy a nászba menet ilyen likaskalácsot huztak a borostüvegek nyakára.

A lakodalnak elmaradhatatlan kalácsa volt a kuglóf. Ez is kelt tésztából készült, csak az összeszedolgozásánál több tejfölt és cukrot használtak fűl. Hogy ízletesebb legyen, a tésztájába mazsolát, diót, kakaót keverték. Kb. 100 darabot sütöttek egy-egy lakodalomra. Májig is kedvelt lakodalmi sütemény a rétes. Mákos, diós, csokoládés, túrós rétes a leggyakoribb változatok. Ezt is kelt tésztából készítették, és a tészta elnyújtása után hintették meg mákkal, dióval, túróval, majd összesodorták henger alakúra. 40-50 darab rétest is szoktak sütni.

Legrangosabb sütemény a diótorta volt. Égetett cukorba kevert vágott dió képezi ennek a tortának az alapanyagát. A

diótortát úgy szokták csináltatni a faluban egy asszonnyal, aki elismerten szép és jó diótortát tudott készíteni. Annál szebbnek tartották a diótortát, minél magasabb volt. Gyakran fél méter magasat csináltak, és gyönyörűen kicifrázták tojáshegyekkel. Régen sok diótorta készült a lakodalomba, kosár, szív, babakocsi alakúak. Ma már csak egyetlen diótortát készítenek, inkább csak a hagyomány kedvéért, amely az ifjú pár előtt áll a vacsora idején.

Az 1920-30-as években még nem ismerték a piskótatortát. Az 50-es években már a nyoszolulánynak, nyoszolúasszonynak és a násznagyoknak piskótatortájuk volt. Ma pedig 50-70 darabot is sütnék egy-egy lakodalomban.

A lakodalmi készülődés idején a gazdaasszonyok már a lakodalmas háznál étkeztek, ezért minden nap ünnepi ebéddel, vacsorával vendégelték meg őket. Esténként, amikor a napi munkával végeztek, gyakran énekszóval, táncsal fejezték be a vacsorát.

c. Legényeste

A lakodalmat megelőző este a véglegényes háznál összejöttek a véglegény barátai, fiatal rokonai. Ilyenkor menyasszonyukat, feleségüket is magukkal vihatták. A legényeste célja az volt, hogy esküvő előtt a véglegény szabadon, még egyszer utoljára mulasson. Az összejött vendégeket étellel, itallal kínálták. A vacsora már ezen az estén is több fogásból állott. Volt húsleves, marhapörkölt, gombócok, káposzta, sütemény, rétes. Általában egy harmonikást is hívtak a legényestére, hogy jobb legyen a hangulat. A vacsora tállalásával úgy igyekeztek, hogy sőtédedésre mindenki jóllakjon, ekkor ugyanis a vendégek menetbe álltak össze, hogy meglátogassák a menyasszonyos házat.

Ez a látogatás a lakodalom előtti tréfálkozást szolgálta, mert közben sok játékra, viccelődésre volt mód. A menet első soraiban a lányok és menyecskék mentek, és egy-egy tányór süteményt vittek magukkal, amelyet a vőlegényes háznál készítettek. A sok tányór sütemény között volt mészből készült, szépen feldíszített torta, rópából készült torta, és olyan aprósütemény is amelyet mák helyett homokkal töltöttek meg. Ezek a tréfás torták és sütemények látszatra semmiben sem különböztek a valódiaktól, és gyakran sikerült velük becsapni a menyasszonyos ház vendégeit. A vőlegényes menet magával vitt egy nadrágba, ingbe fűltűztetett és színes szalagokkal feldíszített kakast. Mindig szép nagy taréju, díszes tollazatu kakast választottak erre a célra, hiszen mindenki tudta, hogy a kakas a vőlegény férfiaságának a jelképe. A férfiak egy-egy üveg bort vettek kezükbe, és így indult a menet hangos énekszóval a menyasszonyos házhoz. A menyasszonyóknál is voltak vendégek ezen az estén, a menyasszony barátnői és nőrokonai, akik segítettek a rozmaringszálak fűlpántlikázásában, a lakodalmas sássló és címer fűldíszítésében. A menyasszonyos háznál is fűltűztettek egy szép fiatal gércet /jérce/, és várták a vőlegény és rokonsága érkezését. A menyasszony és szülei az érkező vendégek elő siettek, és egy szobába vezették őket. A tortákat vivő lányok és menyecskék pedig a konyhába mentek, ahol letették a süteményeket, és cserébe a menyasszonyos háznál készült tortákat kaptak. Közben igyekeztek megkóstoltatni az édességeket, és nagy volt a kacagás, ha valaki homokkal töltött süteménybe harapott. Amíg a konyhán a sütemények cserélgetése folyt, néhány férfi a vőlegény kíséretéből a konyhába lopózott, és

megpróbált néhány fakanalat, fedőt, lábast elcsenni a menyasszonyéktól. Ha rajtakapták, elég volt végighallgatnia a vendégek csufolódását. A vőlegény kíséretét borral, süteménnyel kínálta; majd valószínű színjátékra került sor a feldíszített jérce és kakas kicserölésekor. A menyasszony hozzátartozói a kakast becsapózták, hogy nem elég piros a taraja, nem elég nagy a farka, olyan, mintha beteg volna. A vőlegény kísérete persze minden „vádra” vaskos tréfával felelt, sőt ellentámadásba kezdett. Csufolták a jércét, hogy már nagyon öreg, nem is tud talán tojni, nem érdemel meg ilyen dölceg, fiatal kakast. Mindenki jól értette, hogy ezek az előelődések a fiatal párra vonatkoznak. Végül is megegyeztek, és kicserölték a kakast és a jércét. Dacozás előtt a menyasszony átadta a vőlegényének a jegyínget és a bokréta. A vőlegény és kísérete visszatérve a vőlegényes házhoz, gyakran hajnalig mulatott.

6. Az esküvő napja

Az 1930-as években a legtöbb lakodalmat ősszel és farsangkor tartották. Ez természetes is, mert a falusi ember ilyenkor ér rá legjobban. Az utóbbi években már tavasszal is tartanak lakodalmat. Bűjti időszakban és ádventkor nem volt lakodalom. A hagyomány szerint lakodalmat minden nap lehetett tartani, csak pénteken nem, mert az szerencsétlen nap. Különösen szerencsés napoknak tartották a keddet és csütörtököt. Ma leginkább szombaton van a lakodalom.

A lakodalom mindig a vőlegényes háznál volt, a menyasszonyos háznál csak szíratót tartottak. Az átlagos lakodalomba 100-200 személy volt hivatalos, ezért a vőlegényes ház gyakran kicsinek bizonyult. Ilyenkor vagy sátrat vertek az ud-

varban, vagy a szomszédos házban is fogadták a vendégeket. A fiatal pár az esküvő reggelén együtt ment el a templomba gyónni, áldozni. A hagyomány szerint az új életet így tisztal lélekkel kezdik. A násznagyokkal megbeszélték, hogy mise után várják meg őket a községháznál, és templom után bemennek a polgári esküvőre. A menyasszony ekkor színes ruhában volt, mint egyéb vasárnapokon. A polgári esküvőn csak a két násznagy volt jelen. Az 50-es években megváltozott a polgári esküvő ideje. Nem mentek külön polgárira, hanem templomba menet megállt a násznép a tanácsháza előtt, és megvárták, míg a fiatalok megesküsznek. Ha kezdenek visszatérni a délelőtti polgári esküvőre, ahol a menyasszony süteményt kosztumban jelenik meg.

Az esküvő napjának délelőttjén, a polgári esküvő után került sor a menyasszony ládájának, hozományának a vőlegényes háshoz való szállítására. A vőlegény és a két vőfény szépen fűldiszített, csengős szekéren mentek a menyasszonyos háshoz. A hozományvitel ünnepélyes körülmények között, de nem nyilvánosság előtt történt. Ha falubeli volt a lány, senki nem kísérte el ládáját a vőlegényes háshoz. Ha vidékre vitték a menyasszonyt, akkor egy idősebb községi nőnekona a holmival ment, leginkább az, aki egész lakodalom alatt a menyasszonnyal maradt, segített az éjjeli kontyolásnál, átöltöztetésnél. Egy szegényparaszt lányának hozománya a következőkből állott: 2 vánkos /párna/, 1 dunyha, 6 lepűdő, 12 törülköző, 8 szakajtóruha, 16 pántó /alsósapkya/, 15 pille /főkötő/, 10 fejkeszkenyő /fejkenő/, 10 ünneg /kombinészerű alsóruha/, 1 ónárium /szekrény/, 1 kászli, és 1 ágy.

A gazdag lány ezeknek az ingóságoknak általában a dupláját kapta, a bútorok kivételével. Gyakran nagyobb pénzösszeget vagy egy-két hold földet is írtattak rá szülei. A bútorokat nem az esküvő napján vitték át a vőlegényes házhoz, hanem csak a lakodalom után, amikor már kitakarítottak, kimeszelték az előszobát, ahol a fiatalok laktak.

A lakodalom délelőttjén már javában folyt a sütés-főzés a lakodalmi konyhán. A falu leghíresebb szakácsnőjét szokták meghívni erre az alkalomra főszakácsnak. Ő irányította a gazdaszomszonyok munkáját is.

Délelőtt 10 óra körül már megkezdődött a vendégek szállingózása is a lakodalmas házhoz. Különösen a környező falvakban lakó rokonok érkeztek ilyenkor. Ők is hoztak a főzéshez szükséges nyersanyagokat, akár a falubeliek. Délelőtt érkezett meg a zenekar a lakodalomba. Nagykönyiben ugyanis nem mindig voltak trottyosok /részfuvósok/, ezért a szomszédos faluból, Kocsoláról vagy Szakcsról szoktak zenészeket fogadni a lakodalomba. A zenészek elő szekérrel mentek az állomásra, és már fogadáskor megkóstoltatták velük a lakodalmi bort. Ebédig a zenészek szórakoztatták a vendégeket. A lakodalom napján már nagyobb ebéd volt, mint az előkészületi napokon. Általában gulyásos vagy becsinált leves, gombócok káposzta, faszírozott és rétes volt a szokásos ebéd. Ebéd után kicsit beszélgettek, néhányat táncoltak az egybegyűlt rokonok, majd készülődni kezdtek az esküvőre. A falubeliek ilyenkor hasámentek átültözni. Három óra körül érkezett a lakodalmas házhoz a meghívottak nagy része. A zenekar nótasszóval fogadta az érkezőket. Az örömszülők az ajtóban üdvözlötték a vendégeket, és rögtön borral, süteménnyel kínálhatták őket. Ha a vendégek

ilyenkor adják át a fiataloknak szánt nászajándékokat is, és éjjélkor az újmenyecske tánconál csak pénzt adnak. A szülők és a közeli nőrokonok igyekeztek számontartani, hogy kitől mit kapnak ajándékba, hogy adandó alkalommal hasonló értékű ajándékot adjanak vissza. Amíg a násznép gyülekezett a vőlegény és a menyasszony ültözködött, készülődött az esküvőre. A vőlegény általában a szomszédos házban ültözött, mert otthon nem maradt üres helyiség, a menyasszony pedig a szülői házban, mert náluk nem volt akkora felfordulás, hiszen a sirató mindig szerényebb keretek között zajlott, mint a lakodalom.

Az 1920-as években a vőlegény sötétkék vagy fekete ruhában, fényes csizmában, fülpántlikázott kalapban állt oltár elől. Mellét mirtusz bokréta díszítette. Az 50-es években a csizmát félcipő váltotta fel, de a többi ültűzet változatlan maradt. Nyakkendő ekkor még nem kötött a vőlegény.

A menyasszony ültűztetése külön kis "szertartás" volt a lakodalomban. Csak néhány igen közeli nőrokon nézhette végig, akik egyben segítettek is a menyasszonynak. Jelen volt az ültűztetésen a menyasszony varrónője is, aki az utolsó igazításokat végezte, ő tűzte fel a koszorút és a fátylat. A századfordulón még színes menyasszonyi ruha is előfordult, később a 20-as, 30-as években már csak fehér. Tíz-tizenöt póntót /alsószoknya/ is fűlt a menyasszony, és a népviseletnek megfelelően két-három fort /alsószoknyákat kitartó ruhadarab/ is felkötött. A felső szoknya anyaga a századfordulón még gyakran gyolcsból volt, később egyre finomabbá vált, és általánossá lett a selyem. Kiegészítő ültűzék volt a fehér, kötött harisnya és a fehér cipő. Az 50-es években még

felváltva fordult elő a népviseletes és szűkruhás menyasszony. Napjainkban népviseletes menyasszonyt nem lehet látni.

Három órára általában minden vendég megérkezett. Amikor az első vőfény látta, hogy már együtt van a násznép, leállította a zenét, és szót kért. Megkérte a vendégeket, hogy álljanak be a lakodalmas menetbe. Az 50-es évek óta új színfolttal gazdagodott a vőlegény menete. Azóta jött szokásba a fűlötűzők felsorakozása. A fűlötűzők fiatal lányok és legények, akiket az első vőfény előre összeírt névsor alapján olvasott egybe. Fűlötűzőnek olyan lányokat és legényeket állítottak párba, akiket a szülők kínáltak egymásnak. Ha a lánynak vagy legénynek nem tetszett a neki kijelölt fűlötűző párja, nem ment el a lakodalomba, és sértődés lett belőle. Amikor a hagyományos rend szerint összedült a menet, a két kőrőnácsnaggyal vezetésével elindultak a menyasszonyos házhoz. A vőlegényt Nagykönyiben soha nem búcsúztatták szüleitől, mert a fiatalok mindig a vőlegényekhez mentek lakni. Igen - igen ritkán fordult elő, hogy a vőlegény vőnek ment a lányos házhoz. Hangos zenesszóval, énekszóval mentek végig a falun, gyakran megálltak a legények táncolni és koccingatni.

A menyasszony és háza népe már várta a lakodalmas sereg érkezését. Amikor már közelről hallották a zenét, bezárták az ajtót, csak az udvarba engedték be a násznópet. Tréfás vitatkozás kezdődött a kiadó- és a kőrőnácsnaggyok között, majd a násznaggyok a háttusó szobába vonultak, és megkezdődött az alku a lakodalmi zászlóra és a címerre. Az alkudozás néha még egy óráig is eltartott, mert a kiadónásznaggyok sokat kértek érte. A násznép addig mulatott, táncolt az udvaron. A meny-

asszony szülei általában meghagyták a násznagyoknak a zászló árát és azt is, hogy szükség esetén engedjenek. Adatközlőim emlékeznek olyan esetre, hogy a kiadónásznagyok nem adták olcsóbban a zászlót, és ezért majdnem otthagyták a menyasszonyt. Régen a zászló általános ára 80-100 pengő volt, később pedig 300-400 Ft. A kapott pénz mindig a menyasszonyé lett. Kb. 20. év óta megszűnt a lakodalmi zászló készítése.

Ha megtörtént a zászló vásárlása, a násznagyok kijöttek az udvarra, magukkal hozták a menyasszonyt is.

Ismét az első vőfény vette át a szót. Botjával háromszor megkopogtatta az ajtófélfát, és elbucsuztatta a menyasszonyt egy szép mondókéval a szüleitől, testvéreitől, barátaitól és a szomszédoktól.

A 20-as években az alábbi változat volt közismert:

„Hallgat, hallgat, hallgattassék,

Jézus neve dicsőrtessék!

Álljon meg a hegedűnek a zöngése,

A sarkantyúnak meg a pöngése.

Ellégyen a versen vége,

Dicsőrtessék Jézus neve!

Mielőtt elvinnémek e ház virágszálat,

Hadd mondjam el röviden az ő bucsuzását.

Mert ő nem fejthetja el siró sokogását,

Azért én mondom el szíve sóhajtását:

Köszönöm, jó atyám sok szívességedet,

Áldja meg az isten minden lépésedet.

Boldogul folyjanak napjai éltédnek,

Mert jó atyám voltál nekem gyermekednek.

Rátaláltam imo szeretett páromra,

Eddigi helyemet újjá cserélem ma.
Kedves jó anyám, hát neked mit mondjak?
Aki hűn dajkáltál engem mind lányodat.
Boldogul folyjanak napjai éltednek,
Mer jó anyám voltál neken gyermekednek.
Kedves testvérjeim, most fogjátok meg kezem,
Mer tőletek válásom esik nagy nehezen.
Tartson össze isten testvéri szeretettel,
Jók legyünk egymáshoz az egész életben.
Kedves lánybarátain, tőletek búcsúzom rendre,
Kik hozzám voltatok szüves szeretettel,
Legyetek boldogok még e földön élték!
Végre kegyelműkhöz szól az utolsó szavam,
Az isten segélje, aki az égben van.
Vége már a búcsúnak, követem az utam.
Huzd rá cigány!"

Az utóbbi évtizedekben a búcsúztatónak egy másik változata terjedt el a faluban:

„Dicsérem az eget urát,
ki megengedte menyesszonyunk ókes koszoruját.
Még kisdédkoromban a hajlókba léptem,
melynek árnyéka alatt fölnevelkedtem,
mégis most ily szomorú és bánatos lettem.
Elértem leány életem folyását,
számlálni akarom szíves búcsuzását.
De mivel a sirás elvette kedvemet,
nem szólhatok a nyelvemmel többet.
Azért állok szép virágszál mellett,
hogy szóljak néhány szót helyetted.

Mielőtt elvinném a ház virágsszálát,
hadd mondjam el minden bucsuzását,
mert ő csak folytatja siró zokogását,
ezért én mondom el szive sóhajtságát:
Zeng bucsuszavam, hullanak könnyeim,
mert tőletek válok el drága jó Szüleim.
Hatalmas Isten, világ teremtője!
Tekints le ezen kedves jó szülőkre!
Hullasd harmatként áldásod fejükre,
kik által engem fűnevelték,
a házasságra elősegítettél.
Ezért buzgó szívvel hálát adok neked,
és áldom örökké szent gondviselésed,
Buzgó szívvel kérem isteni felséged,
hogy lelkem üdvére add e páros életet,
Most hozzád fordulok, kedves Édesapám,
nézd, könnyeimtől mint borul el orcám!
Mielőtt atyai házadból kilépek,
tőled térdre borulva bocsánatot kérek,
mert megbántottalak.
Kedves Édesapám felejtsd el ezeket,
az Isten áldjon meg mindeszért tégedet.
Hát hozzád mit szóljak, kedves Édesanyám!
Tudom, hogy szeretted,
mint gyenge virágot ápoltál, neveltél,
jóra tanítottál, a rossztól megóvtál,
most pedig szárnyaimra eresztettél.
Azért édesanyám mielőtt indulok,
könnyes szemekkel kebledre borulok.

Bocsánatot kérek drága édesanyám,
ha megbántottalak életemnek során.
Az Istenre kérlek, felejtsd el ezeket,
hogy el ne veszítsem én szegény lelkemet.
Kedves nagyszüleim, mielőtt házasutra lépek,
könnyező szemekkel tőletek is bocsánatot kérek.
Kedves testvéreim, most tőled búcsúzok,
s búcsúzóul neked minden jót kívánok.
Ha valaha bántottalak téged,
kérve kérlek, bocsásd meg ezeket.
Jó leánytársaim kik voltatok,
könnyező szemekkel tőletek is elválok,
Istentől nektek minden jót kívánok.
Kedves rokonok, alsó és felső szomszédok!
Kérem, Isten áldjon meg benneteket.
Az itthon maradóknak kívánok jó szórakozást,
Nekünk utasoknak boldog, szerencsés utazást!
Dicséértessék a Jézus Krisztus!"

A menyasszony, sőt gyakran a násznép hangos zokogással kísé-
ri a búcsúztató szövegét. A menyasszony mindig ahhoz fordult,
akitől éppen búcsúztatták, és búcsúzóul megcsókolta szüleit,
testvéreit, rokonait, barátait. A búcsúztatásra a menyasszonyt
néző hivatlan vendégek is betódultak a szobába, és ők is vé-
gigsírták a búcsúztatót. A menyasszony rokonai közül ^{valaki} egy vőka-
kalácsot szokott kivinni az udvarba, és szétosztotta a bámészo-
gó gyerekeknek. A kiskapuig elmerészkedő, nézgelődő férfiak-
kat pedig borral kínálták.

Néhány perc szomorkodás után a vőfény megkérte a vendége-
ket, hogy álljanak be ismét a menetbe, amely most kiegészült

a menyasszony rokonaival. A lakodalmas menetben mindenkinek meghatározott helye volt, ez a rend évtizedek óta alig módosult. A násznépet a két kérőnásznagy vezette a lakodalmi ^{zár}lóval. Utánuk ment az első vőfény a menyasszonnyal, őket a második vőfény követte a nyoszolulánnyal, a következő pár pedig a vőlegény és a nyoszoluasszony volt. A felsorolt párok után mentek a lányok négyen-ötten egymásba karolva, utánuk pedig a legények egy-egy likaskaláccsal díszített borosüveget tartva a kezükben. Gyakran végigtáncolták az utat egészen a templomig. A legények után mentek az idősebb asszonyok és férfiak. A lakodalmi menetet a trottyosok /részfuvósok/ kis csapata zárta le. Az örömszülők nem a menettel mentek az esküvőre, mert az nagyon lassan haladt, gyakran megálltak táncolni, hanem később indultak el, hogy azért időben odaérjenek. A 20-30-as években a kiadónásznagyok nem mentek el az esküvőre, hanem a menyasszonyos háznál maradtak.

A lakodalmi menet az 50-es években kicsit megváltozott, és ma is az akkori rend szerint áll össze. A sorrend azonos maradt, de a násznagyok nem visznek zászlót, mert az megszűnt, és a kiadónásznagyok is a menettel mennek a kérőnásznagyok mellé. A menyasszony és az első vőfény után a fűlűltűsők állnak /fiúk, lányok párosával, 4-5 éves gyerekektől kezdve az ifjakig/, a fűlűltűsők mögött megy a vőlegény és a nyoszoluasszony, utánuk pedig a fiatal- és idősebb házasok, de ma már nem táncolnak menet közben. A templom előtt a nő^{sz}emberek általában kiváltak a menetből, és a közeli kocsmába mentek, ők nem nézték végig az esküvőt. A templom közelében a násznagyok nagyon vigyáztak arra, hogy ne találkozzanak össze másik menyasszonnyal, mert az a hagyomány szerint szerencsétlenséget hoz.

Az esküvő előtt a nyoszolulány rozsmaringgal és guruspánnal földiszitett almát és kalácsot adott át a papnak. Az egyházi szertartás után a pap gratulált először az ifjú házasoknak, majd a rokon gratulációkat, csókokat fogadták a fiatalok. A pap fáradtságát a násznagy küszönte meg bizonyos pénzösszeggel, amely nem volt előre meghatározva. Ha vigkedélyű ember volt valamelyik násznagy, a templom előtt mindjárt táncra perdült a násznép.

Esküvő után megváltozott a lakodalmi menet, mert a vőlegény a menyasszonyt vezette, az eső vőfény pedig a nyoszolú-asszonnyal ment. Esküvő után a menyasszony már nem tért vissza szülei házába, hanem ifjú férjével és a menettel együtt a vőlegényes házhoz, a lakodalomba mentek. Velük tartott a menyasszony násznépének nagy része is, a siratóba csak az idősebbek mentek.

A vőlegényes háznál, amikor észrevették a közeledő menetet, bezárták a kaput. A menet élén érkező násznagy megverte az ajtót és néhány perces színjáték kezdődött:

" - Nyissák ki az ajtót" - kérte a násznagy.

" - Mit hoztatok?" - hangzott bentől a kérdés,

" - Fehér galambot" - válaszolt a násznagy.

Erre aztán kinyitották az ajtót, és bevezették a menyasszonyt jövendő otthonába. A menyasszony megcsókolja anyósát, apósát, férje közeli rokonait, és ezzel mintegy befogadták őt a családba. Régen szokás volt a menyasszonyt a konyhába vezetni, ahol megkavarta az ételt. Ez a mozzanat azt jelképezte, hogy elfogadják őt ebben a házban gazdaasszonynak. A vőlegényes háznál az első percekben az onlítottakon kívül sok egyéb cselekménnyel igyekeztek a menyasszony szerencséjét, boldog éle-

tét biztosítani, leendő gyermekeinek számát és nemét meg-
jósolni /lásd: A lakodalommal kapcsolatos hiedelmek c. fe-
jezetnél/. Ezután a menyasszony és a vőlegény kiment az ud-
varra a vendégek közé, és dallal, táncsal töltötték az időt
vacsoráig. A násznép egy része elfoglalta helyét az aszta-
loknál, más része hazament átültözni. Ilyenkor az udvaron
táncolók közé keveredtek a hivatlan vendégek, a menyasszony-
nézők is, akiket kaláccsal, borral vendégeltek meg.

Ha vidéki volt a menyasszony, akkor a vőlegény és kísé-
rete nászba ment. Ebben az esetben már kora délután elindul-
tak a menyasszony falujába. Tizenöt-husz kocsit is megtöl-
tött a násznép. Minden szekér és ló pántlikával volt fűldi-
szítve, a lovak nyakában pedig csengő lógott. A vőlegénynek
mindig díszes hintója volt, amelyet gazdag családoktól kér-
tek kölcsön erre az alkalomra. A muzsikások a nászba is el-
kísérték a vőlegényt, és jókedvet biztosítottak a lakodalmas
seregnek, meg persze a teli borosüvegek is feledtették a gyak-
ran hosszú utat. Amikor a kocsisor megérkezett a menyasszo-
nyos házhoz, ott rögtön étellel, itallal kínálták őket, és
csak utána indultak a menyasszony násznépével együtt az es-
küvőre. A templomból még visszafértek a menyasszonyos ház-
hoz egy-két pohár bort meginni az új pár egészségére, és né-
hány percig tándolni, de nem időzhettek sokáig, mert vacso-
rára már a vőlegényes háznál kellett lenniük. Visszafelé a
vőlegényes násznép^{ly} csatlakoztak a menyasszony rokonai kö-
zül a fiatalok, és ők elkísérték a menyasszonyt a lakodalom-
ba, de az idősebbek közül csak egyetlen nőrokon tartott ve-
lük, aki éjjélkor segített a menyasszonynak az átültözésnél
és a pille feltűzésénél. A menyasszony szülei mindig a sírató-
ban maradtak. A nászba menetel ma is a hagyományos módon tör-

ténik, csak szekerek helyett autókon vonul a lakodalmas sereg a menyasszonyért.

7. Lakodalmi vacsora.

Hét óra körül a zenekar kíséretét fűjt. Így adták a hivatalan vendégek tudtára, hogy ideje szétszéledni, mert kezdődik a vacsora. Az első vőfény szót kért, és asztalhoz szólította a vendégeket. Az ünnepi vacsorához mindig az első és a hátsó szobában terítették, nagy számú vendégség esetén az udvaron sátorban vagy a szomszédban is. A rangosabb vendégek /lakodalmi tisztségviselők, közeli rokonok/ az első szobában kaptak helyet. Az asztalok és padok U-alakban voltak elhelyezve. A 20-30-as években még sarokra ültették a menyasszonyt. A menyasszony mellett ült a nyoszolulány, ő mellette a nyoszoluasszony, majd a kérésnásznagyok következtek. A násznagyok mellett már a közeli rokonok foglaltak helyet. A menyasszony másik oldalán a vőlegény ült, mellette közvetlenül pedig a barátai. Az 50-es években már középen ült a menyasszony, nem sarkon, de a mellette ülők sorrendje változatlan maradt. Az iskolás gyerekeknek külön asztalnál terítették a hátsó szobában vagy a benyílóban.

A zenészek mindig előre megvacsoráztak, hogy mire a násznép enni kezdett, ők már játszani tudjanak. Az új pár sem a násznéppel együtt vacsorázott, hanem előre ettek mindenkiből a szomszédban. Vacsora alatt az ő tényérjuk le volt fordítva. A leves tálalása előtt a násznagyok végigjárták az asztalokat, kezükben a cimerrel /feldíszített rozsmaring vagy guruspán/, amelyből minden vendégnek illett venni. A cimer ára tetszős szerinti összeg volt, régen 50-60 fillér, ma 10-20 forint. A férfiak a megvásárolt cimert a mellükre tűzték. Amikor már

mindenki elfoglalta helyét az asztalnál, a vőfény az alábbi rigmussal nyitotta meg a vacsorát:

„Mikor az isten a világot teremtette,
paradicsom-kertét szépen elhelyezte.
Azért rendelte az isten a szent házasságot,
hogy ők is érthessenek minél több boldogságot.
Vőlegény barátunk kér egy padot számára,
hogy ők is leülhessenek a párjával.
Násznagy uraim azon legyenek,
hogy jóltartsák őket!”

Ezután a vőfény a konyhába ment, és a gazdasszonyok segítségével behozta az első tál levest, amelyet a főasztalon helyezett el a következő mondóka kíséretében:

„Érdemes vendégim, nem üresen jöttem,
étellel van teli mind a két kezem.
Vegyük el tőlem ezt a forró tálát,
melyet már kezem tovább nem állhat.
Előttem pedig ne tántorogjon senki,
mert fulót-farkát forrázom le neki.”

Míg a vendégek a tálból levest mertek, a címert áruló násznagyok az összeszedett pénzt a menyasszony és a vőlegény tányérjába tették.

A második fogás marhapörkölt szokott lenni riszeel és savanyúsággal, ezután pedig a faszírozott és a tikpecsenye /sültcsirke/ következett. A vőfény minden fogást mondókával vagy valamilyen tréfával vezetett be. Az ilyen mondókákban vagy tréfákban előfordultak pikáns szavak, spontán adódó megjegyzések, ölcelődések, amelyek a vőfény bátorságától függően lakodalmanként változtak. Az ilyen csipős megjegy-

zésekben mindenki jól mulatott, nem tartották izléstelennek. A negyedik fogásként feltálalt tortát például a következőképpen jelentette be a vőfény:

„Finom ételt hoztam, mégpediglen tortát,
amelytől a násznagyok csusszák-másszák egymást,
de nem is egymást, hanem az őzeket,
én pedig a szüzeket, a vőfénytársaim pedig
hátról engemet.”

Régen torta helyett sokféle rétest, kuglófot és likákalácsot szolgáltak fel. Diótortája csak a menyasszonynak volt. Ma minden főlőtűzőnek és közeli rokonnak van piskótatortája.

Vacsora idején a zenekar már nem fuvóshangszereken játszott, hanem hegedűn, harmonikán és cimbalmon. Ugyanazok az emberek, akik délután még trombitán játszottak, vacsora idejére hangszert váltottak, és a vacsora alatt szép csendes hallgatókat muzsikáltak.

A lakodalmi vacsora vége felé került sor a koszoruspohár körbevitelére. A koszoruspohár rozmaringból font füzérrel feldíszített pohár volt, amelyet valamelyik násznagy hordott körben a vendégek között. A násznagy másik kezében egy kanecő bor volt, amelyből minden vendégnél újra töltötte a poharat. A násznép minden tagjának /a nőknek is/ inni kellett ebből a pohárból, és rendelhettek egy nótát a zenekartól. Természetesen illetet valamennyit fizetni a koszoruspohárért, általában 1 pengőt, újabban 10-20 forintot. Az így összegyűlt pénz a zenekaré lett.

A lakodalmi vacsora mindig hosszú ideig elhúzódott, és közben sok alkalom nyílt a tréfálkozásra. A legtöbb tréfát a

násznagyokkal és az ifju párral küvették ol. A násznagynak például korpából, mészből és répából készült tortát vittek az asztalára. A vőlegényt és a menyasszonyt titokban megpróbálták ücszekütni, és ha sikerült, sokáig hallgathatták a násznép csipős élcelődését. Vacsora idején szokták ellopni a menyasszony cipőjét is. Ha a menyasszony figyelmes volt és leleplezte a "tolvajt", az ügyetlenségéért fizetnie kellett. Ha pedig sikerült ellopni a menyasszony cipőjét, addig nem adták vissza neki, amig nem táncolt egyet harisnyában.

8. Pillézés

Amikor a vőfény látta, hogy már mindenki jóllakott, kiküszöntötte az asztaltól a nyoszolulányt, a nyoszoluasszonyt, a násznagyokat és végül a menyasszonyt. A zenekar ekkor a "Kivieszik a menyasszonyt, keritsék ki karomba a mi menyasszonyunkat" kezdetű lakodalmi nótát játszott. Erről a szokásról Drávcsa Ferencné a következőképpen beszélt: „Mikor vége vót a vacsorának, akkor először kiküszöntötték a vőfények a nyoszoluasszonyt az asztatu, utána je nyoszolulányt, legutójjára a menyasszonyt. Azok, akkor mégim montak éty küszöntöt. Az szokták mondanyi:

Musikaszó hangosan, lábom rakom módosan,
kórem násznagy urakat, engeggyék ki karomra
a mi menyasszonyunkat, menyasszony asszonyunkat.

Akkor a menyasszony kilépett az asztá tetejinn. A muzsikásoknak küllött égyet muzikányi, a vőfényne mek küllött a menyasszonnak égyet pördünyi, ugy engették ki az asztatu.
/MNYTK. 163. sz. 125/.

A kiküszöntés után néhányat táncoltak a szobában, majd hirtelen a menyasszony fejére borították a legfelső szoknya-

ját, bizonyára a rontástól kívánták megóvni, és így kísé-
te ki a vőlegény az istállóba vagy a szomszédba átültetni.
A menyasszony hajának konytba fésülését és átültetését a
közeli nőrokonokon kívül a vőlegény is végignézhette. A
menyasszony pillézését /kontyolás/ őrizi az alábbi népi mon-
dóka:

„Lévezzik a fátyolt,
Fültésszik a kontyot,
Konty alá a gondot.”

A menyasszony haját leginkább az ángya fésülte kontyba,
és ő tűzte fel fejére a pillét is. A pille jellegzetes me-
nyecske főkötő, amelyet Nagykönyiben és néhány szomszédos
faluban viseltek. Nagyon sokféle pilléje volt minden menyecs-
kének, különböző alkalmakra más és más. A pillét egy falubeli
asszony készítette úgy, hogy keménypapírt bevoált egyszínű
vagy mintás selyemmel, és kivarta csillogó flitterrel, sok-
színű gyönggyel. Az esküvő után tíz-tizenöt évig viselte a
menyecske a pillét, hétköznapi és ünnepnap egyaránt. Pillézés
után a menyasszony színes ruhában ment vissza a mulató nász-
nép közé. Az 50-es évek végére a pillézés is megszűnt, he-
lyette pirospütyös kendővel kötötték be a menyasszony fe-
jét, és ettől kezdve pirospütyös ruhát és himzett fehér kö-
tényt vett föl a menyasszony éjjélkor. Ma is így van ez.

Rögen a menyasszony édesanyja nem vehetett részt a pil-
lészésen. Újabb időben azonban el szokott jönni éjjél körül
a siratóból a lánya fölültetetésére. Átültetés után a fie-
tal házaspár megcsókolta egymást, és úgy indultak vissza a
lakodalomba.

9. Ujmenyecske-tánc

Amíg a menyasszonyt ültetették, a vőfények irányításával átrendezték vacsora után a szobákat. Az asztalokat kivitték az udvarra, hogy nagyobb hely legyen a táncolóknak. A falak mellett körben hagytak azért padokat az idősebbeknek vagy a pihenni vágyóknak. A szoba egyik sarkába egy étellel, itallal megrakott asztalt tettek, amelyről mindenki kiszolgálhatta magát, ha megéhezett vagy megszomjazott.

Amikor az átültözött ujmenyecske visszaérkezett, az első vőfény a botjával csendet teremtett, és hangos szóval bejelentette, hogy kezdődik az ujmenyecske-tánc:

„Nem hiába voltak minden lépteink, tetteink,
igaz, mint száz krajcár egy forint.
Most itt áll mellettem az ékes ujasszony,
hogy menyecske fejjel először táncoljon.
Táncoljon hát vele mindenki egy kurtát,
de arra vigyázzon, hogy ne tiporja a cipője orrát.
Gondoljon arra, hogy drágáért varrták!
Vőlegény urunknál van egy üres tányér,
szeladjon mindenki tizesért, húzasért,
de legjobb ha százasért.
Huzd rá cigány az ujj házaspárért!
En táncolok először, a többi még ráér.”

Beszél táncba vitte az ujmenyecskét. A vőlegény egyik kezében egy tányért tartott, amelybe dobálták a vendégek a pénzt, másik kezében pedig égő gyertyát. A vőlegény mellett édesanyja állt egy vékát /kosarat/ tartva kezében. Régen ugyanis ajándékot is lehetett adni pénz helyett ujmenyecske-táncokor. Adatközlőim szerint az ő lakodalmuk idején olcsó keszkenőket,

szobkendőket, poharakat tettek a vékába. Ritkán előfordult, hogy egy-egy ruhát is kapott a menyasszony. Ma ujmenyecske-táncokor csak pénzt adnak a tányérba, mert az ajándékokat még az esküvő délelőttjén átadják az örömszülőknek.

Napjainkban az ifjú pár szinte mindent megkap a rokonoktól, ami az életben való elindulásukhoz szükséges /pl. televíziót, gáztűzhelyet, evőeszközkészletet, porcelánkészletet, edényeket, poharakat, paplant, szőnyeget, csillárt stb./ Ez is jól mutatja a rokonság gondoskodását, segíteni akarását. Az ujmenyecske-tánc lefolyását a vőlegény vezette. Minden vendégnek illett megtáncoltatni az újasszonyt. "Enyém az ujmenyecske!" kiáltással kórták le egymástól a vendégek az ujmenyecske-t. Amikor a vőlegény úgy látta, hogy már mindenki táncolt a feleségével, füldező vágta a tányért, és megtáncoltatta feleségét. A nóta végén kimentek a szobából, és ismét átöltözött az ujmenyecske. A táncal összegyűlt pénz az új páré lett.

A menyasszony és a vőlegény visszatérése után hajnalig tartó mulatozás kezdődött. A fiatalok és a középkorúak inkább táncoltak, az idősebbek pedig borozgattak és énekelgettek. Talán pihenésként vagy az álmoság elűzésére minden lakodalomban akadt egy mókáskedvű ember, aki különböző ötletes, néha pajzán játékokkal szórakoztatta a társaságot. Ezeknek a játékoknak van lakodalmanként visszatérő, állandó mozanata és alkalmanként változó, spontán eleme egyaránt. Más tájegységeken is ismertek az efféle játékok. Ferenczi Imre például - ~~szóreg lakodalmi szokásait~~ Szóreg lakodalmi szokásait feldolgozva - a következőket írja: „A vulgáris és profán játékok lakodalomba kerülése régi keletű, s elterjed-

tek az egész Alföldön. Könnyen magyarázható azszal, hogy az előző századokban főképpen a húsvét büjtje előtti farsangi időszakra korlátozódtak a lakodalmak, amikor a papi dorgálás ellenőre szabadabban hódolhattak a pogányul profán játékoknak. /Szóreg és népe. Szeged, 1977. 31o./.

Nagy sikert szokott aratni az a játék, hogy két legény megszemélyesíti az ifju párt. Egyikük újmenyecskének ültözik, a másik legény pedig újembernek. Hadrágja elő - dolgos férfiemberhez illően - füstökűtényt kűt, amely alá madzagon lógatva egy fekanalat is erősít. Így kezdének csárdást táncolni. A kűtény alatt himbálódzó fekanál természetesen nagy nevetésre, csipős megjegyzések bekiabálására serkenti a közönséget. Az ifju férj türelmetlenségét hivatott jelképezni ez a játék.

A következő jelenet is az új párral kapcsolatos. Az első vőfény vagy bárki a mókás kedvű rokonok közül papi reverendába ültözik /lepedőből kanyarintják magukra/ és feszülettel vagy olvasóval a kezében nyilvános "gyónásra" szólítja az ifju házasságokat. A rűgtűnzűtt kérdések a fiatalok előéletére, a másik nem iránti vonzódására erkölcsi tisztaságára vonatkoznak. A bűnök feloldásakért imádkozás helyett csókkal kell fizetni. Ez a játék csak az utóbbi 20-25 évben terjedt el. Korábban a szemérmesség és az egyház iránti tisztelet nem engedett meg ilyen tréfát.

Minden lakosalomban emeli a hangulatot, fokozza a vegyes üszetétell vendégsereg üszszekovácsolódását a vonatozás. Ezt a táncot úgy járják, hogy egymás mögé állva, egymás vállát fogva haladnak előre a zene ütemére. A sort vezető táncos mozdulatait, járását, figuráit a többieknek is utánózni kell.

Szoktak tréfából egy lábon ugrálni, a medve cammogó táncát utánozni, de arra mindenkinek vigyázni kell, hogy a vonat ne szakadjon el. Gyakran megkerülik így a sátor, sőt az udvart is. Talán a rokonság összetartozását jelképezi ez a közös tánc.

A hangulatot emelő vidám játékok után tovább folytatódott a sátorban a hagyományos tánc. A zenészek egyéni rendelésre is huztak nótát, de ilyenkor rögtön fizetni illet érte. Általában hajnali 3-4 óra körül érte el a hangulat a tetőpontját, ekkorra már sokan fölöntöttek a garatra. Hajnalban pálinkát, likört, hidegsültet hordtak közben a vendégek között. Ahogy világosodott lassan elkezdődött a nász-nép hazaindulása, hogy néhány óra pihenéssel erőt gyűjtsenek a lakodalom második napjára. A távozó vendégeknek kosztolót csomagoltak a gazdasszonyok. A vendégség szétszélődésekor a menyasszony és vőlegény is feküdni ment az istállóba vagy a szomszédba, ahol az ágyuk volt. Régen az is előfordult, hogy rokon legények, ha megtudták, hogy hol fog az ifju pár aludni, tréfából úgy rakták az ágydeszkákat, hogy valamelyik leszakadjon a nászéjszakán.

10. A lakodalom másnapja

Több napos lakodalom esetén négy-öt órás pihenés után ismét muzsikasszóval toborozták össze a nász népet a vidám fölvonuláshoz. A lakodalom másnapján ugyanis a vendégek nagy része maskarába öltözött, messelöt, süprüt vittek magukkal, és úgy kerülték meg a falut. Sokan virtusból még a féra is fölmasztak. Ezzel a mókás menettel tartott az ifju pár is.

A vendégek lakodalom utáni szétszélődéséről Drávecz Ferencné így mesélt:

„Danutak, nem akartak szólennyi. Fűzetek mindig a mu-

szikásoknak, hogy kósérgyók ki űket a kapujig. Akkor kimén-
tek a muzsikásog velük. Visszagyűttek, ujbu köllött nekik
kikisérnyi a másikat. Így ment ez világos reggelig. Vót,
akiné még vót kerűv a falu is. A muzsikások mentek. Az uj-
menyecske még ment má pilléssen, ujbu másik ruhába fűlötűs-
vő nagyon cifrára, az ujjemberre karonfogva. Az előtt a fe-
hő kötény. Mentek a vendégek. Minnek a kezibe megin vaty
pálinkásüveg vagy borosüveg, rajta likaskalács. E szoktak
mennyi a menyasszonyos házshó, a siratós házshó. Od bemu-
tatkozstak az ipának meg a napának, hogy nijen ujmenyecske
vát a lányugbu, néssék még. Ott is szoktak muzsikányi, nek
szokták űket kinányi, akkor ugy egyűtteg vissza. Akkor a
muzsikások elmentek haza. /MűTK. 163. sz. 126/.

Az 50-es években ez a másnapi felvonulás teljesen meg-
szűnt. Azóta^a lakodalom másnapján az ujasszony és a közeli
rokonság megkezdi a szobák feltakarítását, a különként
edények hazahordását. Szabó Józsefné így emlékezik erre:
„Mánap akkor főkét az ujmenyecske reggő, akkor fűlötűsűtt,
szépen kifésűték, pilléssen fűlötűstették szépen, mer azt
mindenki megnoszt a faluba. Akkor fogott egy vékát egy má-
sik menyecskévé, akkor haza köllött az edönt szőjjéhordányi,
Akkor nek híjtak őty kocsit, am még őhorta a padokat, azt-
akkor őpakulóttak mindönt haza.” /Dunatáj. V/2. 1982. 48/.

A lakodalom után egy hétig az ujmenyecske nem mohetett
haza szüleihöz, hogy könnyebben megszokjon az új helyen. Az
egy hét eltelte utáni vasárnap azután a fiatalok és a vőle-
gőny szülei a menyasszony szüleihöz voltak hivatalosak ebéd-
re, ahol késő estig maradtak vendégségben. Máig is tartó szo-

kés, hogy ezután a fiatalok vasárnaponként sorra látogatják a rokonokat. Ezzel aztán lassan véget is ért a lakodalom, és a fiatal párnak is megkezdődtek a dolgos hétköznapiak.

11. A házassággal kapcsolatos hiedelmek

Az egyszerű falusi emberek életének csaknem minden mozanatát a hiedelmek kusza szövvénye hálózsa be. "A különböző varázsló eljárásokkal nemcsak megjósolni, de megvarázsolni, irányítani is akarják a jövőt". /A Magyarország Néprajza, IV. 210./ Különösen az öregek igyekeznek ma is betartani az évszázadok óta nemzedékről nemzedékre hagyományozott babonákat. A fiatalok többnyire már csak mosolyognak rajtuk.

Az emberi élet születés utáni legfontosabb eseménye a házasság, amely az élet forrása és beteljesedése. Érthető tehát, hogy a hiedelmek és hagyományok egész sorával szőtték át ezt a jelentős eseményt. Ezek egy része máig is él a községben.

Régen a szülők szemelték ki egymásnak a fiatalokat, akik ezt természetesen is tartották. Mégis előfordult néha, hogy a kiválasztott legény nem akart tudomást venni a neki szánt lányról. Ilyenkor a lányos család varázslathoz folyamodott. A legényt megetették a lánynak süteménybe sültött menstruációs vérével, hogy az szerelmes legyen belé. Így mondják a faluban: „megetették vele a vakcsibót”.

A lányok igyekeztek mindent megtenni azért, hogy minél szebbek legyenek. Ezért lehetőleg vízbe tett almáról mosakodtak karácsonykor és húsvétkor. A szeplős lánynak, ha tavasszal először lát gólyát, akkor azt kell mondanie: „Gólyát látek, szeplőt hányok”, és utána háromszor keresztet kell vetnie, hogy szeplői eltűnjenek. Szokás volt a legény lábnyomát eső után kivágni a földből, a füstre tenni, hogy hú

maradjon a lányhoz. Az egymásnak kisseimelt fiatalok gyakran hordták egymás hajtincseit, hogy soha ne válhassanak el.

Az is előfordult, hogy a fiatalok szülei és rokonsága ellenezték a házasságot, ezért megpróbálták elhidegíteni egymástól a fiatalokat. A hagyomány szerint volt egy "tudós öregasszony" /bessorkány/ a faluban, aki súttott valakit a fiataloknak, és ha mindketten ettek belőle, hamarosan összevesztek, és elmaradtak egymástól.

Minden lányos háznál jól tudták, hogy nem szabad törött tükröt a lakásban tartani, mert a lány hét évig nem megy férjhez. A férjhez menendő lányok pedig karácsony előtt hat napig bűjtöltek, hogy farsangkor akadjon majd sok kérőjük.

Arra is vigyáztak, hogy ne legyen a faluban egy időben két lakodalom, mert a hagyomány szerint, ha két menyasszony összetalálkozik a templom előtt vagy a templomban, az egyik házassága szerencsétlen lesz. A menyasszonynak jobb lábbal kell belépnie esküvő után a vőlegényék házába, hogy gyermeke esáta ne legyen, és szerencsés legyen a házassága.

Az esküvői vacsora idejére kakast vagy babát tesznek a menyasszony elé az asztalra aszerint, hogy fiut vagy kislányt szeretnének.

Gyakori szokás, hogy az új pár gombócos káposztájába diaszó farkát tesznek, hogy fiuk legyen. A menyasszony lába elé baltát vágtak az asztal alatt, hogy lánya legyen.

A menyasszonyt is nagyon féltették a rontástól. Ezért az esküvő idejére a vőlegény csizmájába kétfillőrest tesznek, hogy a menyasszonyt meg ne rontsák. Éjfélkor a pillásés előtt is /kontyolás/ azért takarják be a menyasszony fejét

a fűlő szoknyájával, hogy megóvják a rontástól.

Az idősebbek emlékezete szerint egész lakodalom idején a menyasszony cipőjében egy rész kétfillőrest viselt, hogy megelőzzék a rontást.

Amikor az új pár le akart feküdni a menyasszony ládájára székot teritettek, hogy ne legyen első évben gyermekük.

Arra is emlékeznek az idősebb adatküzlők, hogy első éjjel az új menyecske először a ládájára feküdt le, hogy csak egy gyereke legyen. Nagykönyiban szinte napjainkig tart az „egyke” divatja. Az egyes gyerek és az egyes lány még ma is jobb partinak számít, mert a szülők vagyonát egyedül örökli.

Ha a férj fia gyermeket szeretett volna, úgy befolyásolhatta a születendő gyermek nemét a néphid szerint, hogy a nászújszakán ostort fogott a kezébe lefekvés előtt.

Lakodalom után az új menyecske egy hétig nem hagyhatta el új hajlókát - mint mondták -, hogy könnyebben megszokjon. Eredeti szándék szerint, hogy meg ne rontsák.

12. A lakodalmi szokások változásának áttekintése

„A lakodalmi szokások együttesen egyik leglényegesebb alkotó eleme a falu hagyományos szellemi kulturájának.

/Bakó Ferenc: Felsőtárkány község lakodalmi szokásai. Ethnographia, 1955. 345/. A lakodalom Nagykönyiban is az egész falu közösségének részvételével zajlik le még ma is. A közösség bizonyos része - a meghívott vendégek -, tevékenyen részt vesz a ritusok elvégzésében, másik része pedig figyelő és bíró tanúja az eseményeknek. /Bakó Ferenc: i. m. 345/. A lakodalom a templomba vonulástól kezdve a menyasszony holnijá-

nak kocsira rakásán át a lakodalmas mulatságig s a menyasszonytáncig, menyecskekontyolásig valóságos kompozíció. "E színjátéknak rendezője és konferálója a hagyomány szellemében az első vőfély, aki tréfás és komoly versszeteivel megnevelteti és megríkatja a hallgatóságot, s ülteteivel a commedia dell arte rügtünzéseire emlékeztetően rügtünzi a helyzetre szabott tréfákat a századok óta adott keretben. /Ortutay Gyula: Kis magyar néprajz, Bpest, 1966. 126/.

Ha végigtekintjük a nagykőnyi lakodalom alakulását a századfordulótól napjainkig, azt állapíthatjuk meg, hogy nagy mértékben csökkent a szokásanyag száma, megrövidült a lakodalom időtartama. Másrészt néhány új elemmel gazdagodott a lakodalom szokásanyaga. Az idők folyamán történt változások közül szembetűnő az endogámia fokozatos kiszélesedése. Ez a folyamat minden bizonnyal összefügg azzal, hogy a fiatalok nagy része a környező mezővárosokban, városokban folytatja tanulmányait az általános iskola elvégzése után. Azok a lányok és fiúk, akik ipari üzemekbe mennek dolgozni, szintén megismerkednek a környékbeli községek fiataljaival, és előfordul, hogy összeházasodnak. Ma már azzal is előgedettek a szülők, ha fiuk felubeli lány helyett "földit" vesz feleségül, vagyis nem túl messzi vidékre való lányt.

Ma már teljesen megszűnt a hástájnózó és az egyezés szokása, amely a vagyoni érdek háttérbe szorulásával megszűnhet.

Húsz év óta megszűnt a községben a lakodalmi zászló készítése. Ennek okát talán abban találhatjuk meg, hogy nagyon gyakori volt a zászló magas ára miatti kellenetlenség. Sok eset-

ben egy-másfél óráig is eltartott az alkudozás a zászlóra, és addig a násznép állt és várt az indulásra. A két család közti harag elindítója lehetett sokszor a zászló, és egy kis keserű szájist kölcsönzött a lakodalomra oly jellemző és szinte jókedvnek.

Évekkel ezelőtt szűnt meg a vőfénnel történő vendég-hívás, és helyette nyomtatott meghívókat küldenek szét. Ez a változás praktikus okokkal magyarázható, hiszen kényelmesebb, gyorsabb. A vőlegény és a menyasszony azért napjainkban is személyesen hívja meg a keresztszülőket és a legközelebbi rokonságot.

Megváltozott a lakodalom időpontja is. Ma majdnem kizárólag szombaton tartják az esküvőt. Ezt a megváltozott munkarend is így követeli. A nyári időszakban tartott lakodalom most is ritka.

A lakodalom leírásakor már érintettem az ajándék átadásának változását. A különböző ajándékokat nem az újmenyecske táncnál dobják a vékába, hanem az esküvő délelőttjén adják át. A nászajándékok értéke napjainkban nagyobb, mint akár az ötvenes években volt. A 20-as években még a nagygazdák is csak néhány pengő szobkendőt, fejkendőt vettek ajándékba. Ma a rokonokat a segíteni akarás vezérli, olyan dolgokat vesznek nászajándékba, amelyek megkönnyítik a fiatalok elindulását az életbe. Bakó Ferenc szerint a hozomány és a rokoni ajándékok értékének növekedése a pénzforgalom meg-növekedésével indokolható. / Bakó Ferenc: i. m. 403/.

A nászéjszaka helye már az 50-es években áttevődött az istállóból a szomszédba. Kétségtelenül az istálló egészségtelen környezetével, rossz levegőjével, és a falusi ember

esztétikai igényének emelkedésével magyarázható ez.

A lakodalomban meghonosodott néhány új elem felsorolásánál a karikagyűrű megjelenését kell elsőként megemlíteni. A 30-as években már viseltek gyűrűt az esküvőn, de még az is előfordult, hogy úgy kérték kölcsön valamelyik gazdag családtól. „Nem tévedünk talán akkor, ha a karikagyűrűvel történő eljegyzés szokását a falu városiasodó törekvéseinek, a városi néphez való hasonulás vágyának tulajdonítjuk.” /Bakó Ferenc: i. m. 402/.

Módosultak a jegyben járó fiatalok viselkedését szabályozó normák is. Ezek a normák, megkötöttségek korántsem olyan szigorúak, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Ezeknek enyhülését a modern életfelfogás hozta magával.

Tíz-tizenöt éve vált általánossá a hagyományos lakodalmi kalácsok mellett a piskótatorta készítése. Elterjedésében minden bizonnyal a városi cukrászsüteményekhez való hasonlóság igénye játszott közre.

Láthatjuk tehát, hogy a lakodalmi szokások sok változáson mentek át, új elemekkel gazdagodtak, mégis igen sok ősi jelenség megőrződött bennük az évszázadok folyamán. A nép nem tudja ezeknek a jelenségeknek a magyarázatát adni, pedig minden ^{ez}motivumok évszázadokkal ezelőtt meg lehetett a sajátos tartalma, jelentősége. „A lakodalmi szokások igen nagy része ősi vallási képzetekből ered. Ezek a szellemkultusszal állnak kapcsolatban s arra törekcszenek, hogy egyrészt az új párt misztikus egységbe kovácsolják, másrészt, hogy a jó szellemeket odavonzsák, a rosszakat pedig elűzsák.” /A Magyarország Néprajza, IV. 209/. A lakodalom gazdag szokásanyagában a vallási elemek mellett mitikus,

rituális, jogi, gazdasági, zenei, mimikai elemeket is találhatunk. /vö. A Magyar Népzene Tára, III/A XI.1/. „A régi pogányvilág babonáinak foszlányai, a középkor merev vallási eszertartási összeszővődtek a legújabb idők szokásaival.” /Göncsi Ferencc: A muraközi nép lakodalmi szokásai. Ethnographia. I, 313/.

Egyeszkor a jegypénz adása ma már pusztán szokás, de régen meghatározott funkciójú lehetett. Thury József erről a következőket írja: „Nem más ez, mint a házasság azon előző fokának maradványa, melyen a magyar is még vette, vagy vásárolta a feleségét. Hiszen ez állapotnak még másik emléke is fennmaradt az eladó-lány és vő-, azaz vőlegény elnevezésünkben, s mint mindenki tudja, a földnek nem egy népénél még ma is komolyan üzleti dolog a házasság.” /Ethnographia, I, 406./ A nővásárlás nyomai a lakodalom jelképrendszerében a móríngolás, a különféle alkudozások /pl. a lakodalmi zászlóra/ és a menyecske-tánc alkalmával történő pénzszedés is. /A Magyar Népzene Tára, III/A XII. 1/. A jegykendő adását Thury József babonás eredetűnek tartja, amely különféle rontásoktól védi meg a vőlegényt / i. m. 408/.

A lakodalomnak minden mozzanatát meghatározott személyek, meghatározott időben és sorrendben végzik. Ezerrel a szinte eszertartásos elemekről Kunze így ír: „Az ajándékosere fontos szerepe, ültetési rend és a lakodalmi menetben való sorrend, lakoma, tánc, különösen a mátkatánc olyan mozzanatok, amelyekre babonásan vigyáznak. Érzékletes kifejezői ezek a rokonsági egyesülések és a menyasszony új rokonságba való felvételének.” /Hochzeit. In: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Bd. IV. Berlin und Leipzig 1931/1932. 156/.

„Az újmenyecske-tánc talán az emberiség azon állapotának

szimbolikus maradványa, amikor a nő kőstulajdon volt. A menyecs-
két a leendő férje ma is csak utoljára táncoltatja meg, akkor
is úgy, hogy ő dobja a legtöbb pónat a tányérba." /Thury József
1. m. 407./

Nagykőnyiban máig is élő szokás, hogy a vőlegény az újme-
nyesketéne alatt égő gyertyát tart a kezében. Thury József eb-
ben a szokásban a tűz tisztító erejében való hit emlékét véli
fölfedezni /1. m. 407/.

A lakodalom rendkívül gazdag szokásanyagának egyes mosza-
natai az évszázadok során bővültek, egyszerűsödtek, egymásba
olvadtak vagy esetleg eltűntek, feledésbe merültek. De ane-
lyek napjainkban is élnek, olyan erős szálakkal kapcsolódnak
a magyarság múltjához, történelméhez, hogy joggal bízhatunk to-
vábbi fennmaradásukban.

V. H a l á l, t e m e t é s

1. A halál és előjelei

Az ember életútjának harmadik nagy eseménye a halál, az elmúlás. 60 éves kora körül a nagykönyvi ember is számot vet az életével, és már a halál lehetőségére is egyre gyakrabban gondol. Jónan belátással mérlegeli, hogy aki született, annak meg is kell halnia. A beletörődés nyugalmával szokták mondogatni egymásnak az idős emberek, hogy „Hamarosan gyűn értünk a Kaszár”, vagy „Hemzsekára kikerülünk a Honák-kertbe” /Hanák János nevére vonatkoztatják így a temetőt, aki több évtizedig sírásó volt a községben, és a temető egyik sarkában lakott./ Régebben az idős emberek azt is sokszor elmondták gyermekeiknek, hogy melyik ruhába temessék majd őket, és a végtisztességnak milyen formáját szeretnék majd maguknak. Az ilyen kéréseket mindig figyelembe vették és teljesítették.

A halálnak a nagykönyvi néphit szerint is sok előjele van. Ha a kutya az orrát fölfelé tartva vonyit, ha a kutya güdrüt és. Rossz előjel az is, ha a kucik a kéményen vagy a háztetőn kucikol, ha fehér galamb repül át a házat, vagy ha leütnék véletlenül egy fecskefészkét. Biztosan meg fog halni a családból valaki, ha magától kinyílik az ajtó, ha a bútor ropog, vagy ha a lámpaüveg elpattan. A természeti jelenségek közül a csillag lefutása jelszerű analógia módon a halált.

Már a kisgyermeket is megtanítják arra, hogy nem szabad a temetőben virágot tépni és azt hasavinni, mert meghal, aki ilyet tesz. A hagyomány szerint nagyon rossz jelent, ha a kisgyermek hátra fekve alszik, ha fürdőzés közben a vízben elalszik, vagy ha a két szem között kék erecske látszik. Közel halált jelent, ha a gyermek játékból fa- vagy kőkeresztet készít

Ast tartják, hogy a családból vagy a közeli rokonságból meg fog halni valaki, ha nő vagy férfi álmában fészülködik, kiesik a foga, vagy templomba jár.

Még a vidám lakodalom is lehet a halál hírnemője, ha a menyasszony gyertyája elalszik.

Újcsatendő napján ha valami eltűrik, az jelképesen egy élet elmúlását jövendöli. Ast tartják, hogy ha január elsején több férfi hal meg, egész évben a férfi halottak száma lesz több. Halált jeles az is, ha a kenyér sütés közben kereszt alakban megreped.

A község lakói a század első harmadában még erősen hittek ezekben az előjelekben, bár magyarázatukat nem tudták adni. Úgy vélel, nem is igen keresték, elfogadták olyan misztikusnak, mint emilyen titokzatos maga a halál.

Amelyik családnál súlyos beteg volt, értesítették a közeli és távolabbi rokonokat is, hogy aki még egyszer látni szeretné életében a beteget, az meglátogathassa. Az ilyen látogatóknak illeté vidámabbnak mutathozni, nehogy a súlyos beteg megsejtsen a látogatás okát. Általában a haldekló közelébe mentek, mellé ültek, és elbeszélgettek vele régi községi emlékekről. A látogatók nem maradtak sokáig, hogy ne fárasssák túlságosan a szenvedőt. Bácsúsásakor csak az idős rokonok, jóbarátok fogtak kezét a beteggel, a többiek csak javulást kívántak neki. Gyermekeket és várandós asszonyokat általában nem engedtek a súlyos beteg közelébe, csak akkor, ha a haldekló látni kívánta őket. Haragosát viszont, ha volt, elhívták, hogy kibéküljenek.

Amikor a család úgy látta, hogy a halál elkerülhetetlen, valaki közülük elment a papért, mert a katolikus hit szerint ha-

lélesetkor rendkívül fontos dolog a lélek megmentése. A pap megérkezése után, ha még tudott beszélni a haldokló, akkor meggyónt, és így bocsánatot nyert bűneire, ha már nem beszélt, akkor a pap az utolsó kenettel oldosta fel vétkei alól. A családnak nem volt szabad síratni a haldoklót, mert ezzel megnehezítették volna a haláltusáját.

A halál beálltával a hozzátartozókra számos hivatalos ügyintézés, szakrális cselekmények, halotti szokások elvégzése hárult. „A halál beálltát megelőző és követő cselekmények mindegyikének hagyományos rendje alakult ki. E cselekmények részint a halottal kapcsolatos, többé-kevésbé a gyakorlati szükségesszerség megszabta teendők, részint a hozzátartozók viselkedésére és a halottas házra vonatkozó rendszabályok előírás, tilalom/ megtartásai. Mindezek hátterét a halottal és a halállal kapcsolatos igen régi, Európa-szerte általánosan elterjedt hiedelmek adják. Ezek kialakulását és fennmaradását elősegítette részint a halál tényének megmagyarázhatatlansága még a 20. századi paraszt szemében is, részint a haláleset által kiváltott rendkívüli pszichikai állapot a hozzátartozókban.”

/Magyar Néprajzi Lexikon II, 415./

A halál bekövetkeztével a család egyik tagja elment értesíteni a halottkórot, aki hivatott volt megállapítani a halál tényét. Sokáig még akkor is ő végezte ezt a munkát, amikor már orvos is működött a faluban. Az otthonmaradottak teendője volt az ablak kinyitása, hogy az eltávozó léleknek szabad útja legyen, a tükröz letakarása, nehogy meglássák benne a halottat. A harmadik dolog az óra megállítása, amely „újabb keletű szokás; valószínűleg a kőzenfekvő analógia /élet megszűnése - óra megállása/ hozta létre. Mindhárom cselekmény hasonló formában

és magyarázatokkal Európa-szerte elterjedt." /Magyar Néprajzi Lexikon II, 416./

Fontos és sürgősen végsendő teendő volt a halott állónak felkötése egy tiszta vászonkendővel, és szemének lefogása kézzel vagy régebben pénzszel. Mindkettő azt a célt szolgálta, hogy a halott arckifejezése szokásos, természetes maradjon, és ne legyen ijesztő. Az áll felkötésének lehet rejtettebb oka is, hogy ne térjen vissza a lélek a testbe, hiszen „kilehelte” már.

Mielatt mindent elvégsték, megérkezett a halottkóm, és lúdtollat tartott a halott orrához, így állapította meg a halál tényét. Bizonyítványt állított ki, amellyel a család megkezdhetette a sok hivatalos ügy intézését. A községházánál halotti anyakönyvet adtak ki, és számba vették az elhunyt vagyonát, értékeit. Esután kerülhetett sor a temetkezési megbízott és a pap felkérésére, a rokonság értesítésére. A falu lakóival a lélekharang tudatja, hogy haláleset történt. Ha férfi a halott, akkor három verset húznak, ha nő kettőt, ha gyermek, akkor egyet. Megfelelő térítési díj ellenében egészen a temetésig minden órában vagy kétóránként harangoztak. Szegényebb családok általában csak napi háromszori harangszót rendeltek.

A család közben otthon a hagyomány szerinti rendben végezte a halott körüli teendőket. Aki nagyon félt azszal megfogatták a halott lábujját, hogy elmúljon a féltelme.

2. Hideség, ravatal

Régen az volt a szokás Nagykönyiben, hogy a halottat nem a család, hanem fogadott aszszony, néha férfi ültüstette. Az ő dolga volt a halott lemosása is. A mosdóvizet félreesső helyre ültüstték, a szappant és lavórt pedig oldóbták, vagy a cigányoknak adták, s nem használták többé. A férfi halotthoz bor-

bélyt hívtak, aki megborotválta, de előfordult, hogy valamelyik közeli rokon megtette ezt. Az általánosan elterjedt szokás az volt, hogy a halottakat fekete vagy sötét ruhába öltöztették. Piatal lányokra, gyerekekre azonban fehér világos vagy ruhát, ritkábban menyasszonyi ruhát adtak. A férfiakra régen csak gatyát, inget és mellényt öltöztettek, újabban nadrágba, zakóba öltöztetik. A halottak lábára cipőt sosem hústak csak harisnyát, illetve soknit. Minden korú és nemű halott kezét a mellén imára kulcsolták, és rosszfűzért tettek az ujjak közé, a nagyon vallásos asszonyok kezébe még imakönyvet is helyeztek.

Az öltöztető asszony dolga volt, az ún. hideség elkészítése is. Ez az elnevezés valószínűleg annak a régi szokásnak a nyelvi emléke, amikor a halottat ágyon ravatalozták föl, mint pl. a Somogy megyei Szennán /vö. Nyíri Antal: A szelicségi, Szenna és vidéke magyar nyelvjárása. Kaposvár, 1939. 80/. A községben az elhunytat a halotti ágyon hagyták öltöztetés után kihúlni. Az öltöztető asszony a munkájáért általában nem pénst kapott, hanem neki adták a halottról levett ruhát.

A család a fenti feladatokat igyekezett minél rövidebb időn belül elvégezni, hogy mire a rokonok, szomszédok jönnek, a halottat már tisztán, felöltöztetve találják.

A községben a 60-as évektől kezdve van csak ravatalozó, egészen addig az első szobában /tisztaszoba/ ravatalozták föl a háznál a halottat. A faluban volt a temetkezési vállalatnak egy megbízottja, és tőle hozhattak a ravatal elkészítéséhez két bakot, deszkát, fekete drapériát. A szómaszákokat /szalma-szák/ szóp fehér lepedővel letakarták és kis méretű párnát tettek a halott feje alá. A ravatalt a szoba közepére, az asztal helyén állították fel, lábbal az ajtónak. Más vidékekkel

ellentétben, itt nem szoktak koporsóban ravatalosni. A nagyobb bútorokat benn hagyták a szobában, de arra ügyeltek, hogy elég hely maradjon a ravatal körül a siratóasszonyoknak. „A halott jelenléte okozta rendkívüli állapot következtében a ravatalozás idejére a házra és lakóira többé-kevésbé kötelező rendszabályok voltak érvényesek, amelyekben részint a halott tisztátalanságától való félelem, részint a halottat tisztelő megtartás nyilvánul meg.” /Magyar Néprajzi Lexikon IV, 310./ Nagykönyiben sem gyújtottak tüzet a halottas háznál, nem tartottak ételt a ravatalos szobában, és tilos volt süprögetni is ott. Kilenc napig nem adtak ki semmit a házból, mert sárgaságot okozhatott volna a néphit szerint.

3. Virrasztás, siratás

Rógen a halottat csak a halál beállta utáni második vagy harmadik napon temették. Addig minden este virrasztani szokott a család, a rokonság és a jó szomszédok. Amíg a háznál ravataloztak, addig élt a virrasztás szokása is. Voltak a faluban elismerten jó énekesek, akiket meg szoktak hívni a virrasztásra. Gergály Ferenoncé, Csondor Annus néni és Gergály Pál takácsmester voltak a leghíresebb énekesek Nagykönyiben.

A virrasztás általában az otetési munkák elvégzése után, este 5-6 óra körül kezdődött, és éjjel 11-12 óráig tartott. A ravatal körül gyertyákat gyújtottak, és a virrasztók leültek két oldalt mellé. A halottas szobában a nők helyeskedtek el, a hátsó szobában pedig a férfiak, esetleg rokon fiatalok. Az asszonyok énekeltek, imádkoztak, a férfiak pedig beszólgettek, poharasgattak. A ravatalnál nem szokták a vendégeket megkínálni, de a másik szobában pálinkát, esetleg bort és kalácsot tettek a halottlátogatók elé.

A közvetlen hozzátartozók a haláleset okozta feszültség után ekkor kicsit fülengedhettek, kisírhatták magukat, elpanaszolhatták bánatukat. Minden virrasztóba hívás nélkül bárki elmehetett, a halottlátogatók nem szoktak köszönni, távozásakor nem kellett őket kikísérni. Kösöttük szinte mindig akadt olyan kíváncsiságos szomszéd, aki megfigyelte, hogy kellően siratják-e az elhunytat, átérzik-e igazán hiányát.

A fogadott énekesek gyűjteményes könyvből válogatták össze azokat a siratóénekeket, amelyek legjobban illettek az elhunyt-hoz. Voltak általános énekek is, amelyeket minden halott fölött énekeltek, meg olyanok, amelyeket csak idős ember halálakor, gyermek halálakor, hirtelen halállal elhunyt felett vagy hosszabb betegségben szenvedő halálakor énekeltek. Példaként álljon itt a leggyakoribb énekek közül néhány.

Általános siratóénekek: 1.

„Gyász borult a hajlékra,
Mert a halál angyala,
Gyászfátyolát ráveti,
Elhervasztott egy életet,
Annak síri ágyat vetett,
Jézus irgalmass neki!

Megnyílt az égi pálya,
Az Uruk boldogságra.
Hosszá útra kell menni,
Csendes temetőbe megyen,
Honnan visszatérés nincsen,
Jézus irgalmass neki!” stb...

2.

„Szomorú halotti gyűlekezet,
Isten hozott ide titeket,
Hogy szomorú ünnepnapot üljünk,

E jámbor lélekre emlékezünk.

Vegyünk példát és mi is tanuljunk,
Hogy itt nem lesz örökké lakásunk;
E földön nincs valódi boldogság,
Ez nem egyéb, mint egy fényes rabság.

Itt nincs valódi nyugalom,
Mig be nem fed a csöndes sírhalom.
Bujdosás az ember élete,
Mig a koporsó nem lesz nyughelye.

Isten nevében kimált barátunk,
Most veled is utoljára vagyunk,
Hogy a végelválás mély fájdalma,
Kísérjen ki örökké utadra.

Legyen vezéred az Ur szent teste,
Mely mint utolsó szentség szívedbe
Lakozik, mint angyali eledel,
Hogy Jézus elébe vezessen fel.

Krisztus keresztje legyen csillogod,
Az ő szentséges anyja gyámolod;
Sötét sírod éjszakája felett,
Örködjenek a mennyei szentek.

És ha majd eljön felébredésed,
Derüljön reád mennyei kikelet,
Hogy magadra angyalszárnyat öltve,
Bejuthassál az égi örömbe.

3.

Tegnap volt ajkamon utoljára hang,
Ma már lelkeért szól a gyászos harang,
Még tegnap itt éltem küszöttek,
Most a koporsó rejt el tőletek.

Olyanná lettem, mint megsegedett szőlő,
Amely fülött sír a bús ősz szellő.
El kellett válnom az élettől,
Ártam siránkozó kedvesintől.

De az Ur szólított e bús válásra,
Jézusom hívott, hogy menjek hozzája,
Hogy az itt hagyott földi életért
Kézével adjon mennyei bért" stb....

4.

Rám borult a koporsó, rám vár a sírhalom,
A temető kertben vár az Úrök nyugalom,
Oh Megváltóm - Téled várom,
Hogy jobboldon legyen Úrök lakásom.

Ezt a földi életet másikkal cseréltem fel,
Bevégeztem a harcot már a szenvedésekkel.
Oh Megváltóm, Téled várom" stb...

5.

Készen von a nyughely, melyre régen vártál,
Szenvedéseidben, melyre régen vágytál;
Készen a koporsó, nyughelyet ad néked,
Itt ért véget minden földi szenvedésed.

Fájdalmak nyilai a testedre szálltak,
Életed napjai keserűkké váltak;
Most kitérte kezét az égnek orvosa,
És szenvedésedet már meggyógyította.

Hozzá tartozói ne sirjatok érte,
Bresszókék békén csendes nyughelyére;
Ha egyszer föl tudna még rebegni nyelve,
E gyarló életről csak panaszt emelne.

Gyászkoportórában mielőtt elválna,
Kezeit felétek áldásra kitérja;
Megküzönni mindast, mit érte tettetek,
Égi áldások közt távozik tőletek." stb...

Gyermek fölött énekelték:

"Virág voltam az élet kertjében,
Tiszta gyermeki örömben éltem;
Virág voltam szülőimnek keblén,
Játszadozott velem a szép remény.

Jött a halál, az Isten kertésze,
S életem virágát lemetszette;
S fölvitte az Űdvnek angyalkája,
Örök élet szentelt asztalára.

Jó szülőim, tudom, szívetek fáj,
Hogy fiatok messze útra megy már;
Messez útra, süttét szir aljába,
A síron túl fel a mennyországba." stb...

Ifjú fölött énekelték:

Nem monolyogsz már gyönyört adó élet,
Elszálltatok biztató remények?
Hincs már virág, elhervadt örökre....
Ifjúságom a halál letörte.

Ifjú éltöm viruló bimbója...
Halál tele befűzte a hóba;
Koporsómon gyászkoportórá szűdell,
Ast Űntözik jó szülőim könnyel" stb....

Hajadon leány fölött énekelték:

Menyasszony vagy, kossorút fejedre,
Menyasszonyi ágyad már fölvetve;
Angyalokból áll a te násznéped,
Jószus Krisztus lett a véglegényed!

Menyasszonyi koszorúdnak gyöngye:
Szülőidnek red hulló kőnyve;
És a lakodalmi zene hangja:
Atyád s anyád zokogó jajszava!" stb...

A virrasztón a legközelebbi nőrokon olyan szűveggel siratta el a halottat, ami éppen alkalomszerűen eszébe jutott. Például: „Jaj, nem néz má rám többet! Jaj, már hagytál itt engem, ilyen nagy bánatra! Mór éljek én mostmár?” stb.

Gönczi Ferenc így ír erről: „E halotti siratások némelyikében találunk rögtönzött verset s egyikben-másikban egy kis kultúrosztet is. A legtöbb azonban a nagy veszteségérzetet kifejező keserves kitörésekből s a halott jelességét, érdemét méltató elbeszélésből áll.” /Gönczi s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914. 363./

Éjfél körül a virrasztók csendesen széteséledetek, a legközelebbi rokonság pedig megbeszélte a másnapi teendőket /pl. a sírhely megváltását/, s az anyagi helyzettől függően, a temetési pompa mértékét. A temetés időpontját is ekkor döntötték el, arra is gondolva, hogy a vidéki rokonok is addigra megérkezessenek. Ezután az első szoba ajtaját általában bezárták, és a család a hátsó szobában pihenni tért. Nem volt szokás a közösségben az, hogy a gyászoló család a temetésig szomszédos háznál aludjon /vö. Orosháza néprajza. 1965. 63o./ Emellett voltak olyan esetek is, ahol a szegény családnak csak egy szobája volt, és együtt aludtak a felravatalozott halottal még a gyerekek is.

4. Becsúztatás, temetés

A közösségben az 1960-as évekig általános szokás volt, hogy a haláleset napjától számított harmadnapra temettek. Ennyi idő kellett is a család szertelágasó feladatainak elvégzéséhez, és

a végtisztesség minden igényt kielégítő megadásához. Bálint Sándor összefoglalása a nagykönyvi szertartásra is érvényes: „A temetésben, a halott utolsó földi útjában is volt valami ünnepélyesség. A népnél szinte napjainkig közösségi eseményről lévén szó, megvolt a maga rendtartása és ehhez a család élő tagjai természetes kötelességgel, hagyománytisztelettel alkalmazkodtak... a család sokat adott arra, hogy a temetés minél ünnepélyesebben történjék. Egyrészt félt a megszólástól, másfelől pedig úgy érezte, hogy a halottnak ehhez joga van.” /A szűgyedi nemzet III, 196./

A halott búcsúztatása rendszerint a déli vagy kora délutáni órákban történt. Régen gyakori volt, hogy a temetés reggelén gyászmisét szolgáltattak az elhunyt lelki üdvéért. Ezen a misén a közeli rokonoknak fekete gyászruhába öltöztetve illett részt venni. A mise utáni idő már a búcsúztató előkészületeivel telt el. A hástól temetés évtizedeiben minden évszakban, ha nem esett az eső, a ravatalt az udvarra helyezték át, hogy minél nagyobb tömeg tanúja, részese lehessen a gyászszertartásnak.

A pap megérkezése előtt legalább másfél vagy egy órával mindent előkészítettek az udvaron. Az állatokat be szokták zárni, de a szertartás után valamelyik rokon szabadon engedti őket. A legapróbb részletekre is ügyeltek, pedig a nagy bánat közepette, ez igen nehéz feladat lehetett. Például az első szobából lábbal kifelé szokták vinni a halottat, nehogy később hasajárjon. Az udvaron a ravatal előtt kis asztalt helyeztek el, amelyet a koporsótól hozott fekete drapériával takartak le. Az asztalon egy edényben szenteltvíz állt, benne pedig rozsmaring vagy guruszándás /bukorus; puszpáng/. A

temetésre érkezők ezzel vetettek keresztet, és szentelték meg a halottat. A temetés résztvevőinek a család valamelyik tagja gyászszalagot szokott tűzni a ruhájára. A gyászoló család a ravatal mellett állva vagy ülve fogadta a részvétnyilvánításokat. A legközelebbi hozzátartozók a halott fejénél helyezkednek el mindkét oldalon. Az idős, beteg vagy nagyon megviselt családtagok szoktak csak leülni.

A pap és a mester/kántor/ temetésre indulását a nagyhang csöndítése jelzi. Ennek a jelzésnek is van jelentősége, mert a falu lakói közül azok, akik csak együttérzésből tiszteletből, esetleg kíváncsiságból vesznek részt a temetésen, a csöndítésre indulnak el otthonról, hogy mire a pap a halottas háshoz ér, ők is ott legyenek.

Közben az asztalos, aki régen a koporsókat készítette a faluban, újabban a temetkezési vállalat megbízottja, a díszes szemfűdéllel betakarja az elhunytat, és még a pap megérkezése előtt lezárja a koporsót. A koporsóba rózsafűszáron és inakönyvön kívül semmit sem szoktak tenni, néha fiatal halott esetén három szál szegfűt is a koporsóba szárnak a halott mellére fektetve. Az adatküzlők megemlítették, hogy egyesek a jeggyűrűt a halott ujján hagyták, mások pedig lehúzták róla, és az ösvagy viselte tovább.

A pap és a mester megérkezésével kezdetét veszi az egyházi szertartás. A pap a család kérésének, rendelkezésének megfelelően karinszékbe vagy könyvesekbe /palást/ szokott ültözni. Az előző a szegényes, olcsóbb temetésre jellemző, és ilyenkor a pap a mesterrel csak a legszigorúbban előírt liturgikus tevékenységet végezi el. Ez a szertartásforma igen ritka.

A magukkal hozott kőskeresztet, tűnjéntartót, szenteltvízhintőt a ravatal lábánál álló asztalra tesszik. A koporsó

úgy fekszik a ravatalon, hogy a halott arccal a pap felé legyen.

A szertartás, miként az ország más vidékeinek katolikus temetése /vö. pl.: Orosháza néprajza 1965. 631/. Nagykönyiben is a kántor énekével kezdődik. Ezután a pap hangosan imádkozik majd igét olvas, amelynek tanulságai alapján prédikációt mond. Gyakran, a család kérésére a prédikációban megemlékezik a halott életéről is. Végül az örök élet hitével és a Krisztusban való feltámadás reményével vigasztalja a hozzátartozókat. Ezután a kántor, a családdal történt előzetes megbeszélés szerint, a halott nevében /egyes szám első személyben/ szólva elbúcsúzik a családtól, a közeli és távoli rokonoktól, barátoktól ismerősöktől, jó szomszédoktól. Ez a temetés legmegrázóbb mozzanata, a veszteség miatti fájdalom felidőzésének csúcspontja. Idős asszonyok búcsúztató alatti magatartásában még megfigyelhető néhány dramatikus, talán ősi hagyományokban gyökerező mozzanat. Amikor a mester tőlük búcsúztatja a halottat, a koporsó mellé lépnek, ráborulnak és rögtönzött jajkiáltásokkal még egyszer elsíratják szerettüket. Idős adatgyűjtők szerint ez a viselkedésforma, a fájdalom ilyen megnyilvánulása régen általános volt, sőt, aki nem úgy viselkedett, azt megszólták, megvádolták ezzel, hogy talán nem is sajnálja igazán az elhunytat. A férfiaktól viszont kemény viselkedést várt el a közvélemény. A búcsúztató után minden résztvevő községen elmond egy Miatyánkot, végül a kántor éneke zárja be a szertartást. Az egyházi búcsúztatás napjainkban is így zajlik.

A múlt században még Szent Mihály lován vitték a koporsót a háztól a temetőig. A „Szent Mihály lova”: halottszállító szorglya. Fából készült, négy lábbal ellátott eszköz. Temetéskor

a koporsót helyesték rá, melyet aztán négy ember a vállára emelve a sírhoz vitt." /Magyar Néprajzi Lexikon IV, 667./

A századforduló körül már gyászkocsin szállították a halottat a háztól a temetőig, és csak ott tették át a Szent Mihály lovára. A gyászkocsi lassú menetben haladt át a falun. Küszvetlenül utána ment a pap és a pester, mögöttük a gyászoló család majd a rokonok és ismerősök. Az utca népe tisztelettel adózott az utolsó útjára induló elhunytak, a nők keresztet vetettek, a férfiak pedig kalapot emeltek, ha gyászmennettel találkoztak.

A koszorúk és virágok egy részét is a gyászkocsi szállította, ami nem fért rá, azt ki-ki maga vitte a sírig.

A gyászmennet ünnepélyességét emelték a gyertyások /lámpavivők/ és áthalóvivők /zászlóvivők/, akik a rokonságból, baráti körből kerültek ki. A gyászoló család szokta felkérni a halottvivőket is, általában erős fiatalembereket a rokonságból, vagy ha fiatal volt a halott, az iskolatársak közül. A fejfát is ismerős vagy rokon fiú szokta vinni.

Amikor a gyászmennet a temető kapujához ér, megkondítják a lélekharangot, amely egészen addig szól, amíg a koporsóval a sírig nem haled a menet. A sírt a közösségi sírásó szokta elkészíteni az országos szabványoknak megfelelően. A sírnál a pap eszenteltvízzel megáldja a sírhelyet, majd ismét rövid búcsúztató ének következik. A halottvivők kötelek segítségével orosztik a koporsót a sírba, ezután a pap és a kántor maréknyi földet hintonak jelképesen rá, és csak utána kezdődik a koporsó behantolása. A közösségben, egyéb vidékek szokásával ellentétben, a családtagok nem szoktak hantot dobni a koporsóra. /vö.: Bálint Sándor i.m. 200. Orosháza néprajza 633; Néprajz és Nyelvtudomány XXIV-XXV, 307./

Amikor a sirt már félig betakarják, akkor kerül sor a fejfe beállítására. A keresztet is a helybeli asztalos készítette régen a legegyszerűbb alaptípusok szerint. A temetéskor felállított fejfát a szegényebb családok véglegesenek tekintették, a gazdagabbak idővel kőkeresztre cseréltették. Ma általános a síremlék készítése. A fejfára vésték az elhunyt nevét, hány évet élt, születésének és halálának idejét, valamint a „Nyugodjék békében! vagy Béke poraira!” mondatokat. Újabb követű a „Soha sem felejtünk! és az Emlékét kegyelettel megőrizzük!” felirat.

A pap és a kántor a szertartás befejezése után nem várják meg a teljes behantolást, hanem csendesen távoznak. Lassan megindul a nászélők és az ismerősök sora is hazafelé. A család és a rokonság megvárja, amíg teljesen elkészül a sírhalom, és ráhelyezik a koszorúkat és a csokrokat. Ezután fájdó szívvel indulnak haza.

Az 1960-as évek közepén ravatalozót építettek a községi temetőben, és ez igen jelentős változásokat hozott a temetkezési szokások rendjében. Megszűnt a virrasztás szokása, a halott felöltöztetése után azonnal gyászkozsit hívnak, és az elhunytat koporsóba téve a hullaházba szállítják. Temetkezési kellőkeket a faluban lehet vásárolni a temetkezési vállalat megbízottjától. A temetés előtt két, két és fél órával szokták felravatalozni a halottat. Az ünnepélyes külsőségeket a ravatalozó egyszerű, de az alkalomhoz illő berendezése, a díszes drapériák és gyertyatartók, karosszékek, koszorúállványok és a szenteltvíztartó adják. A legközelebbi rokonság a gyászoló családnál gyűlekezik, és együtt indulnak a ravatalozóba. Nehéz órák ezek a hozzátartozóknak, mert átélik a végső búcsú

szívszorogató érzését, elcsiratják szerettüket, és fogadják a közben érkezők részvétnyilvánításait. Minden újabb együttérző ölelés, kézsorítás feltépi az onagy is friss fájdalom sebeit.

Újabb keletű szokás, hogy a gyászmisét nem a temetés napjának reggelén, hanem közvetlenül a temetés előtt fél órával tartják. A ravatalozóból együtt vonul át a közeli templomba a gyászoló család, a rokonság és a végtisztességre egybegyűlték csoportja. A halottal a család legidősebb tagjai közül maradnak néhányan és azok, akik különböző okokból nem kívánnak részt venni a gyászmisén.

A gyászmise után a rokonok és barátok közül azok, akiket felkértek, a sekrestyében átveszik az egyházi zászlókat, gyertyákat, majd a pap és a kántor kíséretében a ravatalozóhoz indulnak.

Közben a kicsit előbb visszaérkezett család végső búcsút vesz az elhunyttól a koporsó lezárása előtt. Az egyházi szertartás ma is azonos az előzőekben leírtakkal. Egyre gyakrabban fordul elő azonban, hogy a szakrális cselekmények után az elhunyt munkahelyének képviselője is mond búcsúbeszédet, és csak utána indulnak a koporsóval a sírhoz.

Említést kell tennem egy egészen új szokás kialakulásáról. Abban az esetben, ha valamelyik környékbeli kórházban történt a haláleset, a halottat szállító autó csak a temetés kitűzött ideje előtt másfél-két órával hozza a ravatalozóhoz a megboldogultat. Kialakult az a szokás, hogy a gyászoló család a templom előtt vagy a temető kapujában várja szerettének érkezését. A falu népének pedig harangozó adja hírről, hogy meghozták a halottat, indulhatnak megnézni.

A faluban erősen él az a szokás, hogy jóval a temetés kezdete előtt kimennek a temetőbe és nézőlődéssel, beszélgetéssel

töltik az időt a szertartás kezdetéig.

Újabb jelenség az élővirágból készült koszorúk elterjedése a művirágos koszorúk helyett. Ma már az élővirágból készültet rangosabbnak, előkelőbbnek tartják, talán azért, mert a külső városból, Tamasiból kell hozatni.

Az egyházi szertartás nélküli, társadalmi temetés napjainkig sem tudott történeti hódítani Nagykönyiben.

5. A halotti tor

Temetés után a rokonság egyik férfi tagja meghívta a jelenlévőket estére, a halotti torra. Ezután mindenki hazatért a temetőről. A külső rokonság általában együtt maradt a gyászoló családdal. Hazatérve kezét mostak, nehogy sárgaságot kapjanak, és köszülődtek a torra. A temetés után általában elégettek a halotti ágyból a szalmazsákokat, lepedőt, párnát és a hiedegágy tartozékait is. Kitekartották a szobát, ahol a ravatal állt, de kimezzelni csak 9 nap elteltével lehetett a hagyomány szerint.

Készen valamelyik szomszédban már fősték az ételket a barátok, szomszédasszonyok estére a torra.

„A halotti tor: az ősek tiszteletére rendezett szertartásos áldozati lakomák maradványa, amelyek a lélekhit és az ezzel összefüggő őskultusz és halottkultusz alapján fejlődhettek ki. Ez a képzetvilág meghatározta az élők viszonyát a holtakhoz, akiknek haragját igyekeztek megelőzni, jóindulatát pedig biztosítani. A szellemi háttér gyöngülésével az ismeretlentől való féltelen - részben pedig maga a hagyomány - vált egyre inkább a szokás indítójává.” /Magyar Néprajzi Lexikon, II, 441./

A halotti tort jó időben az udvaron tartották, rossz idő esetén pedig a hátusó szobában. Leggyakrabban gulást /gulyás-

leves/ és pörküttet /pörkült/ főztek, és kalácsot sütöttek. Az is előfordult, hogy kücsatett sunkával és kaláccsal kínálták a vendégeket. Természetesen bor és pálinka is került az asztalra.

A halotti torok rendszeren szép csendben zajlottak. Közben beszélgettek, az elhunyttal kapcsolatos történeteket elevenítették föl és imádkoztak. Néha előfordult, hogy a férfiak addig-addig poharazgattak, amíg elfelejtették, hogy miért is gyűltek egybe. Az illetlenül hangoskodókat valaki mindig elcsendesítette. A halotti torból haza indulóknak kalácsot, néha húsfélét is szoktak csomagolni. Ha már a régi értelemben vett halotti torok megszűntek, általában a temetés után közvetlenül megvendégelik a közeli rokonságot. Ha nem otthon történt a haláleset, akkor a gyászoló háznál készítenek a szomszédságszonyok. Dívat ma is - főként a vidéki rokonoknak - útravalót adni.

A halotti tor után a testben, lélekben megtört gyászoló család végre kipihenhetette magát. A temetést követő napokban a halott kívánságait teljesíteni szokták, esetlegesen adósságát kifizették, mert féltek, hogy hazajár, vagyis kísértetként megjelenik. A néphit szerint ilyenkor zörögni, kopogni szokott a padláson. A visszajáró halottat meg szokták szólítani a következő szavakkal: „Mindon lélek dicséri az Urat.” Ha a halott úgy vőlték, hogy visszafelel, megkérdezték, mi a kívánsága, és azt teljesítették. Szentelt vizet hintettek ezután az ajtóra, és misét szolgáltatottak a halottért, hogy lelke megnyugodjék.

A legidősebb adatközlőim is kissé restelkedve beszéltek a visszajáró lélekről, mert már nem hisznek benne.

6. Gyász

A szeretett családtag elvesztése miatt fájdalom, gyász különbözőségeiben is megnyilvánul. Nagykönyiben, mint az ország jelen-

tőse részén, az asszonyok feketébe ültűznek hétküznapi és ünnepeken egyaránt. A gyász ideje hat héttől egy évig terjed. Mértékét a rokonsági fok határozza meg. A férfiak hétküznapi ültűzete nem fejezi ki a gyászt, de ünnepen fekete nadrágot, mellényt - újabban zakót és nyakkendőket - viselnek. Gyermeket nem szoktak gyászruhába ültűztetni. A családi gyászt nemcsak a fekete színű viselőt fejezte ki, hanem a megatartásformák is. Gyász idején nem vettek részt mulatságban, nem tartottak eljegyzést, lakodalmat, újabban nem hallgatnak rádiót, és nem néznek televíziót. A gyászoló család a temetést követően naponta kijár a sírhoz, az idő múlásával ezek a látogatások ritkulnak. Mindenki tudja, hogy nincs ebben semmi kivetni való, az élet racionalitása megköveteli, hogy a túlélők tovább dolgozzanak, tegyék amit kell, bármennyire nehéz is elviselni az özvegynek, a gyermeknek vagy az édesanyának, édesapának a szeretett lény hiányát. Ahogy mondani szokták: „Az élet megy tovább.”, és lelki sebekre talán tényleg „Az idő a legjobb orvos.”

A gyász újabb keletű megnyilvánulási formái, hogy az elhalálozás évfordulóin misét szolgáltatnak, karácsonykor fenyőágat tesznek a sírra /különösen fiatalon elhunytaknak/, halottak napjára pedig virágot visznek. Az anyagi jóléttel összefüggésben elterjedt napjainkban a síremlék állítása. Furcsa, de egyre gyakoribb a felüben, hogy az időse emberek még életükben elkészítetik saját síremléküket.

Újabban terjedő szokás az is, hogy aki csak teheti, a temetés utáni első mindeneszentekkor síremléket állíttat kedves hozzátartozójának.

7. A temetési szokások összerendezése

A nagykónyi parasztemberek az elmúlást az élet elkerülhetetlen következményének tekintették. A halál ténye természetesen fájdalommal, szomorúsággal töltötte el a hozzátartozókat, de ez a halál miatti fájdalom is szertartásszerű rendben nyilvánkozott még a faluban. A halottal való foglalatossáadás, a ²gyászszertartással, a temetéssel kapcsolatos szokások, hagyományok néprajzilag az ünnepek sorába emelték a szürke hétköznapoktól annyira különböző gyásznapot és a temetés napját.

Nagykónyiban is ismeretesek a halál bekövetkezését megjósló jelek, amelyekben a legidősebb generáció tagjai talán még ma is hisznek. Megvoltak régen a halott körül előírt teendők és ezek egy része, mint dolgozatomban utaltam rá, megvan ma is. Nagy változást hozott a 60-as években megépült ravatalozó, amely enyhíti a gyászoló család lelki gyötrelmeit, ugyanis a háznál történő ravatalozáskor egy-két napig fogadni kellett a halottnézőket, mert valakinek az elhalálozása falun bizonyos fokig eseményesszámba ment. Ezért is törekedett minden család arra, hogy a faluban kialakult szokásrend szerint adja meg a végtisztességet az elhunytak a lélekharang megkondításától a gyászidő leteltéig.

A halotti szokások hagyományos rendjébe tartozó események gazdag hiedelem-háttérrel a község lakóinak körében már nem tudatos, magyarázatot sem igen találnak rá, mégis évszázadok óta nemzedékről nemzedékre hagyományozódott.

A halottasházból történő temetés óta megszűnt a virrasztás, de a temetés sok egyéb mozzanatát /koporsóvivés, egyházi zászló, lámpák tartása, a koporsó sírba helyezése, elhantolása/ ma is a rokonok, jó barátok intézik. A temetési

menetnek megmaradt a hagyományos rendje napjainkig. A temetési szertartást változatlanul pap és kántor végzi, esetenként polgári személy is mond búcsúbeszédet. A temetés után újabban nem tartanak tort, csak szerényebb vacsorát, mégpedig a legközelebbi rokonság részvételével. Ma is általános szokás -- a hagyománynak megfelelően --, hogy az elhunytat a legközelebbi nőrokon egy évig fekete öltözettel gyászolja.

Végül szólnom kell a nagykovácsi temető általános képéről, amely, mint a katolikus temetők általában, különösebb jellegzetességet nem mutat. A legrégebbi sírok korhódó fakeresztei emlékeztetnek arra, hogy milyen szegénységben éltek a század első felében a község lakói. Ebben az időben kőkeresztet csak néhány nagygazda állíttatott szeretteinek. A felszabadulás után nagy változást, a parasztember életszínvonalának emelkedését mutatja az a tény is, hogy általánossá vált a kőkereszt vásárlása. Az utóbbi 15-20 évben pedig szinte minden család síremléket csináltat, és kegyelettel őrizi az elhunyt hozzátartozó emléket.

VI. A vizsgálataintéze

Dolgozatom megírásakor a nagykovácsi népet, életének régi törvényeit, családi és közösségi szokásait, ünnepeit kívántam megismerni. Az anyaggyűjtés közben kitérult előttem a község mikrovilágának élete a századfordulótól napjainkig. Megismertem az emberi élet nagy sorsfordulóihoz kapcsolódó szokásokat, az ünnepek és hátkünapok apró mozzanatait szabályozó köztudatosságokat, a nagykovácsi nép rendkívül gazdag hiedelemvilágát. A parasztemberek életét átfogó ősi szokások és hiedelmek jelentése, értelme a legtöbb esetben tálmutat önmagán, bonyolultabb összefüggéseket sejtet. Megtartásuk a közösség minden tagja

számára kötelező érvényű volt, mert ellenkező esetben sok baj és szerencsétlenség zúdult az egyénre vagy családjára.

A legidősebb adatközlők nemzedéke még hitt abban, hogy egy elfelejtett vagy elhibázott mágikus varázslás boldogtalanná teheti az újszülött életét, megronthatja egy szerelmi vagy házastársi kapcsolat harmóniáját, sőt az elhunyt családtag lelkét nyugtalanná teheti a túlvilágon. Ezért a falu közösségének az évezásadók során kialakult szokásrendjét mindenki igyekezett maradéktalanul betartani.

Kisebb nagyobb különbségek természetesen megfigyelhetők a szegényparasztek és a módosabb gazdák élete, szokásai, családi ünnepei között, de ezek túbbnyire a módosságra, a pompás külseőségekre, az élet minőségi különbségére vonatkoztak. De a feldolgozott anyagból az is kiderül, hogy a szegény családok is igyekeztek a keresztelést, lakodalmat és temetést -- gyakran országukon felül is -- a falu átlagos szokásaihoz alkalmazkodva megtartani. Iratlan törvény szabályozta azt is, hogy egy-egy család vagyoni helyzetéhez mi illik, és azt a szegény családot megszólították, amelyik a módos gazdákat akarta utánézni. A paraszti élet tehát még a családi ünnepeket is a faluközösség fegyelmének rendelte alá.

A szülő anyát nagy szeretet és megbecsülés övezte, a védtelen kis újszülöttet is megannyi varázslattal óvták a rossz és egyéb veszedelmek ellen. Rendkívül fontosnak tartották a keresztelési szertartást, és a keresztesszülők gondos kiválasztását.

A fiatal lányok és legények szerelmének kialakulását titokban az egész falu figyelte, kapcsolatukat szigorú konvenciók szabályozták. A lakodalom gyakran a közösség jelentős há-

nyedának részvételével zajlott hagyományos, kompozíciós keretek között.

A halál és a temetés szertartásához is sok szokás és szigorúan betartott parancs kapcsolódott.

Az 1945 óta bekövetkezett nagy társadalmi és gazdasági változás, a rádió és televízió térhódítása a népi hiedelemvilág és a hagyományos szokásrend megbomlásához, visszaszorulásához vezetett. Megváltozott a falun élő emberek szemlélete és gondolkodásmódja. Egyre kevesebben emlékeznek már a régi hagyományokra. A fiatalok gondolkozásában az iskoláztatás következtében már uralkodóvá vált a természettudományos világkép, de a helyi közösség szokásainak egy része, ha megváltozott formában is, nemzedékről nemzedékre továbbhagyományozódik.

VII. Nyelvjárási szövegek

1. A születés és a hozzá kapcsolódó szokások

Rögebben éppen úgy várták a kislábákat, min most. De nem úgy, min most, hanem régen | bizon nagyon | sokad dőgöszünk, küllöt mennyi a hátárba egész mindaddig mők csak a kislába még nem akart lenni. Bizon előfordult ujan is, hogy egy asszony ejárt ity Tamásiba piarounyi, ötypár fillér jűjjen neki üese. Akkor amikor gyűt hasa, a Bekaróc-körösfánd mők-fokták a fájások, és méksületött a kislánya. Mega fűlvette, asztám mikor valaki gyűt ára, akkor izend be rokonnyainak, hogy jűjjenek, gyűjjenek érte kocsival, mer méksületött a kislábájja. Asztám behoszták ide Kónyiba, és it fekűt a testfőzgyinó.

Perese lektűbb esedben othun születet még a kislába. Amikor bajja vót az asszonnak, akkor az ember mönt | a bába-asszonyér, hogy rűktűn gyűjjen. Akkor az ember kimönt, akkor az annya vagy az anyósee, amellikné vótak, akkor az mingyá vizet melegitött, mire gyűt a bábaasszony, kendő vittek oda, és akkor nagy | fárocossággá, fájással méksületött a kislába. Akkor | abba az üdűbe nem vöd mők kád, hanem a olgányog vájtek teknyűt, asztán - - kis szalonnáór, esér-esér-
asztán akkor abba fűrűstűtték a kislábákat. Akkor mikor méksületött, akkor elkűtűtték a kűdűkit, akkor asztám vizet melegitettek, bolotette a bábaasszony így a keszeszdrát, hogy nijem meleg a víz. Akkor szópöm mőkűrűstűtte, vánkossba kűtűtték, akkor rácsavarták az óvasót, így a szűrfűsűvű kűtűsték áttu a vánkost, így boléfektették a kislábát, asztán akkor odafektették az annya mellé az ágyba. Az mindaddig

od vót az ágyba, amók csak föl nem kót az anyya a betegé-
bu. Loktöbbit három hétig ot fekütt. Akkor addik ki se vi-
hették a kizababát az uccára, még még nem vót kőrüesztüve.
Kőrüesztüllés után vihették csak ki, kilenc nap után.

/Hogyan történt a kőrüesztüllés?/

- Hát a kőrüesztüllés uty történt, hogy elmöntek a ko-
mákat mekhifták. Asztán akkor ki vót túlvel, hogy | hát mel-
lig vasárnap lössz. Akkor ugye kössülöttek. Hát uan nagyom
még abba az üdőbe nem, csak a koma még esetleg nagyon küze-
li rokony, ass szokott ot lennyi. Akkor a bábaasszony nek
hát öty-két rokony szokod vele elmönnyi. A házigazdák nem
möntek o, mer hát abba az üdőbe még nem vót igen divat még
igen | mindömféle, nim most, hogy mi van. Akkor asztán elin-
dútek. Mikor odagyűttek a komák, akkor megröggelisztek, asz-
tán utánna akkor szépen elvitték a templomba. A kőrüesztannya
vitte a | kargyán, akkor még mönd vele a bábaasszony, nek hát
a küzeli rokonyok. Akkor mikor elmut a mise, akkor szépen
odavitték a kőrüeskuthol, asztán a pap mekkérésztölte. Anikor
mekkőrüesztüte a pap, akkor kimöntek, akkor asztán benöntek a
segröstyébe. Akkor a pap üssesszámút, megnonta, hogy mennyit
fizetnek. Abba az üdőbe még a | család fizette a kőrüesztüllést,
nem a kőrüesztannya. Akkor aszt mekküesztönték, elindútek haza-
felé. Mikor hazaértek, akkor monták, hogy: Isten hozta az
ujszülöttet! Akkor szépen mekteritöttek, megebédútek, asztán
utánna | akkor elmöntek haza.

/Mit szoktak főzni ilyen alkalomból?/

- Hát levest, pörkűttöt, riszát, fasórosottat, kizántot-
tat, tortákat, süteményeket. Hát kinek a szegénységítü lugyan
tollött. Akkor | a kőrüesztüllői ebédenn | csak a család még a
koma még esetleg a testfér, ha vót, azok vettek részt, még

a bábasasszony. Amikor őket az ebéd, asztán haza akartak menni, akkor tányérra pakutak. Még abba az időbe tortát nem kütteg vissza egészbe, hanem ami vót az asztalonn, abba mindebből egy-egy részletet, darabot raktak a tányérogba, asztán hazakütték tülük.

Utánna kezdődött a passitahordás. De addig senki nem vihetet passitát, még a komaasszon ki nem horta. Abba az időbe még három vókává szoktag vinnyi. Amikor az annak lejárt, akkor utánna még vitte a rokonság. Utyhogy ez a passita uty három hétig, aki akarta, elvitte.

/Hogyan készülődtek a passitahordáshoz?/

- Hát a passitahordáshoz uty készülődtek, hogy a közeli rokont mekkérték, hogy mennyen el segényi passitát főzni. Akkor asztán vót leves, vót pörkütt, vót rissa, még öty kis sütemény, mer abba az időbe még nem vót torta, öty kis mákos kalács, díjós kalács. Kinak hugyan tellett. A levest uan rózsás passitáspohárba beletették, még a pörküttöt is, a rissát még egy gümbüllü kis tányérba melleje. Akkor odatették aszt a vessző gümbüllü kosarat, abba beleterítették öty szóp abroszt, akkor abba szópem belerakták, még tetteg bele egy üveg bort is a beteg asszonnak, még egy üveg édespálinkát. Asztán akkor szópem betakargatták aszt ilyen rózsás abrosszal, uty hogy a széle kin legyen, vagy himszöttet, ki mijeire tett. Asztákor főtették a fejükre. Vót uan régi tekercs, aszt rátették a fejükre, és utánna rátették a kosarat, asztán az egyik kezé fekták a fülét, asztá úgy vitték a komaasszonhó. Mikor az ebéd kés vót, akkor szótak a komaasszonnak, hogy fő lehet ötüzenyi. Akkor főhuzta a lakcipőt, harionyát, slingút pöntölüket, bárszoknyát, selénrétlit hozzá, pilléssen, asztán úgy vitték a passitát.

Bisony az én kis unokám, mikor születet hatfennőgybe, akkor még vót passita. De mos má nincsen, mer má több a dollog, több a gond, mindenféle, és ötyssörűjebnek tartya aszt mindénki, hogy megvésszi aszt a babakelengyét. Mongyuk, vess öty szóp hálózsdokot | vagy mackót | vaty kiskocsit a küselebről rokon vagy a komaasszony is, utyhogy az má mekeszunt. Amikor mennek így a körösztüllőre, akkor vissik az édespálinkát, vissik a konyakot, paplant, nek többafféle ajándékokat. Ez a passita. Utyhogy asutám má nem vissnek semmit se.

/Hogyan gondosták a kisbabát?/

- Hát abbe az időbe még nem vót pelénka, hoty késszem megvették, hanem éppen onni akatt a készülőd. Vót ujan ruha, hogy éhasogatták, asztán hát ez is jó léssz a gyerekek. A kisbaba akkor bisony csak abbu ót, hoty szopott. Abba az időbe még nem vót ez, hogy valakinek nincs teje. Mindénkinég vót. Akinék pedig má | kezdöt fozni a teje, akkor ékesatók ötetnyi. Kis sárgarépát fősztek, vagy ijen kis pürekrumplit ugye tejbe, onit hát éppen a kisbaba nek tudott énni.

A kisbabát lektüp helönn, ahun naty szegénység vót, az ágyon fektették, ot hatták. Aki pedig öty kiccit má jobbmodu vót, annak még vód böcsőjje, asztán abba tettég bele. Aszt a böcsőt meg, vótak abba az időbe ácsok, asztán azok csináták. Uan furó-faragóg vótak, asztán ugye szópönn mekcsinátgatták, befűstütték, ök kis rózsát is formátek rájja. Asztán nagyon jó vót. Az ötvenes évek elejin még vód böcső, de az ötvenes | éveg véginn akkor má fővátotta a kiskocsi meg a kiságy. Ezeket mind a dódbe vették. De mos má újra fővátotta a böcső, mer az lett a divat. Ujra visszatörtök a régihe.

Amikor a kisléba má vót hat-héthónapon, nön vót kire hanyi, akkor lovas kocsiá szoktak menni a Tűkés-kuthó, még mit tudom én, kinek mére vót a függye, főtötték a kocsi-ra. Asztán mikor odaértek, lőzakták, odátötték a hús fa alá, asztán tettek a szájába éty kis rongyba ök kis cukrot, asztán ot szopogatta. Nek kübe még-még nésték, lőtakarták, hogy a nap ne süsse. Asztán így dőgeszték tovább, éjárt az üdő. Mikor estefelő lett, akkor eméntek haza.

Elmondta: Csutorás Lajosné, 56 éves.

Hagykónyi, 1983. december

2. A lakodalmi szokásokról

-/Hogyan ismerkedtek meg a maga idejében a fiatalok?/

- Akkor még nem küllöt a megismerkedés, akkor még a földet nésték. Az öregök kiválasztották, hogy melliknek mennyi függye lőssz. A szögényék azok ahol mentek, ekit váloztottak, de jobban a gazdagokná még úgy vót, hogy a földet... kinek égyes lány vót, akkor al lett akár mije csunya vót is. Akkor a gyerekek még a lány megbeszölték a kőrest. Tőnyire még abba az üdőbe szombati napra szokták kitűsnyi. Akkor a gyerekekkel emént a szanya még a szaptya, mékkérték. Akkor a gyerekek, hoty ha igent mondott a lány, akkor vettek selénkeskenyőt még éty szepkendőt, akkor köröestüküttötték. Akkor a lán behozta a vőlegénnek, akkor uankor nek szokta csóknyi. Akkor má biztoss vót. Akkor utána megbeszéték, hogy mikor lőssz az égyesség. Körübelü éty hónap mulva, két hónap mulva lett az égyesség. Attu függött, hogy mikor ekarták a lakodalmat. Az égyességre még összehíjták a lánnek a köröestannyát, köröestaptyát, még a gyerekek köröestannyát, köröestaptyát. Akkor főszték a vacsorát, akkor megvacsorátek. Akkor

vacsora alatt atta oda ja vőlegény a gyűrűt a menyasszonnak. Akkor odamentek az asztalhoz, akkor a kőröztaptyai előtt mecsókuta a vőlegény a menyasszont. Akkor neki atta a gyűrűt.

-/A maguk idejében már volt karikagyűrű?/

- Akkor má vót. De még nem ám ilyen gyűrűk min most, az az ócsóp fajta. A vőlegénnek még nem is vót, annak nek különöse gyűrűje vót. Akkor az öggyességn... az vót a seggyesség, hogy a vőlegény, hogy mit ad a menyasszonnak.

-/Milyen esetben?/

- Nothya méktalána hanyi a vőlegény, akkor a menyasszon kapna öty hód fődöt a gasdagokná. A legény am nek kapna a menyasszontu dufla katonadgyot. A dufla katonadgy át ögy dunyhába nek kéd vánkosszu, még ögy lepődő, nek két kendő, két szakajtóruha. A szegényekné nek szalipa vót a katonadgy. Ott ögy dunyha, ögy vánkoss, ögy lepődő, még ess szakajtóruha, öty kis kendő. Azokná ugy vót. Akkor még a szegény menyasszonnak csak - abban a zúdőbe nek püngő vót - kétesdés püngöt, szász püngöt... Akkor eszt megirták möringba.

-/Kik irták a möringet?/

- Hát a kőröztaptyai a gyerémek még a lánnek. A menyasszonnak köllött aláírnya, hogy öfogaggya. Eszt a pappirt, eszt örüesték. Ha valami bekövetkezött, akkor ev vót a minden, ehhe ragaszkodtak. Akkor utánna, öggyesség után, ha hama akarták a lakodalmat, akkor öggyesség után ementek a pap-hó beiratkoznyi még a küseőkháshó. Akkor asztánn az kihirdette őket a pap három vasárnap, akkor má lehetett a lakodalom három hét után. Akkor a vőlegénné vót a lakodalom, a lánné még a sirató.

-/Hogyan készülődtek a lakodalomra?/

- Akkor a gyerekek összehíjták a kőrüestannyait. Av vót az eső a bérnakőrüestannya még a kőrüeszesei kőrüestannya, még ha vót lányuk, av vót az eső nyoszolulány. Ha fia vót, akkor amög vót az eső vőfény. Összehíjtak tizenöt-husz gazdaszesont, akkor azok főstek, sütöttek három nap.

-/A vendégeket hogyan hívogatták a lakodalomba?/

- A vőfények híjták meg. Vót egy eső vőfény még másodig vőfény. Nem vót annyi fölötűzö, min most. Akkor csak egy nyoszolulán vót még két vőfény, még nyoszoluszesony. Es a vőlegónnek a rokonnyaibu át. Ha nem vót nekijjuk kőrüestlányug vaty kőrüestfiuk, akkor a legjop pajtásai vőtag vagy unokatesförgye. Akkor asztán sütöttek, főstek kalácsot, nákosat, dióssat még gulácsot, likaskalácsot... Sütöttek, főstek. Akkor együtt a lakodalom, a lánád még a sirató.

-/Hány nappal előre készülődtek?/

- Három nap, három nap, négy napig is tartott. Három napig főstek. Három nappal előbb akkor híjták a vőfények a vendégeket. Akkor három nap után vót a lakodalom. Kedden vaty hétfőnn. Akkor nem vót hoty szombaton, min mostanába.

-/Milyen időszakban volt a lakodalom?/

- Mikor nem vót az az ádvént. Bütön nem vót, natyhétön nem vót még őszel ádvéntkor nem tartották. Csak a farsangi napokon vót a lakodalom. Utánna, mikor emut a lakodalom, akkor még a menyasszesont odapakuták, de nem ugy, min most, hogy egész szobabutorra, csak egy ágy, öty aszékrony, kőszli.

-/Hogyan készülődtek a menyasszesonyos házánál az esküvőre?/

- Ottannék éppen ugy, mind a vőlegónné. Főstek három nappal előbb. Süt a kalács: elősször vót a likaskalács, utánna

sütek a kötrétesek, a lakodalom napján még akkor mindenféle étel.

-/Kik vettek részt az előkészületben?/

- Akik ... a körüstantanyai vótak az esők a lánnek is. Mind a két körüstantanyai, a szomszédog vótak az esők, akkor még hát a rokonyok.

-/A menyasszony lánypajtásai mit csináltak az esküvő előtti napon?/

- Azok még ücsse vótak este hívva, azok még csinálták a rosmaringot, címért. Od vót négy-öt pajtása vaty hat, vagy amennyi vót, az mind még vót hívva, még a gyerekek is ücsse vótak hívva. Asztákkor vót écs csomó rosmaring, ha nem vót rosmaring, akkor guruspany. Akkor ára vitték a bődbu kis... fűróspántlika vót abba a szűdőbe. Akkor azt emetették apróra, aztán cőrnát kötöttek rá, aztán a rosmaringot rákötötték. Akkor mikor mentek a véglegentül a szeküvőre, a legjop pajtása a lánnek kivitte, akkor mindenkinek adott a rokonyoknak. Egy nacs csomó még megmaradt, azt még este vacsora előtt elatták ety püngőér egy-öss szálót. Akkor mikor elatták, nekiatták a menyasszonnak.

-/A vőfények milyen díszet kaptak?/

- A vőfényeknek még vót/bokrétájjuk. Az eső vőfénnak ök kicsit szebb bokrétájja vót, mind a másodiknak. A véglegónnek még mék szebb.

-/Miből állt ez?/

- Akkor mirtus vót rajt még fehér pántlika lógget rajta. Akkor ety héttel előb, mind az szeküvő vót, akkor ementek a templom elejbe a kéd vőfény. Mikor kigyűttek a templombu a

nópek, akkor látták, hogy van ott két vőfény. Akkor mektuták, hogy kinak léssa a lakodalma. Akkor má előttük vót a bokréta. Akkor a gyerekek, mikor emut a lakodalmot, akkor odatták, akit legjobban szerettek, ha vót nekik kiválasztot menyasszonyug vagy nem tudom én. Az a bokréta asó vót asztán, a lám mek hurcuta a hajába.

-/Mikor tustók ful ost a bokrétát?/

- Eszt éty hóttel előbb, szombati nap, szombat este. Akkor má várta a menyasszony a vőfényeket örömmé. Má akkor ök kis bort iss vettek, hogy mek tuggyák őket kinányi.

-/Ma is így van ez még?/

- Most nincsen.

-/Hogyan történt a vendég hívás?/

- A két vőfény ement a harmadik nap, amikor készítettek a gazdasasszonyok. Azok vótak az eső vendégek. Akkor azok kaptak ess szál nátpácát, akkor ara kötöttek ess szál rozsmaringot, a végire guruspánt mek két ess pántlikát kötöt rá a menyasszony. Akkor esó vót a menyasszony. Akkor mekapták a reggelit a vőlegénnyé, Akkor esó vót a menyasszony. A menyasszonyos házshó mentek. A menyasszony iss várta őket má örömmé borra. Reggelivel ott is mekkináták őket. Akkor mek hát a menyasszony még mögen töt rá pántlikát. Akkor elindutak híjnya. Akkor ahány ház vót a lakodalmó, akkor mindénéggyes házshó bemöntek mekhíjnya. Emontak ess szób versét. Akkor utánna ahun lám vót, ot még mindénhün zavaroktak a pántlikáér. Azok má akkor pántlika nélkül nem mentek é. Mire hogy mekhíjják a vendégeket, annyi pántlika lett, hogy nem láccot ki a bottyuk.

-/Mikor hívták a siratóba a vendégeket?/

- Siratóba mek két üreggyebb ember vót a hívó. Ot má nem vót legény. A menyasszonnyag vót két üdösebb... ha szemeszéd, ha bátya, akkor azok mek kaptak két szotyolaszárt. Nagyob

vót majnem, mind a zembör. Mókhatták uty hossziba, azoknak is túszték rá a végire guruspánt, akkor azok is möntek hijnya. Akkor asztán a siratóba hijtak. A lakodalom mánaptyán a vőlegényes hástu eméntek a siratóba mussikassóva.

-/Ma is vőfénnyel hívogatnak még?/

- Nos má nem. Nos má mēnnék a mékhivók. Má nos nem mēnnék hijnya. Csak a küszeli rokonyokhó mēnnék a szülők. Azok emēnnék, de uty hogy legények nem hijnak.

-/Hogyan történt a menyasszony fülkésztése az esküvőre?/
Ültüstetése?/

- A menyasszonyt akkor a varónőjje szokta fülöstüstetnyi. Ass tette fül a koszoruját, mikor fülöstüstött. Akkor mikor kősszen vót a menyasszony, akkor sorba átak a szobába a rokonok még a pajtásai. Akkor asztán minden^{egyes} pajtástu öbucsznyi. Nem min most, hogy mékesókunyi, halom odament hozzá, megülöte, asztán ökeszte jajgatni: Jaj, Rozi, bocsáss nek, ha valamid vétöttem ezégbe a szomorú naptyalmba! Akkor sírd vagy rótt utánna nagyot. Akkor mékesókuta, akkor mönt a másikhó. Ha hussan vótek, mind a hussnak: Jaj, bocsáss nek, ha valamid vétöttem ebbe a szomorú naptyalmba. Annak is mégenn aszt mōnta. Hát ess cōda hosszú vót, mire külsőiratot mindenkit, essát a zűdő. Māma on nincs. Māma mégcsókujja, asztán végzett.

-/Milyen ruhában esküldött a menyasszony?/

- Bő ruhába. Vót még abba a zűdőbe gyócsruha is, slintgüllösös ruha mēk sok pēntő, naty far, három fara is fő vót küdve. Uan vót, mind a burittó. Alik tudot lépnyi a sok ruhātu. Most ha látunk egy bő ruhásat, uan hasollókat, uan miha nyomorud vōna.

-/Mikor kezdődött a lakodalmas háshál a sütés-főzés?/

- Három nappá előbb, mind a lakodalom. Akkor össze vótak híval a gazdaasszonyok, öggyik három nappá előbb, a másik kettővé. Akkor akik móg vótak híval a lakodalomba, azok abba a három nabba összehorták az ajándékokat. Akkor mindénki vitte a tüköt, lisztöt, tojást, cukrot, hajmát, söccsögöt, kinek mi vót. Akkor asztán ha még hiányzott is a lakodalombu valami, annyit összehortak, hogy ot nem vót hiány.

-/Mit vágtak le?/

- A vőlegénné vártak... abba a südőbe még nem vártak onnyi disznót, min most, birkákat. Pláne szegény hááná. Lővártak két birkát, akkor má tükök móg a birka ülög vót. Nos má nem vágyák annyira a birkákat, mind mákor, abba a südőbe.

-/Hány főre számítottak az akkori lakodalmakban?/

-Kétszázra, százra. Gazdak holén hát ottannék túb vót a vendég. Szegényep holén nem vót annyi, mer nem vót annyi tehesség.

-/Mi mindent süttöttek-főztek aznap?/

- Eső nap süttöttek a likaakalácsot, mire mentek a gazdaasszonyok. A lekküszalebrü való gazdaasszony am má süttötte a likaakalácsot, hogy lögyön anivő mekkinányi. Még akkor meksüttöttek a birkavért reggelire, akkor av vót. Vaty főztek akkor még ök kis kávéd vagy valami ijenős. Mikor összehgyütttek az asszonyok, akkor lő vód vágval a birka, akkor még vód gulácsos. Akkor vacsorára még má sütt kalács, akkor mek hát aszt öttek. Másnapra má nagyobb obéd vót. Akkor má vót metétlevés, rétes vót, ahun jóbmódújag vótak, vagy fáng vót, ha rétes nem vót. Akkor szegényep holén hát ott is csak azér azon vótak, hogy meglögyén, de hát annyira nem vót azér, mind ijen helén.

-/Még mit süttetek?/

- Még akkor vót torta. Az ős nyoszolulánnag vót diótorta még a násznagynag vót diótorta, még a menyasszonnak. De mos má nem a diótorta, hanem a piskótatorta. Mos má negyven mék hetfen darab torta van éty helén, nem három, mind abba a südőbe. Abba a südőbe még nem iss vót piskótatorta, csak diótorta, még vót, akinek tükmagba vót. Éverték a tükmagot éppen ugy, mind a diót, asztán cukorra, liszte... Hát nem vót uan jó ise, mind a diónak, de azért mékfelet a is.

-/Szakcsen volt ez?/

- Kónyiba iss vót. A szakcsing vótek a tükmagosok, de azért a kónyiak is mégették a tükmagos tortát. Akkor esküvő naptján akkor má üssehíjták megenn a fiatalságot ebédre. Akkor mégvót az ebéd, akkor étypárat muszikátek ebéd után, akkor eméntek haza fölötüanyá. Négy óra felé még mentek az esküvőre. Akkor a két körüestaptya av vót a násznagy, még a körüestlányuk, ha vót menyecske, am még vót a nyoszoluasszony. A lányuk, ha vót körüestlány, akkor av vót a nyoszolulány, még a fiuk is, akkor am még vót az ős vőfény. Ha nem vót körüestfiuk, akkor a pajtása vót a vőfény. Akkor az ős vőfény av vezette a menyasszont. Hazafelé még az ős vőfény vezette a nyoszoluasszont. Még akkor egy nyoszolulány vót lektüp helém. Mosd van harminc is, abba a südőbe nem vót. A násznagyok mentek legell, azog vitték a zászlót. Vót egy mótörös círoksá, tetejibe vót egy óma, bele vót tüsve écs esomó guruspán. Akkor a círoksárra még rá vót varva az ablakra való papiros, téláaspapiros. Akkor a pappárnak az ős szélire még vót egy esepkendő küőve. Mind a két násznagy ijent kapott. De ezen a zászlón sok *helém* még vót a vesekekédés. Mos akkor még egyes-
őg av vót a... egyesekettek. Sokszor nagyon mégvákta a nász-

nagyokat. Sok eségél lánnek fájdalmas is vót, mer ha kemőn körüstantya vót, hogy nehesen atta oda a sászlót, akkor tüp-szűrünkön hād bizon fájdalmas vót. Vót uan hol, hogy nász-nagy nőkh el is indutak.

-/Hol kellett est a sászlót megvásárolni?/

- Eszt a menyasszony csingáta akkor, amikor a rozmarin-got pántlikaszták. A lányok csinyáták akkor este. De nagyon eséb vót ám! A menet elindut a vőlegényes háasztu. Vitték a sászlót a násznagyok ellü, utánna ment a nyoszolulány még az eső vőfény, akkor még a nyoszoluasszony. Utánna még mentek a fiatalság. De nem sorba, mind most. A fiatalemberek mentek a muzsikások előtt. Minné vót egy újeg telli borra, még rajd vót egy likaskalács. Ahogyan muzsikáltak, trombitáltak utca-hosszat, akkor azok még danutak, még a süjegeked vagdaták a főthő csak uty fűcsügött a süjeg. Mindik fényi kőllött, hoty küsibuk ugráll az újekoseróp. Egész odájig a menyasszonyos hásig. Mikor a menyasszonyhó értek, besorakoztak a menyasszonyos háshó, a menyasszonyt ebucuszatták.

-/Ki bucsuztatta a menyasszonyt?/

- Az eső vőfény. Ebucuszatták a szüleitu. A lány még ebucuszott, végikeiratta az összes lámpajtasait. Akkor emén-tek a küsékházahó elősszür, onnan még mentek a templomba. A templombu mikor kigyűttek, akkor még mentek a vőlegényes háshó. Akkor mégon kigyűttek... az üdő alatt a fiatalság a kocsmába vót. Vót ot küsel a templomhó kocsmu, akkor mind a kocsmába vótek. Akkor mégon visszafelé egész utcahosszat a muzsikások előtt....

-/A falu népe kíváncsi volt a lakodalomra?/

- A falu népe? Nagyon sok falu népe od vót. Mindenki, aki szörít tehette, mindenki emént menyasszonyt nényi. Az uccán

is még a hássokhol is. Akkor ot még szoktak osztogatnyi, mikor a menyasszony hazaért még a vőlegény, akkor má várták. Beesukták a konyhajtót, mikor odaértek. Akkor az egyik náss-nagy megverte a konyhajtót, hogy: "nyissák ki!" Akkor kiszót egy öregasszony, hogy: "Mit hoztatok?". Akkor an még monta, hogy hát: "fehér galambot". Akkor megnyílt a konyhajtó, akkor bement a menyasszony, sorbacsóka a rekonyokat. Asztán muzsikáltak, akkor a vőlegény még a menyasszony kigyúltak a konyhajtóba táncunyi.

-/Mi történt akkor, ha vidéki volt a menyasszony?/

- Akkor még nássnépe vót. Vót tizenöt-husz kocsi. Ki vótak pántlikáve a lovak még esőngöve, úgy gyűttek a menyasszonyér. Akkor is úgy vót, hogy a muzsikások előtt szeretéd vóna mind mennyi a fiatalok. Asztán úgy még a is mektörtént, hogy nekimentek az utnak, még halott is lött. Nem át még. Akkor ugye hát az nehezebb vót, mind a falusi, mer sokszor esett a hó. Ugy ize vót, hogy a menyasszonyt fődöntötték. Kocsolán még boledöntötték még a sároga is a menyasszonyt hát, mikor vitték.

-/Hogy zajlott le a vacsora a lakodalom napján?/

- Még vacsora előtt még akkor vót sokáik tánc, mer még a menyasszony nézők nem esőlettek é. Táncútek ütöt-hatot ott, muzsikáltak jó hosszijakat. Akkor még od vótak a kisgyerékes anyák. Akkor kivíttek két véka kalácsot is, kuglófot, aszt osztogatták a gyerékeknek. Akkor mikor kezdéd bealkonyunyi, fujtak későrést, akkor esőlettek. De küzbe még akkor vitték a zembéreknek az uccára a bort, mer azok is ott átak a natykapu mellett. Lesőkettek, hogy öty kize bort ihassanak. Akkor asztánn utánna muzsikáltak öty későrést. Akkor esőlett a nép, aszt úgy bement a menyasszony. Akkor asztán a menyasszonyt

evítették a szomszédba. A szomszédba kapod vacsorát, hogy mikor mekkeszódott a vacsora, akkor azok ná nem ehettek ott a népek között. Akkor csak azok nésték. A tányér előttük fővót fordítva, úgy ütek. Akkor észleltek haza mindenki. A fiatalok levetkőztek, áttöböztek a ruhájukba. Akkor asztánnuty széledésztog vissza. Ahogyan széledésztog vissza, mindenki üd be a pad mellé. Asztán mikor mindenki má... eszt láták, hogy nem hiányzik senki, akkor vitték a cimert. A násznagy, az egyik násznagy akkor az árta. Akkor asztat a pénst, amit összeszettek a cimorér, eszt akkor nekiatták a menyasszonnak a tányérgyába. Pőfordították a tányérgyát.

-/Mi volt az a cimér?/

- Rosmaring vagy guruspány. Ha nem vót rosmaring, akkor guruspánd vettek. Akkor vitték a muzsikások még akkor vacsora előd vitték a koszorus poharat. Ety pohárre rátették a rosmaringot, akkor asztán egy muzsikás beletette a tányérba a poharat. Akkor a muzsikás még utánna át, akkor minden egyes személnek kérték a nótájját. Akkor asztán úgy muzsikáltak.

-/Eszt is fizetni kellett?/

- Fízetnyi. Kinek mennyi vót a pénze. Vót aki husz püngöt adott, vót aki csak ety püngöt adott. Ugye a is úgy vót, hogy... Akkor amit összeszettek az a muzsikások pénze vót a koszorus pohárre. Mikor az mekörtént, akkor kezdődött a vacsora. Akkor minden egyes öte beivóskor a vőfény megverte ja zajtőszárfát, beköszönt, bemondott egy uan viceéket, uan viceéket, hogy sembernek a szeme maj megát a szőgyentü, uanokat beviccútek. Asztákkor uty kesaték az évést. Közbe asztán sokszor megverték az ajtót, mer soknag vót mondanivalója, ijem marhaság. Szób vót azér.

-/A vacsora után mi történt?/

- Vacsora után, mikor ékét a vacsora... még a vőfények is szoktak előre ennyi még a muzsikások is. Mikor ékét a vacsora, ed darabig üdügótek, hosztág be a kalácsot. Sütemény nem vót, rétesz vagy ijeszmifőle ha vót. Akkor addig ék kicsit hát pihentek, a muzsikások muzsikáltak öty-kettőt. Mikor má látták, hogy nem köll a vacsora, akkor kiküszüntütték a menyassont. Akkor a muzsikások odátek az ajtóba, akkor muzsikáltak, hogy: kiviszik a menyassont... a mi menyasszonyunkat. Akkor emuzsikáltak, akkor kigyűtt a menyasszony. A kőd vőfénné még égött a gyertya. Kiszát a menyasszony, akkor avva táncutak körbe ögyet. Akkor kiküszüntütték a nyoszolulánt. Avval is körbe táncutak ögyet. Akkor nek kiküszüntütték a nyossoluassont is. Kőzbe még a menyasszony cipőjít meg lelopták a lábáru az asztal előtt. Még a jise vidz vót.

-/Mikor adták neki vissza?/

- Nem atták neki hamarossan vissza. Mók küzve visszavitték neki uty, hogy nem iss vették észre, ki lopta el a cipőjít. Ez méktörtént.

-/Mást nem szoktak megtréfálni csak a menyasszonyt?/

- Még a nyossoluassont is. Annak is montak uanokat, hogy nem is merném megmondanyi, uanokat beküszüntütték.

-/A násznagyokat nem tréfálták meg?/

A násznagyókat is. Akkor a násznagyoknak még, mikor horták a tortát, hosztak oda nagy répatortát. Ki vót tüzdeve mindenféle diessé. Akkor dissitették a gőrcöt még a kokest. Aszt is odatették előjbe, asztákkor montak ögy-ögy marhaságot. Akkor asztán kipakulósztek, utánna még az ujményecskét emöntek fölőttősszetnyi, kipillőssnyi a fejít, mer abba a südőbe pille vót, bő szoknya.

-/Mi volt az a pille?/

- Keménypapíroszobu vót, asztán be vót húzva selenkendővé, még akkor vót neki két rúpüllőjje. Am még be vót cintányérosva, uan fényesre be vót vonva. Nagyon szép vót. Még akkor arasztos fejcsipke... Haty kontyra szokták esztet... katulának híjták. Mekkésztették előre eszt a pillét. Az nagyon szép vót. Akkor fülötüsött a menyecske, akkor rátették a pillét. Akkor mentek a vőfények, megverték a zajtót, hoty késszen van az ujményecske.

-/Mi kezdődött ezután?/

- Akkor gyűtt az, hoty hát hozta a vőlegény a tányért, még a kád vőfény odaát, még a menyasszonnak az anyósza odaát egy vókába. Akkor asztán gyűttek oda táncunyi. Akkor ki üngöd vött, ki kesskenyöd vött, ki pénzét adott. Akkor a vőlegény kezibe ógett a gyertya, akkor még öt tányér vót a kezibe. Akkor dobátág bele a püngöket a tányérba. Nem a százsokat, min most, hanem a püngöket még a tiszfillérekét még a hetfenfilléres kesskenyöket még a sócska üngöket. Amijen üngög vótak, eszt nem is üsmertük mind, amit most. Asztákkor dobáták a vókába a ruhafélét még a poharakat, ki mit tudod vennyi. Akkor táncutak. Mikor má nem gyűtt a sajáándék, észrevette a vőlegény, akkor fokta a tányért, akkor főthő várta. Akkor megölete a menyasszon derékát, akkor vitte a szistállóba. Asztán legnagyobb részbe ott ötösött átt az ujményecske vagy a szistállóba vagy a szomszódába. Akkor áttötösött megen / másik ruhába az ujményecske. Akkor a tánc ment reggelig. Akkor réggé mikor világosodott, akkor hozták a pálinkát. Akkor jó becsédett a vendég. Akkor akésérték az ujményecskét az ódósmenyhó. Akkor ment az üsszess vendég oda. Ott is

ittak, megröggelisztek, akkor még még visszamentek végleges házhoz. Persze má meggyűt a dől, de még mindenki nem szétet haza. Akkor kúba még ott is vót uan részeg, majnem uty küllött okünni Uket haza, nem akartak hazamenni. Döbe mikor esálettek nehezenn, akkor a fiatal pár még ementek az istállóba lefekünni, mer akkor av vót a lekszőp szoba az istálló. Akkor akármijen gazdak menyecske vót vagy akármijen, de av vót a hite, hogy a piszkos istállóba fekütt. Másnap akkor főket az ujménycske regge, akkor fülötűszött, szépen kifésűték, pillóssen fülötűszették szépen, mer aszt mindenki megnőszte a faluba. Akkor fogott egy vőkat egy másik menyecskevé, akkor haza küllött az edönt szőjjehordanyi. Akkor mek híjtek őty kocsit, an még ehorta a padokat, aszt-akkor epakulóttak mindent haza. Rd őty hétre az eső vasárnap, akkor még mentek ... akkor mehetett az ujménycske haza a szőccsannyához. Akkor ottan vót egy ebéd, akkor ment a nászasszony is még a nászuren, akkor od vótek az ebédenn. Akkor má evve vége lett a lakodalomnak.

Elmondta: Szabó Józsefné, 59 éves.

Nagykőnyi, 1969. november 7.

3. A temetkezési szokásokról

- Nagykőnyiban nálunk így vót a szokás régen. Mikor valaki beteg vót, összejűtek a rokonok, a szomszédok. Ugy láttuk talán, hogy hát mekhal, akkor híftunk papot, meggyónattuk. Ráatta a pap az utóssó kenetet. Hát mégiscsak az lett, hogy beküvetkezett a halál. Inátkoztunk a feje fűlött, hát mekhat. Akkor futottunk... A halotkém vót nálunk egy ember, akit kineveszték. Az mindig mek szokta vizagányi, hogy tényleg mekhat-e. Hát mekhat. Akkor orvosér is mentünk. Ő nem

jött, a halotkém kőbiséte az orvosnak az ügyit. Akkor hát hívtunk egy embert, aki fölőttőstet, mer mindenki bizon nem tutta fölőttőstetni, a mai napik se vőzi be mindenkinek a természetete aszt, hogy éty halottat fölőttőstet. Hát jött egy ember, aki fölőttőstette. És régén ugy vót sokáig, hogy a halottat hidegágyának neveszték, ott tartottag valamennyi ideig, és csak utánna, mikor má jó kihült az a halott, akkor tették koporsóba.

-/Hogyan készítették el a hidegágyat?/

- Hát a hidegágyat uty készítették ő, hogy lőtakarták szép fehér lepűdőve, szép kiss vánkost tettek a feje alá, és így volt sokáig az ágyon. Akkor má mikor jó ideig od vót pár óra hosszáig, akkor a temetkezésői vállalattal hoztak, ami ott szokás, lábokat, rá esőgy tetőt, lőterítették szépen egy uan halottas ruhával, és abba beletették az elkőstítet halottat. Hát régén a halottat a férfiakat gatyába őttőstették, mellőnybe, kalapot a kesűgbe, ősszötötték a kesűket, és így volt. Akkor este mők ősszehífták a rokonságot, énekőseket, vótak énekősek, asztán énekűték a szép halottas énekőket. Szonoru iss vót, siránkosott a család, ki hogyan ugye a szereteteit hogyan bánta. Uan szépeket énekűtek, hogy ott, aki od vót, mindenki sirt, bėnkódott a halott után.

-/Hogyan hívták ezt a kűsűs éneklést?/

- Ez vót a vőrasztónak mentuk. Ősszegűtt a rokonság, kűrűlűttük a halottat. Aki kűselőb vót rokony, az kűsvetlen mellette űt. Utyhogy annyijan őssze szoktunk gyűnnyi, hogy még a szobába mők se fűrtűnk. Egyik szobába vótak a férfiak, ott italesztak. Az asszonyok a halotná, ott imátkosztak, énekűgottak. Ezt neveszték vőrasztónak. És utánna mők továbbra

kicsit ének^lg^lettek | az ének^les asszonyok, akkor mék^lszó^lott a társaság. Másnap követh^lszó^lott a halotti gyűlék^lezet, hoty ho-
gyan légy^lön a temet^lés. Akkor gyász^lkocsi^lér m^lentek, pap^lér m^len-
tek, és akkor kivitt^lék a temet^lőbe. Ott iss vót ^lety szertartás. A pap ott el^lének^lte, a mester is ének^lte. Akkor eltemett^lék, és után^lna | uty vót nálunk, hogy akkor este, mikor a halottat el-
temett^lék, akkor tartottak | tornak neveszt^lék, halotti tornak. Akkor még^lin a küzelebbi rokonságot összehift^lák. Sütött^lek-fősz-
tek, éttek-ittak ott a rokonyok. Akkor iss vót ugy, hoty sir-
tak is, még aki kicsit jobban ivott a férfiak küs^lü, an má ^lök
kicsid belemer^lüt, majn^lem még nótára is fakatt, amit igazán
nem küll^löd vóna, mer vót uan hel, ahun ojen csaláttak hát még,
akid bizon nagyom bántak. Ass szomoruan nész^ltt ^lara, aki víga-
dosott ott, ahun a szomorúságnak küll^löd vóna lenni.

-/Milyen ételeket készítettek a halotti torra?/

- Hát od vót, aki uty fősz^ltt, hoty főtt ^lété vót, még uan
iss vót, hoty sunkát küjeszt^lettek, kalácsot sütött^lek. Ez vót
a halotti tor. És mikor hazam^lentek, mék haza is készít^lettek
csomagot a rokonságnak. És az mék kimar^lett az előbbi beszédem-
b^lü, hoty hát mikor mékh^lat, akkor előrsz^lör a lélekharangot huss-
ták rá. És után^lna ki hogyan tutta a gazdasági életib^lü: a szé-
gényebbek háromezor harangosztat^lák egy nap, a gazdagabbak min-
den két órába. És ity folytatódott, amig a halot f^lün vót. Akkor |
hif^ltak jászkocsi^lt, akkor a halottat azon vitték ki a temet^lőbe.
Temet^lőbe még vót ravatal, aszt Szon Mihál lován^lak hift^lák. Az
ojam vót, hogy négy láb^len át, egy asztalfőle, és ^lara tették rá
a koporsót. Aszt léterit^lették uan halottas szénfűdélle, és ak-
kor akiket mékhift^lak gyertyásosoknak, vivőnek, hát tüpfő^llöt |
ószlővivőnek, és akkor azok ugy vitték ki a sirba a pap kísé-
retivel, snépek kíséretivel. És így lött az étemet^lés. Még m^lenot

Közebe is mindig az énekésők énekáltak, imátkoztak. Mikor a temetés elmúlt, akkor a pap mégis dobolt rá fűdőt, ahogy szokása volt abba az időbe, és utána imátkozott, és így múlt el a halotti temetés.

Most vannak egy változások. Már nem úgy van, mint régen. Múkor a halottat otthon batyták mindaddig, míg nem vitték ki, hogy eltemetik. Most meg az a szokás má, hogy amikor meghal, fölöttesztetik, hívják a gyászkecsit, és kiviszik a temetőbe. Odá van egy ravatalozóház. És akkor mikor megjön az idő, hogy ő lehet temetni, mer mindennemű van egy ideje, hogy meddig szabad a halottnak fűnt lenni. És akkor ott ravatalozóház fő / szépen. Szép ravatalterítettők vannak, gyertyákat / gyujtanak, és akkor onnét viszik ki a sírba a halottat. Ez is változás lett a mai korban, hogy aki - - mongyuk - - válságnál dolgozik, akkor a válságtáta gyűn a főnöktye, és hozza vele a munkatársakat, és szépen ő is elbucsuztattya. Vagy a técszelnők is, a is odaségél valamihő, hogy az is, ha kedves munkása volt, akkor ő is, ő is ebucsuztattya, még hát persze a má katolikus hitűnk szerint is a pap is szépen élénklí, még a mester is. Hát ilyenek a szokások mostanában nálunk.

Elmondta: Üzv. Fellingner Józsefné, 67 éves.

Nagykőnyí, 1983. december

Függelék

Lakedalmi előkészületek

"Trottyesek"

Lakedalmi

diótorta

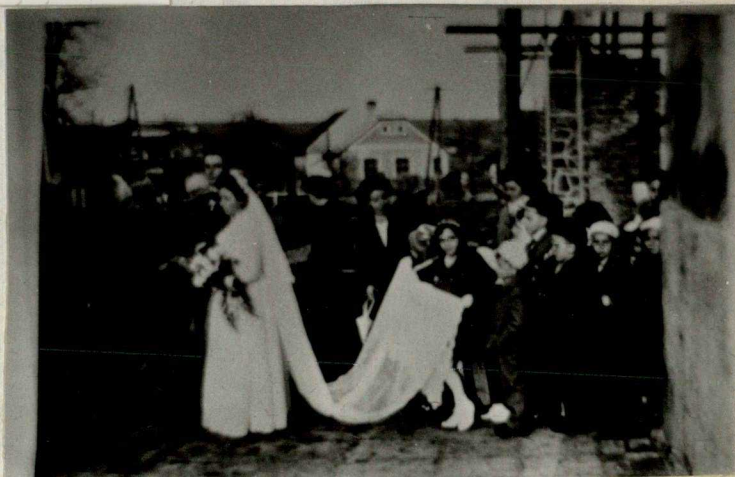
Násznap

1940 körül

Indulás az esküvőre

1940-es évek eleje

1960-es évek eleje

Násznap a templom előtt

1950-es évek eleje

Menyasszony és vőlegény

1933.

1954.

1979.

Keresztelő

Ifjú pár az 1930-as évek
közepén

Az 1950-es évek
közepén

Ravatalozás
a háznál

Temetés után
a sírnál

A felhasznált irodalom

- Bakó Ferenc: Felsőtárkány község lakodalmi szokásai. Ethnographia. LXVI, 345-408.
- Bálint Sándor: Néphit. In: Orosháza néprajza. Orosháza, 1965. 576-88.
- Bálint Sándor: A szegedi nép. Bp., 1968.
- Bálint Sándor: A szügedi nemzet III. rész. Szeged, 1980.
- Beck Zoltán: Népszokások. In: Orosháza néprajza. Orosháza, 1965. 602-39.
- Deme László: A magyar nyelvjárások hangjainak jelölése. Magyar Nyelvjárások. II, 18-37.
- Dienes Erzsébet: Hagyományos református temetés Kunhegyesen 1975-ben. Néprajz és Nyelvtudomány XXIV-XXV, 293-312.
- Ferencsi Imre: Népi gyógymódok a bányási magyarok körében. Néprajz és Nyelvtudomány. XVII-XVIII, 281-297.
- Ferencsi Imre: A népi szokásrend Szőregen. In: Szőreg és népe. Szeged, 1977. 251-324.
- Ferencsi Imre: Viselési módok Szőregen. In: Szőreg és népe. Szeged, 1977. 325-369.
- Ferencsi Imre: Ráolvasások, archaikus népi gyógymódok a Maros mentéről. Néprajzi és Nyelvtudomány. XXI, 313-55.
- Ferencsi Imre: Táltosok, javasok, tudósok a tiszaháti és a felsőtiszai néphitben. Néprajz és Nyelvtudomány. XXIV-XXV, 313-38.
- Günczi Ferenc: A muraközi nép lakodalmi szokásai. Ethnographia. I, 313-34.
- Günczi Ferenc: Güccsaj a kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914.

- Kunmer: Hochzeit. In: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Bd. IV, Berlin und Leipzig. 1931/1932.
A Magyar Népszene Tára III. Bp., 1955. A Magyarországi Néprajza IV. Bp., 6. n.
- Nyíri Antal: A szelicségi Szenna és vidéke magyar nyelvjárása. Kaposvár, 1939.
- Ortutay Gyula: Kis magyar néprajza. Bp., 1966.
- Ortutay Gyula szerk.: Magyar Néprajzi Lexikon I-V. Bp., 1977-1982.
- Sárkány Mihály: A lakodalom funkciójának megváltozása falun. Ethnographia. XCIV, 279-85.
- Sós József: A népi gyógyítás emlékei. In: Orosháza néprajza. Orosháza, 1965. 589-601.
- Szabó József - Szabó Józsefné: Nagykónyi község népi hitvilága. In: Tolnai Művelődés. 1973. június. 81-110.
- Szabó József: Nagykónyi község nevének eredetéről. Névtani Értesítő. Bp., 1981/5: 6-9.
- Szabó József: Nyelvjárási szöveggyűjtemény Nagykónyiból. MNyTK. 163. sz. Bp., 1982.
- Szabó József: A mondat szerkesztés nyelvészociológiai vizsgálata a nagykónyi nyelvjárásban. Bp., 1983.
- Széman Zsuzsa: A lakodalom hagyományőrző szerepe és társadalmi funkciója Felsőtárkányon. Ethnographia. XCIV, 285-96.
- Thury József: Kis-Kun-Halas néprajza. Ethnographia. I, 381-410.
- Tinaffy László: Szigetköz. Bp., 1980.
- Vajkai Aurél: Balatonmellék. Bp., 1964.
- Végh József: A magyarországi néprajza és a nyelvtudomány. Általános Nyelvészeti Tanulmányok. VIII, 229-48.

Adatközlőim: Bakarecz Jánosné 43 éves, Breitenstein István 48 é., Csutorás Lajosné 56 é., Drávcs Ferencné 58 é., Fellinger Jánosné 64 é., Fellinger Józsefné 67 é., Gergely Mihályné 74 é., Pospis László 34 é., Schmidt Györgyné 75 é., Szabó Istvánné 64 é., Szabó József 76 é., Szabó Józsefné 73 é., Szabó Lászlóné 44 é. és Tóth Gyuláné 38 éves.

TARTALOMJEGYZÉK

I.	B e v e z e t ős	1
II.	S z ü l e t ős	3
1.	Gyermekekálódás	3
2.	Szülés	8
3.	Az újszülött gondozása	12
4.	Keresztelés	18
5.	A passzita	23
6.	Gyermekeknevelés, gyermekjátékok	26
7.	A születés és a hozzá kapcsolódó szokások vizsgálatának tanulságai	36
III.	F e l n ő t t é v á l á s	38
IV.	H á z a s s á g é s l a k o d a l o m	42
	Bevezető megjegyzések	42
1.	Ismerkedés	43
2.	A lánykérés	45
3.	Egyezés	46
4.	A jegyesség ideje	49
5.	Lakodalmi előkészületek	50
a.	Lakodalmi kellékek	50
b.	Lakodalmi tisztségviselők	51
c.	Vendégvárás	53
d.	Lakodalmi konyha	55
e.	Legényeste	57
6.	Az esküvő napja	59
7.	Lakodalmi vacsora	71
8.	Pillésés	74
9.	Újmenyecskeetetés	76
10.	A lakodalom másnapja	79

11.	A házassággal kapcsolatos hiedelmek	81
12.	A lakodalmi szokások változásának áttekin- tése	83
V.	Halál, temetés	89
1.	A halál és előjelei	89
2.	Hűséggy, ravatal	92
3.	Virrasztás, siratás	94
4.	Búcsúztatás, temetés	99
5.	A halotti tor	106
6.	Gyász	107
7.	A temetési szokások összessége	109
VI.	A vizsgálat áttekintése	110
VII.	Nyelvjárási szövegek	113
1.	A születés és a hozzá kapcsolódó szokások	113
2.	A lakodalmi szokásokról	117
3.	A temetkezési szokásokról	130
Függelék		134
A felhasznált irodalom		139